

Nogle af de nyere svenske Skrifter vedrørende Krigshistorien. Anmeldte af Emil Madsen, Capitain i Generalstaben.

- Arkiv till upplysning om Svenska Krigens och Krigsinrättningarnes historia. (1630—1632.) Svo. Stockholm, I, Handlingarne ordnade och utgifne af **R. M. Klinckowström**. 1854. LXXI och 798 S. II och III, Handlingarne under ledning af **H. K. H. Hertigen af Östergötland** ordnade och utgifne af **J. Mankell**. II, 1860. LXVI och 678 S. III, 1861. LXXVI och 397 S.
- J. Mankell**: Atlas öfver Svenska Krigshistoriens märkvärdigaste fältslag. H. I—III.
- J. Mankell**: Berättelser om Svenska Krigshistoriens märkvärdigaste fältslag. Text till Atlas öfver samma Fältslag. H. 1. Stockholm 1857. S. 1—239. H. 2. Stockholm 1858. S. 241—484. Stockh. 1859. S. 485—866. Svo.
- J. Mankell**: Uppgifter rörande Svenska Krigsmagtens styrka, sammensättning och fördelning sedan slutet af femtonhundratalet, jemte öfversigt af Svenska Krigshistoriens viktigaste Händelser under samma tid. Stockholm 1865. 602 S. og 505 S. Svo.
- J. Mankell**: Om Carl XII som fältherre, jemte en öfversigt af de strategiska grunddragen af hans fälttåg i Kgl. Krigsvetenskaps-akademiens Tidsskrift 1867, S. 476 ff. og S. 513 ff.
- (**J. Mankell**) Studier öfver Svenska Skärgårds flottans historia, krigssätt och användande ved Sveriges försvar. Stockh. 1855. 328 S. Svo.
-
- H. Hamllton**: Om Krigsmaktens och Krigskonstens Tilstånd i Sverige under Konung Gustaf II Adolfs regering i Kgl. Vitt. Hist. och Antiqu. Acad. Handlingar. XVII. 1846.
- Konung Gustaf II Adolfs Skrifter. Stockholm 1861.
- Geschichte des Schwedischen in Teutschland geführten Krieges zusammengetragen durch Kgl. May. zu Schweden Teutschen Historiographum **Bogislav Phillip v. Chemnitz**. Stockholm. III Theil. 1855—1856. IV Theil. 1857—1859. fol.
- Abr. Cronholm**: Sveriges historia under Gustav II Adolfs Regering. I—IV. Stockh. 1857—1864.
-
- Oscar Fredrik**, Hertig till Östergötland. Några Bidrag till Sveriges Krigshistoria, åren 1711, 1712 och 1713 i Kgl. Vitterhets Historie och Antiquitets Academiens Handlingar. II, 1861, S. 1—127. IV, 1864, S. 1—227. V, 1867, S. 1—260.

Oscar Fredrik: Carl den XII. Tal vid Svenska Militärselskapets i Stockholm Minnesfest på den 150 årsdagen af hans död. Stockholm 1868. 51 S. 8vo.

-
- B. v. Beskow:** Minne af Riksrådet Gustaf Fredrik v. Rosen. Svenska Academiens Handlingar XXV. 1852. S. 397—432.
- B. v. Beskow:** Minne af Kongl. Rådet Grefve Fabian Wrede. Svenska Academiens Handlingar XXVIII, 1856. S. 101—180.
- B. v. Beskow:** Minne af Riksrådet Grefve Karl Gustaf Tessin. Svenska Akadem. Handlingar XXXVIII, 1864. S. 15—262.
- B. v. Beskow:** Minne af riksrådet grefve Sven Lagerberg. Svenska Academiens Handlingar XXXIX, 1865. S. 63—114.
- B. v. Beskow:** Carl den XII i Alt-Ranstadt i Svenska Academiens Handlingar XL. 1866. S. 15—509.
- B. v. Beskow:** Karl den Tolfte. En Minnesbild. Förra Afdelningen. Stockholm 1868. 288 S.
- B. v. Beskow:** Friherre Georg Henrik v. Görtz. Statsman och Statsoffer. Svenska Academiens Handlingar XLIII, 1868. S. 185—388.

J. Mankell: Anteckningar rörande Svenska regementernas historia. 2 uppl. Örebro 1866. 386 S. 8vo.

Historiska upplysningar om svenska och norska armeernas regementen och kåter jemte flottorna, under ledning af **H. K. H. Oscar Fredrik**, författade af **H. O. Prytz**. H. 1—2. Stockh. 1868. 492 S. 8vo.

Den Interesse for historisk Granskning, som udmærker Svenskerne, har i den senere Tid frembragt en Række Arbejder, der paa forskjellig Maade kaster Lys over den svenske Krigsmagts Tilstand i ældre og nyere Tid og over de Begivenheder, i hvilke den har deeltaget.

Disse Arbejder ere saa omfattende, at neppe mange andre Lande kunne rose sig af at eie Magen.

Foruden de Skrifter, hvori Sveriges ansete Historie-skrivere behandle større eller mindre Partier af dette Riges almindelige Historie og derfor ogsaa i større eller mindre Udstrækning omtale de vigtigere til den af dem skildrede Periode henhørende Krigsbegivenheder, — Fryxell alene er nu i sine Berættelser ur Svenska historien naaet til det 38te Bind —

samt ved Siden af det store Biographiske Lexikon over navnkundige svenske Mænd, der udgjør 23 Bind (1835—1856), med 6 Supplementbind (1857—1868), er der nemlig ikke alene fremkommet Samlinger af de for den militaire Historie vigtigste Aktstykker i Forbindelse med Sammenstillinger af deres Indhold, men tillige forskjellige fra det militaire Synspunkt givne Fremstillinger af Begivenhederne, belyste ved Hjælp af Aktstykkerne, *og endelig vigtige Bidrag til en sammenhængende Historie for hver enkelt af de Afdelinger, som nu udgjøre den svenske Krigsmagt.

Det er de vigtigste af disse krigshistoriske Arbejder, vi her ville henlede Opmærksomheden paa, navnlig forsaavidt de vedrøre Gustaf II Adolph's og Carl den Tolvtes Tider. De kunne gjøre Fordring paa at kjendes i Danmark ikke mindre for deres eget Værd, end fordi de i mangt et Punkt fuldstændiggjøre, hvad vi selv besidde om vore ældre Krige. Ikkun undtagelsesviis ville vi for Sammenhængens Skyld fremdrage et og andet Punkt af de almeenhistoriske eller biographiske Skrifter, der særligt vedrøre de tvende nysnævnte Tidsrum.

I.

Tage vi først for os de Samlinger, som indeholde selve Aktstykkerne angaaende Sverigs Krigshistorie, da finde vi, som det kunde ventes, at dets Optræden i Trediveaarskrigen har været Gjenstand for omhyggelige Undersøgelser.

Det er med Føie, at de svenske Historieskrivere, Statsmænd og Krigere med Stolthed see hen til dette Tidspunkt. Da grundlagdes jo Sverigs fremtrædende Stilling iblandt de nordiske Riger, efter at det først et Aarhundrede iforveien havde opnaaet Selvstændighed. Da udvikledes det som en Magt, der strakte sin Indflydelse langt ud over de nordlige Lande, saa at den følte i ethvert europæisk Spørgsmaal. Da uddannedes hine mageløse Hære og hiin i lang Tid uimodstaaelige Krigskunst, som vilde have formaaet at samle under Sverigs Krone Land efter Land, hvis ikke paa et senere Standpunkt netop de, som mindst vare øvede Soldater, nemlig Kjøbenhavns Borgere ved Forsvaret af deres

By, havde standset den svenske Magts Lykkehjul og derved bevirket, at den politiske Udvikling i alle de nordiske Lande kom ind i et andet Spor.

Endelig er der endnu at mærke, at Sverig i Trediveaarskrigens Tid, fremskyndet baade af Tilbøielighed og af sit Forhold til andre Magter, særlig Polen, stillede sig paa Protestantismens, det vil sige paa Fremskridtets og Frihedens Side. Ikke mindst er dette maaskee Aarsagen, der bringer baade Svenskerne og os Andre til at fæste Blikket fortrinsviis paa hin Frihedskamp, der fornemmelig ved den store svenske Konges Tapperhed fik en lykkelig Vending.

De vigtigste Forhandlinger, Skrivelser og Befalinger, samt Angivelser om Hærenes Styrke og Bekostningen ved deres Underhold, findes for det Afsnit af Trediveaarskrigen, som strækker sig indtil noget efter Gustaf Adolphs Død, sammenstillede i

Arkiv till Upplysning om svenska Krigens och Krigsinrättningarnes Historia.

Fortjenesten af at have lagt Planen til Fremdragelsen og Sammenstillingen af de i Arkivet optagne Aktstykker tilkommer Prins Gustaf, Hertug af Upland, under hvis Ledelse Forarbejderne udførtes og det første Bind samledes og ordnedes af daværende Major i Generalstaben, Friherre Klinckowström. Hertugens tidlige Død forhindrede ham i at see Værket udgivet. Dets Ledelse som dets Udgivelse overgik efter ham til Prins Oscar, Hertug af Östergöthland, der har gjort sig meget fortjent med Hensyn til Sverigs krigshistoriske Litteratur baade ved dette og ved andre Arbejder. Under ham samledes og ordnedes andet og tredje Bind ved daværende Lieutenant Julius Mankell.

Den første Afdeling, som indeholder de Forhandlinger, og Raadslagninger, der gik forud for Sverigs Deeltagelse i Trediveaarskrigen, er vistnok i Sammenligning med de øvrige Afdelinger den mindst omfangsrige, men ingenlunde den, som mindst vækker Opmærksomhed.

Naar det betænkes, at Sverig lige siden Gustaf Adolphs Tronbestigelse havde været indviklet i Krige, baade med Dan-

mark og med Rusland og Polen, Krige, i hvilke den unge Konges Hærførerdygtighed vel havde udvidet dets Grændser noget mod Østen, men som tillige havde efterladt dybe Saar, kan det ikke Andet end vække Efterverdenens Beundring, at iagttage den høie Grad af Eendrægtighed, hvormed Alle i Riget gik ind paa at bære tunge Byrder ved at begynde en endnu vanskeligere og farligere Krig med en Modstander, der hidtil overalt kun havde været den lykkelige, og efter at det tilsyneladende stærkere Danmark havde maattet erklære sig overvundet. Sverig havde derhos ingen synderlig Udsigt til at finde nogen Bundsforvandt, som kunde bringe virksom Hjælp.

Der kan siges, at Sverig ikke havde noget andet Valg, naar det ikke tilsidst vilde see Wallenstein, der stod som Seierherre i Mecklenburg og ifærd med at danne en tydsk Flaade ved Hjælp af spanske Penge, forfølge sin Seier over Østersøen, gjøre sig til Herre over dette Hav, afskære Hovedlandet fra Besiddelserne paa den østre og søndre Kyst og true Sverigs Frihed tilligemed dets Religion; men hvor ofte have ikke netop vi, i vor Tid, seet den Mangel paa Kraft, som giver sig tilkjende i, at man ikke vil see Faren, førend den banker paa, og vel at mærke ikke paa Porten, men paa selve Kammerdøren.

At man maatte modtage Krigen i selve Tydskland og begynde den, inden Keiseren havde bemægtiget sig Stralsund, den eneste af de befæstede nordtydske Havne, som endnu gjorde Modstand, stod klart for de svenske Statsmænd lige fra det Øieblik, da Christian den Fjerde havde begyndt at vige i Tydskland. Det indsaaes da tydelig, at Krigen imod Keiseren var den vigtigste, og at Kampen mod Polen i Sammenligning dermed kun var af underordnet Betydning. Krigen aabnedes i Virkeligheden, da Sverig i Juni 1628 sendte en Styrke til Undsætning for Stralsund, hvis Beleiring var begyndt i Februar samme Aar, skjøndt det først var to Aar senere, da Polen tvungent havde indgaaet en sexaarig Vaabenstilstand, at de fornødne Kræfter bleve frie, saa Gustaf

Adolph kunde føre Krigen for Alvor ved selv at gaae over til Tydskland med en større Hær.

Fra dette foreløbige Tidsrum, medens Krigen med Polen endnu ikke var endt, og medens Danmark endnu ikke havde sluttet Fred med Kejseren, skrive sig de Aktstykker, som for os ere de interessanteste, fordi de paa een Gang vise Bevæggrundene og Tankerne, og hvorledes Gustaf Adolph ved sit overlegne Blik som Feltherre vidste at opfatte Sagens militaire Side langt bedre end hans iøvrigt saa kloge Raadgiver, Kansleren Oxenstierna.

Kanslerens Breve af 30te Nov. 1628 til Rigets Raad og af 2den Decbr. 1628 til Kongen give en klart opfattet Betragtning af Stillingen, og der er ikke Lidet i dem, som det trods alle Forandringer endnu i vore Dage kan være godt at lægge sig paa Sinde med Hensyn til de nordiske Rigers og Tydsklands Forhold.

Det hedder saaledes blandt Andet i det første af dem:

„Kejsarens, Wallensteins og den katholske ligans dessein är denna, att undertrycka alla tyska furstar och städer under kejsarens absolutum dominium; och derjemte att somt med list, somt med våld införa den katholske romerske religion, och undertrycka alla evangeliske. Detta hafver varit kejsarens och katholske ligans dessein af begynnelsen, och stadfäst nu igenom de victoriose successer, att intet tvifvel om utgången hos dem nu mera finnes. Wallensteins spes och ambition är omåttlig, och blifver af kejsaren så stor gjord och styrkt, att han håller nu alle sine spes görlige och möjelige. Dessa äro nu så vidt excrescerade, att sedan Tyskland mästadels är dämpadt, och de allenast nu arbeta på dess deformation; då se de (sig), de tu konungariken Sverige och Danmark ligga i vägen, och fördenskuld låtandes allt annat anstå, trakta nu med makt och ränker, att blifva först Danmark och sundet mäktige, og sedan Sverige. Men efter ty de icke kunna komma till sin dessein, för begge rikens makt till sjös skuld, med mindre de opponerade en annan sjömagt och den sedan stärkte: derföre hafva de nu låtit öfver Tyskland och dess städer, såsom de der äro nu

så godt som i deras våld, och utan undsättning, fara; och hafva nu logerat sig vid Östersjö-kanten, bemäktigandes sig alla sjöhamnarne, så ock den ena hansestaden efter den andra i Pomern, Mecklenburg, Holstein och Jutland. Der de nu skulle blifva alla sjöstäderne mäktig, och conjugera deres egne skepp med sin egen makt, låter jag hvar förståndig man döma om, i hvad stat och utseende sakerne i Sverige och Danmark skulle bestå, der våra förfäder ofta tillförene, mer än nog, med en enskild stad oassisterad af andra hafve haft till att göra, och icke annars än æquis pacis conditionibus skiljts åt. Här vill nu af eder, gode herrar, väl och tidigt considereras, hvilketdera bättre är, att engagera sig i det väsendet, medan något är behållet, som en kan hafva till sin fördel och adistence af? eller att man bidar så länge till dess med dem andre är alldeles utspelt, och man da får fienden desto starkare och mäktigare på sig sjelf?''

Endvidere senere:

„Låter man nu alla sjöstäderne gå öfver, då Danmark, som nu dessförutan är forsvagadt, måste gå efter, och fienden blifva sundet mäktig, så vet jag icke om någon möjlighet vore sedan på färde oss att försvara, der vi på båda sidor af konungen i Pohlen och kejsaren skulle attackeras. — — Sedan så står ock Danmark ännu hvar icke i den bästa måttan, likväl så, att det hafver sin sjömakt och defenderar sine öar: och der det mainteneras, stärker det Sveriges krona märkeligen och emot sin egen vilje; hvaraf skadan och störste och förste faran hänger på Danmark, och styrkiet och fördelen på Sverige; så att jag håller Danmark nu vid denne tid, så länge det emot kejsaren består, intet annat än en bastion för Sverige, og den danska flotta och armée att tjena mit fädernesland utan sold och kostnad. Men släppa vi Stralsund och låta Danmark bringas i desperation, eller gå öfver, som det ju er påsprunget: då styrke vi fienden; försvaga våra krafter; tappa våre kommoditeter och vänner, och sätta oss sjelfve i högsta desperation och olägenhet.“

I sit Brev til Kongen udvikler Kansleren de Anskuelser, ifølge hvilke han antager det raadeligt at føre Krigen angrebsviis i Polen, men kun forsvarsviis i Tydskland, støttende sig til Stralsund.

Det Urigtige i denne Betragtning, hvad det sidste Land angik, kunde dog ikke undgaae Gustaf Adolfs skarpe Syn, og i sit Svar af 26de Decbr. 1628 til Kansleren meddeler han ham i Korthed de militaire Grunde, der talte imod hans Raad. De vigtigste vare, at naar den samlede Hær gik angrebsviis frem i Tydskland, vilde Wallenstein derved holdes ude af Preussen (som Svenskerne havde inde og hvorfra Krigen mod Polen førtes), forhindres i at undsætte Polakkerne, ikke med Udsigt til Held kunne beleire Stralsund, ikke med saa stor Magt kunne vælte sig ind paa Danmark, ei heller saa freidigt færdes paa Søen, som naar den svenske Hær og Flaade vare beskjæftigede langt derfra i Preussen. Endvidere vilde Svenskerne derved opmuntre Hansestæderne, og fra Pommern og Oder ligesaavel true store Dele af Polen, som om de stode i Landets preussiske Provindser. Den lange Kystlinie, som Fjenden havde inde, fra de polske Lande og indtil Skagen, gjorde ham meget udsat, saalænge Sverig havde Overmagten til Søes; medens omvendt Sverig vilde komme i stor Forlegenhed, hvis det lykkedes Fjenden at faae fast Fod ved Østersøen og en stærk Flaade paa dette Hav.

Den polske Krig endte som sagt foreløbig i September 1629, efter at Gustaf Adolph i Løbet af Sommeren havde selv ført sin Hær i dette Land, og enhver Skygge af Tvivl om, at Krigen burde føres angrebsviis i Tydskland, maatte da svinde. I de Overveielser, som fandt Sted i Rigsraadet i Slutningen af October og Begyndelsen af November 1629, erklærede ogsaa alle Raaderne sig for Angrebskrigen. Protokollen over Møderne findes blandt Aktstykkerne. Om denne Protokol har Geijer udtalt, at den i al sin Korthed kaster Lys over Sverigs, Tydsklands, Europas og Christenhedens Interesser, et Lys, som vidner om det Snille, hvorfra det udstraalet, men ogsaa om Erobrerens Maal. Man

seer Gustaf Adolph staaende foran en stor Fremtid — skuende det nærmere Liggende klart, det fjernere dunkelt — tiltrukken maaskee endnu mere af det Ubestemte end af det nærmeste Maal — forudseende baade Seier og Død — uden Overmod, men ogsaa i den Grad uden Ængstelse, at en indre Glæde og Tillid, som ikke Forespeilingen af selv den ulykkeligste Ende i mindste Maade formaaer at dæmpe, fremlyser overalt.

Beslutningen om Angrebskrigen tiltraadtes af Rigsdagen den 14de Mai 1630, og omtrent en Maaned derefter steg Gustaf Adolph i Land paa den tydske Kyst, paa Usedom, i Spidsen for 13000 Mand, som fulgte med ham, medens han i Alt med de Tropper, der iforveien fandtes i Stralsund eller snart vilde komme fra de under Sverig hørende Lande paa Østersøens sydlige og østlige Kyst, havde til Anvendelse i den tydske Krig omtrent 40000 Mand, og medens han kunde efterlade udenfor Krigsskuepladsen, til umiddelbart Forsvar af Sverig, Finland, Preussen, Østersøprovincerne og Ingermanland omtrent ligesaa mange.

Det omhandlede Værks anden, tredie og fjerde Afdeling indeholde forskjellige Breve, Instructioner, Memorialer m. m. angaaende selve Krigens Førelse i Tydskland indtil det Tidspunkt, da Gustaf Adolph faldt.

Den anden Afdeling, som omtrent er den omfangsrigeste, bestaaer alene af Kongens egne Skrivelser.

Disse Breve, ved hvilke dog uheldigviis adskillige, som det synes, ret oplysende Bilag savnes, vække under Læsningen, alt som man skrider videre frem, en stedse større Interesse, især de talrige Breve til Kansleren, af hvilke de fleste ere meget fortrolige. Det som vækker denne Interesse er just ikke i og for sig deres Indhold, forsaavidt som det giver Kundskab om Begivenhedernes Gang, thi denne Kundskab faaer man langt fuldstændigere andetsteds fra; ei heller just, at de aabenbare Anskuelser og Betragtninger, som lette Opfattelsen, men langt mere deres Stiil og Udtryk, den Maade, hvorpaa de ere skrevne, og som tydelig bærer

Præget, selv gennem Secretairernes Affattelse, af den overlegne, vidt overskuende Aand, der har dicteret dem.

Naar man ret tænker sig ind i hine Tidens vanskelige Krigsføring i Lande, som vare hærgede gjentagne Gange baade af Venner og Fjender, naar man seer de Forlegenheder, som hidrørte snart fra Udsigten til Mangel paa Proviant, snart fra Manglen paa Penge, snart endelig fra de hvervede Troppers Optøier, er det forbausende at see den Ro, hvormed Kongen udtaler sin Villie. Det er saaledes betegnende, at saare sjældent, saavidt mindes kun een Gang¹⁾, forekommer Tilkjendegivelsen af, at den givne Befaling er at udføre „med den størst mulige Hurtighed“, dette Udtryk, der i mange andre Depechesamlinger findes altfor hyppig, i det Mindste hver anden Gang brugt overflødigt og gjerne paavisende, at der har været lige saa megen Forvirring hos dem, der skulde adlyde Befalingen, som Glemsohmhed eller Mangel paa Forsynlighed eller Overblik hos dem, der have givet den. Denne Ro i Affattelsen er netop meget slaaende, naar man har i frisk Erindring Samlingerne af de paa forskjellige Steder og til forskjellig Tid fremlagte Aktstykker angaaende vore Dages Begivenheder, i hvilke meget ofte Løshed i Formen og Tomhed eller Famlen i Indholdet kun overgaaes af den Letfærdighed, hvormed man benytter Telegrafan til i den ene Depeche at fremsætte og lægge Vægt paa Anskuelser, som man har forandret i den næste.

Dog vare de Vanskeligheder, hvoraf Kongen sees omgivet, og som idelig maatte anspænde hans Opmærksomhed til det Yderste, vistnok større end dem, man jevnlig seer Hærførere underkastede i vor Tid, hvor man som oftest har nationale, udskrevne Tropper, og hvor Letheden i Forbindelser gjør det muligt dog nogenlunde at tilfredsstille Soldaternes Behov.

Det er saagodt som aldrig selve de militaire Foretagender, der efter Brevene give Anledning til Ængstelser. Naar de omtales, skeer det i Reglen med stor Rolighed.

¹⁾ Brevet Nr. 457.

Naar de forestaae, omtaler Kongen dem med den Tryghed, som fremgaaer af Bevidstheden om tidligere Seire og Tillid til egen Styrke og Dygtighed. Naar de ere overstaaede, næsten altid heldigt, meddeles de uden Bram, med taknemmelige Følelser for Forsynets naadige Bistaad og med Glæde ikke mindre over den evangeliske Kirkes end over de svenske Vaabens Seir. Ere de i enkelte sjeldnere Tilfælde mislykkedes, som det jo er Krigens Gang, da falde Dadlen ikke med skarpe Ord paa den, som nærmest har haft Skyld i Uheldet eller ikke har formaaet at afvende det; men vi finde endog, at Kongen kan have Deeltagelse tilovers. Iøvrigt angaaer kun en meget ringe Deel af Brevene de militaire Foretagender i deres Enkeltheder.

Ei heller omtales de politiske Forhold som læggende særdeles store Hindringer i Veien. Der siges vel stundom, at Kongen ikke ganske kan lide paa sine Forbundne eller paa det efter Freden til Lybek neutrale Danmark, men deels ere Bekymringerne i denne Henseende ikke vægtige og vise sig lidet begrundede, deels synes Kongen altid at have haft det i sin Magt ved de Forsigtighedsforanstaltninger, han har truffet, at imødegaae og beherske Begivenhederne, hvis det Befrygtede skulde blive til Alvor. Forholdet til Danmark findes omtalt i forskjellige Breve, især til Dr. Salvius, Kongens i mange Sendelser brugte Secretair, næst Kansleren den Mand, hvem den største Fortrolighed udvises, sjeldnere i Skrivelser til Fegræus, Sverigs Agent i Danmark. Der udtales i Brevene Frygt for, at den danske Konge skal paany indblande sig i de tydske Anliggender enten ved at optræde ligefrem fjendtlig mod Sverig eller ved at søge at faae en forøget Indflydelse i den nedersachsiske Kreds, hvorved Danmark ikke alene kunde modarbeide mulige Erobringsplaner fra svensk Side, men ogsaa indskrænke Omraadet for de svenske Hvervinger, hvad der næsten vilde være ligesaa betænkeligt¹⁾.

¹⁾ Frygten for, at Danmark paa een eller anden Maade skulde optræde

De ulige større Vanskeligheder, som mest beskjæftige Kongen, ere af administrativ Art. De gjælde i Begyndelsen af Felttoget navnlig Provianteringen, senere Manglen paa contante Penge. Hvor vidt denne er gaaet til enkelte Tider, sees af forskjellige fortrolige Udtalelser. Saaledes skriver Kongen i Mai 1631 fra Berlin til Kansleren: „Ifrån Sverige hafva Vi ännu icke fått en penning; remisserne ifrån Holland och Hamburg gå ock allt för långsamt. Och fast än något till Stralsund ankommer, så hafva Vi dock nu stor difficultet att bringa det hit upp. Härifrån hafva Vi ingen tratto och är med Oss i sanning så bestäldt att Vi esomoftast icke äro en daler allenast till de fattiga mäktig.“

Det Værste ved Pengeforlegenheden var ikke just, at ved den besværedes overmaade meget Tilveiebringelsen af Heste, Ammunition, Proviant og forskjelligt andet Materiel, der for en stor Deel maatte hentes langveisfra og ikke let kunde faaes uden for Contanter eller sikke Anviisninger; men de hvervede Tropper kunde uden Penge selvfølgelig saa godt som ikke holdes sammen og i al Fald ikke forhindres i Udplyndringer, som ved det uhyre Spild, der er deres uadskillelige Ledsager, altid i Længden blive lige saa ødelæggende for Hæren som for den Egn, hvor de foregaae. De hvervede Soldater, der for en stor Deel hørte hjemme i mange Lande, vare den Gang som altid vanskelige at afholde fra Uordener, selv hvor Intet fattedes. Adskillige Skrivelser vidne herom, idet de tale om Udplyndringer af Byer, Klostre, Kirker og Skoler og om barbariske Handlinger mod Beboerne, samt paa det Strængeste indskærpe Opretholdelsen af Mandstugt²⁾. Stødte nu Pengemanglen til, saa at Soldaterne ikke fik deres Sold udbetalt, antog de ethvert Baand løst og ansaae sig berettigede til alle mulige Optøier.

hindrende, findes især omtalt i Brevene Nr. 286, 385, 419, 420 og 429.

²⁾ Saaledes især Brevene Nr. 279, 280, 283. Undertiden have endog Befalingsmændene deeltaget i eller haft Fordeel af Uordenerne (Brevet Nr. 347).

Selvfølgelig kunde disse antage en saadan Udstrækning, at de medførte den største Fare for, det hele Foretagendes lykkelige Udfald. Frygten herfor fremtræder jevnlig, alvorligst i et Brev til Rigskansleren, dateret Werben den 31te Juli 1631. Kongen skriver nemlig blandt Andet heri: „Nu äro Vi icke litet bekymrade, huru Vi skole längre kunna hålla armeen i devotion som i 16 veckor ingen penning hafver bekommit. Hvar man är det vetterligt, att Vi all dess betalning af eder hafva förmodat, deruppå hvar och en, så officerare som gemene, hafver härtill gifvit sig någorlunda tillfreds; men när de se intet följa deruppå, måste Vi icke obilligt bära fara för meutination och Vår undergång. Jemte det hopp som Vi hafva gjort dem om edert undsätt, hafva Vi allenast underhållit dem härtill med commissbröd, som Vi hafva pressat af städerna, men nu hafver ock det en ända. Med ryttarne, som vid intet sådant hafva velat låta sig benöja, ej heller hafver det kunnat så för dem tillräcka, hafver man ingen ordre kunnat hålla, och hafva (de) allenast lefvat af oordentligt och otillbörligt plunder; den ena hafver derigenom ruinerat den andra så att nu intet mera är till fångs, hvarken i städer eller å landet för soldaterna eller dem. Hade Vi ännu vid denna tiden bekommit hvad eder för dessa förgångne månaderna hade bordt präster, då hade vi likväl haft hopp till att kunna åtminstone försvara elfven, Havelen och Odern och rensa Østersjön i detta året, hvar icke något mera uträttat. Men nu måste Vi befara Oss för en skadelig retraite, hvilket der det ske måste, skulle sådant icke allenast lända Oss til disreputation, utan ock till fäderneslandets största fara.“

Vi have ovenfor dvælet ved den Ro og Klarhed, der gjennemtrænge Indholdet i samtlige Breve. Der staaer dog ved Siden heraf en anden Egenskab, som der ikke er mindre Aarsag til at fremdrage. Denne er det kloge Maadehold, som bringer til ikke at give Befalinger, hvor Omstændighederne forhindre Overblikket over Enkelthederne.

Vi vide Alle, hvor ofte den modsatte Fremgangsmaade bliver brugt, og det vil være i Enhvers Erindring, hvor ofte den Ene og

den Anden ere blevne dadlede for at have fra Cabinettet grebet ind i Krigsbegivenhedernes Gang, stundom paa en saare uheldig Maade. Hvor meget mere maa man da ikke beundre den Besindighed, som lader Feltherren, der selv er tilstede paa Krigens Skueplads og i Virkeligheden leder alle Foretagenderne, afholde sig fra at gribe ind i Enkelthederne hvad de Underordnedes Virksomhed angaaer, naar Afstanden blot er nogenlunde betydelig.

Enhver der har gjort sig noget bekjendt med Napoleon den Førstes Correspondance, vil utvivlsomt have beundret den rastløse Fart, hvormed Befalingerne strømme fra Pen-
nen, og den Oversigt, hvormed Alt er betænkt og Intet glemt. Men naar man saa seer bort fra selve Brevvexlingen, og Tanken fæster sig paa Gangen af de Begivenheder, som fulgte paa Befalingerne, da vil det ogsaa rinde i Hu, hvormeget de Mænd, som modtog disse Befalinger, netop ved den Maade, hvorpaa de gaves, forhindredes i at virke selvstændigt. Det vil ogsaa erindres, hvor uheldsvangert denne ved Overfeldtherrens Handlemaade fremkaldte Afhængighedsfølelse tidt virkede der, hvor han ikke selv kunde være tilstede.

Vi finde det Modsatte hos Gustaf Adolph. Maadeholdet og Besindigheden ere saa store, at Læseren ei blot næsten aldrig vil finde Befalingerne givne i den bydende Form, som vor Tid er saa vant til, men der vil endog findes Udtalelser, som den nedenstaaende, der forekommer i et Brev af 7de August 1632 til Kansleren:

„Weil jedoch die Umstände sich stündlich variiren, und Wir weder des Landes Gelegenheit, noch Eurer Armée und des Canons Forza eigentliche Nachricht haben, und dahero leichtlich Eure Consilia mehr turbiren als rectificiren dürften, so stellen Wir Eurer Discretion und Verstande anheim, kann Uns auch gleich viel thun, welchen Weg Ihr brauchen wollet, o. s. v.¹⁾. Yttringer svarende til disse vilde man

¹⁾ Fra Begyndelsen af 1632 findes næsten det største Antal Breve skrevet paa Tydsk, som det synes, fordi Kongen har maattet udvide

vistnok forgjæves søge om i Napoleon den Førstes Brevvexling, ei at tale om andre Depechesamlinger.

Arkivets tredje Afdeling indeholder Beretninger til enkelte Rigsraader, Rigsraadet, Kansleren og Pfalzgreven om Tildragelserne under Krigen i Aarene 1630—32; dets fjerde Afdeling indeholder et stort Antal Skrivelser fra Gustaf Adolphi's Generaler og andre høie Officerer, Diplomater og Intendanten angaaende de samme eller tilsvarende Æmner. Næst efter Kongens Breve ere de Kilderne, som give Oplysning om Tildragelserne, og det med en Fuldstændighed, som i Alt hvad der angaaer Begivenhedernes Gang, ikke lader Noget tilbage at ønske. Foruden denne dybere Interesse, som de saaledes besidde, have de desuden paa mangt et Sted en mere almindelig, der ikke vil undgaae nogen opmærksom Læser.

Det er store og berømte Begivenheder, som mange af Brevene omhandle. De ere gjeengivne med hin ukunstlede og dog saa tiltalende Omstændelighed i Fremstillingen, der følger med Beretningen fra et Øienvidne eller fra den, som har staaet et Øienvidne nær. Brevene ere derhos affattede i den bekjendte storslaaede, rolige, ofte gudhengivne Stil, der er egen for det 17de Aarhundrede, ikke sjeldent minder om den antike Simpelhed og altid lader føle, at de Mænd, fra hvem Brevene hidrøre, vare vante til at færdes under farefulde eller i det Mindste alvorlige Omstændigheder. Disse Eiendommeligheder træde især frem, hvor det er de store Begivenheder, som omhandles. Rædselsoptrinene ved Magdeburgs Indtagelse af de Keiserlige, fortælles saaledes kort og simpelt¹⁾ uden Tilføielser af Harme, Hevnfølelse, Afsky eller Medynk, blot med den lakoniske Bemærkning: „Detta är så Magdeburgs fatum“. Ikke stort anderledes berettes

sit Feltcancelli med tydske Secretairer ved Siden af svenske. Kongens egenhændige Breve eller Tilføielser til Skrivelser ere affattede paa Svensk, undtagen Brevene til Kongens Svoger, Pfalzgreve Johan Casimir.

¹⁾ Beretningen Nr. 522.

om Coburgs Erobring og Udplyndring¹⁾, hvor som ved flere andre Leiligheder, her endog i selve Hertugen af Friedlands Nærværelse, Borgerne, efter at have erlagt den bestemte Brand-skat, under yderligere Tilsagn om Beskyttelse bevægedes til at bringe deres bedste Sager sammen, blot for at Plyndringen kunde gaae saa meget lettere fra Haanden. Man føler ved at læse disse simple Skildringer, hvor langt vi staae fra hine Tider. Hvis disse Voldsomheder, ved hvilke det skjændige Brud af al Folkeret og af udtrykkeligt givne Løfter kun overgaaes af Ubarmhertigheden i Fremfærdet mod de Værgeløse, vare begaaede i vore Dage, vilde de, som skreve Beretningerne om dem, ikke have fundet Ord stærke nok til at udmale det Oprørende i dem og til at vække Medfølelse hos hele Verden; medens den Slags Begivenheder maae have hørt i den Grad til Dagens Orden, overalt hvor de Keiserlige vare de Seirende, at den Gang ethvert Ord i en Betragtning over dem maatte ansees som spildt.

Den samme Simpelhed i Fremstillingen fornægter sig ei heller, endog hvor der er Tale om den svenske Konges Fald. Hvor vanskeligt det end maatte synes efter dette at føre Krigen til en lykkelig Ende, hvor nedslaaende det end maatte virke, skjøndt Seieren, endnu da Kongen faldt, havde kronet de svenske Vaaben, er det dog ingen Fortvivlelse, ingen Forsagthed, ingen Mistvivl, som giver sig tilkjende, derimed alene Hengivelse i Guds Villie og Haab om hans naadige Bistand ogsaa i Fremtiden for den dyrebare Sag, hvorfor saamange af Sverigs og Tydsklands bedste Mænd havde indsat deres Liv. Vi anføre som Exempel herpaa Begyndelsen af Hertug Bernhard af Weimars Brev til hans Broder, dateret den 8de November 1632.

„E. Lden werden nunmehr durch den allgemeinen Ruf und sonst berichtet worden sein, welchergestalt Gott der Allmächtige nach seinem allein weisen Rath und unerforschlichen Willen in vorgestriger bei Lützen gehaltener Schlacht Ihre Königl. Mit zu Schweden etc. durch den

¹⁾ Beretningen Nr. 549.

zeitlichen Tod von dieser Welt zu Sich in Sein ewiges Reich abgefordert. Ob nun wohl dieser unverhoffte Todesfall dem allgemeinen evangel. Wesen grosse Veränderung und Schaden verursachen möchte, so hat doch gleichwohl göttliche Allmacht bei diesem zuentstandenen Unglück wiederum in dem seine Gnade sehen lassen, dass auf unserer Seite mit seiner Hülfe, Gott Lob und Dank, die Victoria erhalten und der Feind aus dem Felde geschlagen, ihm auch alle Stücke und Ammunitionswagen abgenommen worden, Dahero Wir zu Gott das feste Vertrauen setzen, wenn die Sachen nunmehr ernstlich und mit gutem Rath fortgetrieben werden, alles hinführo dem gemeinen Wesen zum Besten, auch zu gutem Ende auslaufen soll.“ o. s. v.

Fra den alvorlige Simpelhed i Beretningernes og Brevenes Form, der endog stiger til Høihed og Værdighed i Rigskanslerens Skrivelser, findes kun faa Undtagelser, og Brevskriverne ere da enkelte af de tydske Officerer, som Kongen havde taget i sin Sold. Vi finde iblandt deres Beretninger og Breve mere end et, der vidner om, at den tydske, svulmende, ikke nøieregnende Pathos alt den Gang havde sat Knop, om det end først var en sildigere Tid forbeholdt at see Blomsten udfolde sin Krone. Danmarks Forhold til Sverig findes hist og her berørt, navnlig i Brevene til eller fra Salvius i Hamburg, og er vistnok ganske træffende opfattet i nogle faa Linier i hans Brev af 25de November 1632 til Pfalzgreven: „Nos Danmark synes jalousien ock mera härtill hafva varit öfver K. M:ts person, än öfver Sveriges Krona, och hoppas jag hon skall fuller nu och genom detta bedröfliga fall temmeligen fallen vara. Men att han ock nu icke skall fatta större hopp än tilförene att bringa Sveriges Krona ifrån de många hamnar, som hon nu hafver kring hela Østersjön allt intill Lübeck, det tviflar jag intet. Dock tviflar jag likvisst deruppå, om Danmark skulle nu hindra det Evangeliska väsendet (efter som man hafver icke här till annat förstått, än att Konungen skulle det gerna se redreserat). Men när vi en gång skole komma till freds-tractat, om han då något sådant drifva kunde, derom tviflar jag

litet.“ — — Da Forholdet i det Hele taget var og blev venskabeligt indtil længe efter Gustaf Adolphs Død, om man end stundom befrygtede ikke at kunne bevare det saaledes, frembyder en nærmere Gaaen ind paa dette Forhold ikke tilstrækkelig Interesse.

Som Læseren alt forlængst vil have bemærket ved de fremsatte Prøver, ere Brevene ikke gjengivne nøiagtig bogstavret efter Originalerne, idet Udgiverne vel have beholdt Sætningsbygningen, Interpunctionen saavidt mulig, samt ældre Ord og Udtryk fra dem, men derimod forandret Orthographien af de reent svenske og i Særdeleshed af de tyske Ord til den, som bruges i vor Tid. Det er muligt, at Læsningen derved er bleven noget lettet for Enkelte, men vi skjønne ikke bedre, end at det havde været nok saa heldigt, om Beretningerne og Brevene vare blevne gjengivne i Et og Alt aldeles overensstemmende med Originalerne. Hvor store de indbyrdes Afvigelser i Orthographien end kunne være, saa vilde de dog umuligt have beredet Læsningen overvættens Vanskeligheder, og som Sagen nu er behandlet, kan man ikke frigjøre sig for Følelsen af en Disharmoni, som opstaaer ved at see disse Udtryksmaader, der ere ærværdige og gammeldags, fremtræde ligesom moderne pyntede. Den nøie Forbindelse, der altid er mellem Sind og Skind, Indhold og Form, har derved lidt et Brud.

Arkivets femte, sjette og syvende Afdeling indeholde Oversigter over Hærens og Hærafdelingernes Styrke, Omkostningerne ved Krigsføringen og iøvrigt forskjellige Skrivelser, Lister og Regnskaber vedrørende Krigsfolkets Ordning, Forpleining og Materiel, derunder ogsaa henregnet Flaaden. Vistnok ere de Aktstykker, som henhøre under disse Afdelinger, paa faa Undtagelser nær, kun Lister eller Registre af forskjellig Art og give derfor ikke ved at gennemgaaes det umiddelbare Udbytte, som faaes ved Læsningen af Aktstykkerne i de foregaaende Afdelinger; men ved Hjælp af den fortrinlige Sammenstilling, som er given i Indledningen til Arkivets 3die Bind, kaste de et klart Lys over en Mængde Forhold, som i deres Enkeltheder ere særdeles belærende

og interessante for den militaire Fagmand, og som i deres Hovedtræk ere nyttebringende for den almindelige historiske Granskning.

Idet vi her forbigaae Enkelthederne, da vi senere ville komme tilbage til nogle af de væsentligste, fremdrage vi alene de Hovedtræk, som have størst Interesse. Det er ofte blevet fremsat, at Gustaf Adolph kun med meget svage Kræfter vovede sit Angreb i Tydskland, og det har været meget vanskeligt at forklare, hvorledes det i det Hele var ham muligt at vinde saa stor Fremgang, som han gjorde, ligeoverfor de mægtige Fjender. Sløret er her draget tilside, Sandheden er kommen for Dagen og aftvinger os ikke mindre Beundring for den svenske Konges Styrelse af de indenrigske Anliggender end for hans Virksomhed som Krieger og under hans Optræden ligeoverfor Udlandet. Det var nemlig ikke med 15000 Mand, som Mange have forestillet sig, at han drog frem for at bekæmpe Keiserens og hans Forbundnes Overmagt. Det viser sig, at han havde tilveiebragt ikke mindre end 40000 Soldater til Anvendelse i dette Øiemed, medens han samtidig efterlod en ikke mindre Styrke i Sverig, Finland og de østersøiske Provinser for at beskytte dem mod mulige Overfald.¹⁾ Ligeledes viser det sig, at det siden lykkedes ham, ved Hjælp hovedsagelig af tyske Penge og tyske Soldater, altsaa uden yderligere i nogen væsentlig Grad at anstrenge Moderlandet, efter 2 Aars Krig at bringe den Styrke, han havde i Tydskland, op til det Tredobbelte af, hvad den først havde været, nemlig til 120000 Mand,

¹⁾ Sammenstilles de Tropper, som overførtes til Krigsskuepladsen i Tydskland i Aaret 1630, findes, at der udgik

Fra Sverig i den første Overførsel ..	13000.
Siden efter fra Sverig	2300.
Fra Finland	2800.
Fra Lifland	2000.
Fra Preussen	14000.
I Stralsund fandtes	6000.

I Alt 40100.

saa at fra Sommeren 1632, Overlegenheden i Antallet fandtes paa hans Side, ligesaavel som Overlegenheden i Krigskunsten.

Sverig bekostede ikke stort mere end det først afsendte Holds Udrustning, Overførsel og Underholdning. Der udskreves vel fra Sverig senere en ikke ringe Erstatningsstyrke, men Omstændighederne medførte i det Hele taget langt mindre Tab for det svenske, end for det udenlandske hvervede Krigsfolk. Vel dannede navnlig det svenske og finske Rytteri, som frivilligt havde ladet sig hverve, Kjærnen af Vaabnet og stilledes altid paa Ærespladsen, Slagordenens

Der blev tilbage

I Sverig	16000.
I Finland	6500.
I Ingermanland, Estland og Lifland.	5000.
I Preussen	7500
	<u>35000.</u>

Flaadens Besætning var omtrent 3000.

De indenlandske Tropper udgjorde i hele Riget, samt paa Krigsskuepladsen

Udskrevet Fodfolk	29250.
Hvervede Ryttere	8000.
Adelens Rostjeneste	1000.
•Gårdsfanan•	150.
•Djurskyttar•	48.
Artillerister	1900.
Flaadens Mandskab	2800.

43148.

Heraf kom strax ikke stort mere end 10000 Mand til Anvendelse paa Krigsskuepladsen, og i det næste Aar atter omtrent 10000, der erstattedes ved en Udskrivning. For Udskrivning vare Ingermanland, Estland og Lifland fritagne, men der hvervedes der gode Ryttere. Adelens Rostjeneste, 1 Regiment Ryttere paa 8 Compagnier, behøvede ikke at drage ud over Rigets Grændser. Gårdsfanan, saaledes benævnt efter de ældre Tidens Brug, da •Garde• hovedsagelig betegnede den faste Besætning i Byer og Slotte, var 1 Compagni Fodfolk, udskrevet i Uppland og Westmanland; den synes at have været Garnison paa Stockholms og Upsala Slotte. Djurskyttarne, der synes at svare til en senere Tids ridende Jægere, vare fra Norrland.

høire eller vigtigste Fløi, men af Fodfolket var det kun en ringe Deel, der rykkede langt frem paa Krigsskuepladsen. Gustaf Adolph fandt det rigtigst saavel her som tidligere i Preussen hovedsagelig at benytte det til Garnison i de faste Pladser, der dannede Basis for hans Operationer. Deels vare de indenlandske Soldater mere paalidelige end de fremmede, som ofte letsindigt opgave de dem anbettede Fæstninger, naar Solden ikke blev punktlig betalt; deels vare de sidste gjerne mere krigsvante end de svenske, af hvilke de fleste ikke havde faaet nogen synderlig Uddannelse.

Med Tanken fæstet paa hvad Hæres Underholdning og hvad Krigsføring koster i vor Tid, har man ondt ved at fatte, hvorledes det har været muligt for Sverig den Gang at skaffe saa store Troppemasser til Veie og at holde dem i Felten. Man fristes let til at troe, at Udgifterne ved dem maae have været forholdsviis langt mindre den Gang; men paa Grund af den Mandstugt, som Gustav Adolf strengt søgte at overholde i de svenske Hære, var Sammenhængen en ganske anden, saaledes som det nærmere oplyses deels af Arkivets Aktstykker, deels af den nævnte, omhyggeligt og møisommeligt udarbejdede Oversigt, som er stillet forrest i Arkivets tredie Bind. Denne Oversigt har, forsaavidt som den vedrører Spørgsmaalene om Udgifterne, været saa meget vanskeligere at frembringe, som Forvirringen i de ældre Tiders Myntforhold næsten, efter hvad Holberg etsteds siger, kan bringe Enhver til Fortvivelse, der vil søge at finde Rede i dem og at sammenstille dem med senere Tiders. Arbeidet er dog her gennemført, og som det synes med Held. Der fandtes i Sverig i Begyndelsen af 1630 fire ulige Myntberegninger, af hvilke den fornemste støttede sig til Rigsdaleren (den tydske Reichsthaler), der var af Størrelse omtrent som vore Specier, medens de andre Myntsorter, Søldaleren, den hvide Mynt og Kobbermynten stode i et bestemt Forhold til den. Ved at sammenligne Priserne paa de vigtigste Levnetsmidler i vor Tid med Priserne i hiin Tid, saaledes som de ere anførte i en Extrakt af hvad der fra Sverig er bekostet paa Krigens

Førelse, har man udfundet, at hiin Tids Rigsdaler omtrent var i Værdi som 8 Rdlr. svensk eller 4 Rdlr. dansk nutildags.

Ved at lægge de ovennævnte Forhold til Grund har man saaledes kunnet henføre Udgifterne til vor Tids Mynt, og en Sammenligning med hvad Hære og Krigsføring koste i vor Tid er tildeels bleven mulig.

En fuldstændig Beregning over Udgifterne ved Krigen findes ikke og kunde selvfølgelig heller ikke let ventes, men der findes adskillige Overslag, af hvilke man kan see, hvor høit man har anslaaet Bekostningerne ved Hærens Underhold. Efter disse antoges Bekostningen at være aarlig for hvert Hoved i Hæren 40 til 52 Rdl. i hiin Tids Penge eller 160 til 208 Rdl. dansk i vor Tids. Denne Sum svarer dog hovedsagelig kun til hvad der nutildags vilde gaae ind under Forsyningen med Lønning, Levnetsmidler og Sygepleie, thi dette var Soldaten i Reglen pligtig at skaffe sig selv for den ham tildeelte maanedlige Betaling, og det er denne, som de ovennævnte Tal nærmest svare til. Forsyningen med Haandvaaben, Beklædning og Heste gaaer kun for en Deel ind i Summen, thi den udskrevne Soldat forsynedes fuldstændig fra hvad vi vilde kalde Lægdet, det hvervede Fodfolk havde nærmest at holde sig selv med Beklædning, men fik Vaabnene til Brug af Kronen, uden at dette regnedes ind i den maanedlige Betaling, og kun det hvervede Rytteri skulde holde sig selv med alt det Nævnte, Hestene indbefattede. Hvad Forsyningen med Levnetsmidler angik, da vare Kvarteerværterne i Venners Land ligesom nu hovedsagelig kun forpligtede til at give Huusrum, Varme og Lys, medens Kosten, naar den blev given af Værterne, beregnedes dem til Gode og afdroges i Lønningen. Laae derimod Soldaterne i Leir, maatte Kronen paatage sig at skaffe Levnetsmidlerne, som da enten for Intet eller for en ringere Betaling overlodes til Soldaterne. Bekostningen ved denne Anskaffelse kan dog ikke altid have været stor, thi det sees, som man selvfølgelig maatte formode, at Indvaanerne ofte have maattet give frit Foder til Hestene, at Udskrivninger, ved hvilke forskjel-

lige Communer ere blevne tilholdte at forsyne Hæren med Levnetsmidler, ere foretagne, uden at der i det Mindste foreløbig har været Tale om Godtgjørelse¹⁾, og endelig at Fourageringer have været udførte, naar Hæren laa i Leir, indtil i en Udstrækning af 12 danske Mile fra denne. Hvad Sygepleien angik, da stod den intetsteds den Gang paa noget høit Trin. Der fandtes vel adskillige Læger ved Afdelingerne, men militaire Sygehuse kjendtes neppe. Naar Soldaten var syg eller saaret, var han derfor, efter at den første foreløbige Omsorg var ydet ham, i Reglen henviist alene til den Pleie, som han kunde finde i enkelte Byers Sygehuse eller hos Beboere, der villig vilde tage sig af ham. Den militaire Sygepleie medførte saaledes langt fra de Bekostninger som nutildags. Tages der Hensyn til alt dette samt til, at en ikke ringe Deel af Hæren laa i Garnisoner fjernt fra Fjenden og altsaa ikke var aktivt optrædende, kunne de ovenfor fremsatte Priser af 160 til 200 Rdl. dansk for hvert Hoved i Hæren neppe kaldes paafaldende lave.

Den maanedlige Betaling, der som sagt hovedsagelig var bestemt til det hele Underhold paa den ovenfor nævnte Maade, var derfor i det Hele taget langt større end nu. Den kan ikke regnes nøiagtig ud for de Meniges Vedkommende, da Forskjellighederne med Hensyn til de udskrevne, de indenlands og de udenlands hvervede Soldaters Forhold samt flere Omstændigheder angaaende Udbetalingen, som deels bestod af „Läning“, deels af „Sold“, hvoraf Noget stedse indeholdtes, ikke lade sig fuldstændigt udrede. For Befalingsmændene derimod er Beregningen gjort, og man finder, at f. Ex. ved et hvervet Fodfolksregiment havde Obersten, der befalede over Regimentet, naar efter den tidligere Opstilling Summerne overføres til hvad der nu vilde være tilsvarende, 5600 Rdl. dansk aarlig, og en Capitain 1800 Rdl. foruden en vexlende Indtægt af vakante Numere i Compagniet (Passevolanterne). Ved et svensk Rytterregiment havde Obersten ligeledes 5600 Rdl. dansk aarlig og 1 Capitain 1400 Rdl.

¹⁾ See f. Ex. Patentet for Proviantmesteren Nawern, Aktstykke Nr. 1058.

samt til Underhold for 4 Heste 600 Rdl. Ved det udenlandske hvervede Rytteri havde Obersten 7200 Rdl. dansk og en Capitain 3000 Rd., samt til Underhold for 4 Heste og 1 Vogn 1000 Rdl. For rigtig at bedømme disse Tal, maa der dog tages Hensyn til, at Befalingsmændene ikke alene som de Menige havde selv at sørge for deres Underholdning, samt Vaaben, men at de tillige havde af den dem tillagte maanedlige Betaling at afholde flere Udgifter, som nu paa anden Maade føres til Udgift, saaledes for Obersterne Vedkommende deres Hestehold, derhos hvad vi kalde Stabens Train og de Folk, som dertil behøvedes. Alligevel blive Indtægterne for de nævnte Befalingsmænd ikke lidet større, end hvad vi ere vant til i vor Tid.

Hvad Krigen medførte af Bekostninger bares vel for en stor Deel af Tydskland, men det var tillige ingenlunde lidet af Byrden, som faldt Sverig til Last. I saa Henseende findes Regningerne nøiagtig opgjorte. De udvise, naar som før Angivelserne fremsættes saaledes, som de vilde vise sig svarende til Pengeforholdene i vor Tid, at de Tropper, der i Aarene 1628 og 1629 sendtes til Stralsund, kostede den svenske Krone 1,1 Mill., at Krigen 1630 umiddelbart kostede 11,4 Mill., Krigen 1631 5,2 Mill., 1632 1,9 Mill. og 1633 0,5 Mill. Rdl. dansk. I Alt udredede den svenske Statskasse i disse 6 Aar 26,8 Mill., men heraf hidrørte 6,7 fra fremmede Subsidier. Resten hidrørte, som anført, fra Sverig selv, men var selvfølgelig langt fra det, som Krigsvæsenet hjemme og ude i Et og Alt kostede.

Det hedder i Arkivets Oversigt i Anledning af disse Tal:

„Af det Ovenstaaende finder man, at det andet Krigs-aar (1631) kostede Kronen meget mindre end Halvdelen af hvad det første kostede, at det tredie blot kostede Sjettedelen deraf, og det fjerde blot $\frac{1}{22}$. Erindrer man tillige; at det første Aar førtes omtrent 40000 Mand til Tydskland fra Sverig og Preussen, det andet Aar 12000 Mand, det tredie nogle Tusinde fra Preussen, og det fjerde kun 3000 fra Sverig, tilligemed at samtlige Stridskræfter i Tydskland

desuagtet mod Slutningen af 1631 opgik til 100000 Mand og mod Slutningen af 1632 til 120000, saa seer man i hvilken høi Grad det lykkedes Kongen at gennemføre sin Plan at føre den Krig, som skulde befrie Tydskland fra geistlig og verdslig Trældom, med dette Lands egne Sønners Blod og Penge, medens det fattige Sverig alene bekostede Krigens Begyndelse. Mere end noget Andet bevise saadanne Tal den mægtige Kløgts forudseende Kraft og sikre Blik.⁴

Hvor meget end Sverig søgtes skaanet, var dog Byrden alligevel saare stor.

Der findes opgivet, hvad Sverigs samtlige Udgifter i de vedkommende Aar beløb sig til. De vare, overførte i vor Tids Mynt efter den tidligere fremsatte Beregningsmaade, i 1630 omtrent 19,6 Mill., i 1631 13,3 Mill. og i 1632 8,9 Mill. Rdl. dansk.

Af disse Udgifter gik den største Deel umiddelbart til Krigsmagten, derunder henregnet Salpetertilvirkningen og Transportvæsenet, nemlig i 1630 14,3 Mill., i 1631 8,4 Mill. og i 1632 3,3 Mill. Rdl. dansk, medens Resten gik til Hofstaten, Forvaltningen og Embedsmændenes Lønning m. m., og saaledes ogsaa for en ikke ringe Deel anvendtes middelbart til Krigsvæsenet, medens ikke en eneste Skilling anvendtes til produktive Formaal.

Udgifterne afholdtes ikke ved Statsgjældens Forøgelse, thi Gjælden, der den 1ste Januar 1630 svarede til 11,0 Mill. Rdl. dansk i vor Tid, steg vel i Begyndelsen noget, men formindskedes derpaa igjen, saa at den ved Udgangen af 1632 svarede til 9,3 Mill. Udgifterne afholdtes saaledes ved Hjælp af virkelige Indtægter. Af disse hidrørte en meget stor Deel fra direkte Skatter. Disse udgjorde nemlig i Aaret 1630 hvad der vilde svare til omtrent 10,8 Mill. Rdl. dansk i vor Tid, i Aaret 1631 8,8 Mill. og i 1632 8,0 Mill.

Befolkningen i de den svenske Krone den Gang underlagte Lande, Finland og Østersøprovinserne indbefattede, kan antages i hiin Tid at have udgjort omtrent 1½ Million Mennesker.

Der anføres derfor med Hensyn til Ovenstaaende: „Sve-

rig kan antages under den sidste Finansperiode¹⁾ at have talt 3,8 Mill. Mennesker, og dets Budget gik da op til 25 Mill. Rdl. Rigsmynt (12,5 Mill. Rdl. dansk). Sammenligningsviis skulde saaledes Skattebyrden i Aaret 1630 have været mere end 100 pCt. og i Aarene 1631 og 1632 mindst 60 pCt. større end nu. Tager man tillige i Betragtning den i Almindelighed større Fattigdom hos Befolkningen, en Følge af Handelens og Industriens forholdsviis lavere Standpunkt, Skatternes ulige Fordeling paa Grund af de privilegerede Klassers og i Særdeleshed Adelens Rettigheder, og endelig den trykkende Personalbeskatning, som hidrørte fra de stærke Udskrivninger, saa kan man uden Tvivl antage, at Skattebyrden den Gang hvilede mere end dobbelt saa tungt paa Massen af Folket, som for nærværende Tid. De ofte forekommende Mytterier og Uroligheder blandt Almuen, som alene hindredes i at voxe til farlige Opstande ved den af Gustaf Adolph sædvanligviis brugte kloge Eftergivenhed og venlige Overtalelse, synes netop at antyde, at Trykket har været næsten uudholdeligt. Dette er Bagsiden af Medaillen, som ei maa glemmes, naar man betragter Forsiden.⁴

Vi ville tilføie, at det er Forhold, som ogsaa vi og enhver anden Stat, der har haardt ved at værges sig mod fremmed Vold, have godt af at erindre sig, naar der er Tale om den Overbebyrdelse, som Krigsvæsenet medfører nutildags. De aabne Øinene for det Løse i Udtrykkene, at aldrig have Byrderne i saa Henseende været saa store som nu, thi naar Sammenligningen udføres paa rette Maade, vil det sees, at om Byrderne end for hver Stat især i Reglen aldrig have fremstillet sig før med saa store Tal som nu, saa have de dog alligevel i gammel Tid oftere været forholdsviis større, naar det rigtige Hensyn tages til Staternes nuværende Befolkning, til Velstanden og til Ligheden blandt Statsborgerne. Betragtningen af den ældre Tids Byrder hæver Modet til at bære vor Tids, selv om de skulde blive endnu større,

¹⁾ Idet Arkivets 3die Bind er udkommet 1861, maa denne Periode ndentvivl antages at være Aarene 1858-1860.

end vi ere vante til, thi den paaviser, at der dog stundom ved taalmodigt at bære dem har været opnaaet et stort Udbytte for Fædrelandets Sag.

Arkivet indeholder endnu en Mængde Oplysninger angaaende Sammensætningen af Afdelingerne i Hæren, Tilveiebringelsen af Mandskab og Befalingsmænd, Lønningen og Forpleiningsvæsenet, Artillerimateriellet og Flaaden. Vi forbigaae dog her den nærmere Omtale af disse Enkeltheder, deels fordi de ere for specielle for dem, som ikke ere Militaire, og deels fordi vi senere i Anledning af et andet Værk ville komme tilbage til nogle af de vigtigste blandt dem. Alene hvad der vedrører Tilveiebringelsen af Mandskabet i de udskrevne Hærafdelinger skulle vi kortelig fremdrage, baade fordi Værnepligtsforholdet altid i og for sig udgjør en særdeles interessant Side af alt Hærvæsen, og fordi Tilstandene i Sverig i saa Henseende fortjene at fremdrages til Sammenstilling med Tilstandene i Danmark paa samme Tid, idet vi dog bemærke at i 1630 fandt ingen Udskrivning in natura Sted, men et Vederlag betaltes.

Fremgangsmaaden ved Udskrivningen var, at der udgik Brev til Landshøvdingerne i samtlige Rigets Leen, at de til given Tid skulde lade foretage Udskrivningen og blandt Lenets Adel eller andre „redelige“ Mænd udvælge Commissairer til at forestaae den.

Præsterne skulde derhos i Kirkerne bekjendtgjøre Tid og Sted, paa hvilke Herredets mandlige Befolkning mellem 15 og 60 Aar skulde indfinde sig og forfatte Lister over den, medens Adelen samtidig til Lenets Rentekammer skulde indsende Fortegnelser over deres Hof- eller Gaardsfolk.

Paa Udskrivningsdagen nedsattes et „Herredsnævn“ (sædvanligviis bestaaende af 4 Bønder), og samtlige Udskrivningspligtige inddeledes af Commissairerne i Roder paa 10 Mand hver, dog saaledes, at Adelen Bønder, Kronens Bønder, Skattebønderne og endelig Præstebønderne indektes hver Gruppe for sig. Under Roderne inddroges ikke de Mænd, som ikke havde fast Bolig eller tjente for Aarsløn, idet de vare selvskrevne til at blive Soldater. Aldeles fritagne vare Adelen

Gaardstjenere, de Vanføre og de, som havde et særskilt af Kongen udstedt Fritagelsesbrev. Naar Inddelingen i Roder saaledes var udført, udtoges af hver Rode en sund og stærk Mand i en Alder af mellem 18 og 30 Aar, idet dog herved adskillige Hensyn kom i Betragtning. Saaledes forskaanedes saavidt mulig alle Bønder, af hvis Eiendomme Krigsmagten havde Indtægter, ligeledes de Mænd, som havde Beskjæftigelse ved Bjerg- og Salpeterværker, eller som vare Skytter, Jægere eller Nybyggere, havde særlige Privilegier eller hørte til særlig privilegerede Sogne, endvidere de, som allerede havde en Broder i Krigstjenesten eller havde mistet nogen ligeoverfor Fjenden, samt Sønner af Bønder, der havde et stort Avlsbrug og ved at berøves nogen Søn vilde komme til at mangle Kræfter til at drive det. Af Adelens Bønder toges ei mere end een fra samme Eiendom, førend 9 andre vare udtagne fra andre Godser.

Naar Udskrivningen var foregaaet i hele Riget, udnævntes af Rigsraadet særskilte „Mønsterherrer“, som mønstrede de Udskrevne og havde Ret til at give Fritagelse eller tillade Stilling for dem, som kunde forebringe gyldige Grunde. Stilling var ikke tilladt paa et tidligere Standpunkt. Fordelingen udførtes saaledes, at hvert Compani sammensattes af ældre Soldater og ny Udskrevne, og saa at disse sidste om muligt altid toges fra samme Sogn eller Herred eller i det Mindste fra to til hinanden grændsende Herreder.

Udskrivningen var ikke alene en personlig Byrde, men den Udskrevne skulde tillige af den Rode, han tilhørte, „udstofferes“, det vil sige forsynes med Klæder og Vaaben. Kunde dette ikke skee, skulde istedetfor betaales saakaldte „Rotepeningar“, der omtrent beløb sig til hvad der vilde svare til 44 Rdl. dansk nutildags.

Det maa bemærkes, at Almuen i Dalarne allerede da synes at have indgaaet en Contract med Kronen om at holde et vist Antal Soldater fuldtallig ved Regimentet, paa hvilket Vilkaar denne Landsdeel var fritaget for Udskrivningen.

Disse Eiendommeligheder maa saa meget mere fremhæves, som der heri træffes Spiren til det Udskrivningssystem

„Inddelingsværket“, der udførtes af Carl den Ellefte og har vedligeholdt sig for den svenske Hær til den Dag idag.¹⁾

Konung Gustaf II Adolfs Skrifter. Stockholm 1861.

Dette af den af Skandinaviens ældre Historie høitfortjente C. G. Styffe udgivne Arbeide bør utvivlsomt omtales i Sammenhæng med det Foregaaende, mere dog for Fuldstændigheds Skyld, end fordi der i det er givet mange Bidrag til en klarere Opfattelse af de i krigshistorisk Retning vigtigste Tidsbegivenheder. Det indeholder alle paa forskjellige Steder endnu opbevarede Afhandlinger, Taler og Udkast til Taler, Statsakter og Breve, som utvivlsomt maae ansees for hidrørende fra Gustaf Adolfs egen Haand.

Afhandlingerne ere desværre for største Delen kun Brudstykker, og Talerne samt Skrivelserne, mellem hvis Udfærdigelsesdage der ofte ligger flere Aar, belyse i Reglen kun Forholdene, naar de nøie sammenholdes med hvad er bekjendt fra andre Skrifter og Samlinger, saaledes det tidligere nævnte Værk.

Kun tvende Afhandlinger ere, skjøndt Brudstykker, mere omfattende. Den ene er den, som af Forfatteren selv er betitlet „Krigsfolks-Ordning“ og sandsynligviis har været bestemt til at omfatte Alt, hvad Tittlen antyder, medens den dog ikke er naaet videre end til sin første Afdeling, handlende om Udskrivningen. Den anden er Indledningen til Kong Gustaf Adolfs egen Historie; den giver i stor Korthed en Oversigt angaaende Tildragelserne fra Gustaf Vasas Død og til Rigsdagen i Arboga 1597.

De øvrige Afhandlinger ere nemlig nogle Udkast og Anmærkninger, der knytte sig til Afhandlingen om Krigsfolkets Ordning, et Udkast til en Beretning om Gustaf Adolfs

¹⁾ Vi tillade os her at henlede Opmærksomheden paa den Fremstilling af den svenske Krigsforfatnings Uddannelse, som findes i Th. Wijkander: Öfversigt af Svenska Krigsförfatningens historiska Utveckling från äldra tider till Indelningsverkets afslutande år 1733. Stockh. 1866, jvf. Grill: Statistiskt Sammandrag af Svenska Indelningsverket. Stockholm 1855.

Besøg ved det brandenburgske Hof i Mai 1620, nogle faa Capitler om Krigsmænds Pligter og en Nekrolog over Kongens Broder, Hertug Carl Philip.

Vi ville ikke heller dvæle ved Talerne og Udkastene til disse, der for den allerstørste Deel skrive sig fra Aaret 1617 og ikke særligt bidrage til nogen Opklaring af hvad der tidligere var ubekjendt.

Derimod kan der være Grund til at fremhæve, at der mellem de forskjellige Statsakter, deriblandt ogsaa et Udkast til Gustaf Adolfs Krigsartikler, forekommer et fra det danske Geheimearkiv hentet Svar af 19de August 1626 paa et fornyet Forslag fra Christian den Fjerde om med Danmark at deeltage i den tyske Krig. Som bekjendt havde der Aaret iforveien mindst to Gange, først fra brandenburgsk og engelsk, derpaa fra dansk Side, været rettet Opfordring til Gustaf Adolf om i Forbindelse med Danmark at understøtte de tyske protestantiske Fyrster; men Gustaf Adolph havde begge Gange stillet saadanne Fordringer, at man ikke havde troet at kunne gaae ind paa dem. Det sees, at Gustaf Adolph, hvem iøvrigt i Øieblikket Krigen imod Polen laae nærmere paa Sinde, har svaret ligesaa undvigende og forsigtig som de andre Gange paa dette fornyede Andragende, der var stillet af den danske Konge inden det ulykkelige Slag ved Lutter am Bärenberge. Han ansaae ganske vist et Forbund for meget heldigt, men søger sin Undskyldning i, hvad forresten de paafølgende Begivenheder bekræftede, at naar Krigen skulde føres i det vestlige Tydskland vilde ikke alene den store Afstand, som skulde tilbagelægges i Venners og Forbundnes Land volde mange Vanskeligheder med Hensyn til Troppernes Underhold, men der vilde tillige derved gives en velkommen Anledning for de Keiserlige til at skaffe sig et saadant Tilleb af Soldater ved de lokkende Udsigter, som et Felttog i dem frembød, at maaskee neppe nogen Fremgang blev mulig.

Det vil nemlig erindres, at i hine Tider, da de hvervede Soldater kun sjeldnere og mindst hos de Keiserlige kunde vente nogen regelmæssig Udbetaling af Lønningen, afgang

Letheden af at tilveiebringe Rekruter ikke lidet af den mere eller mindre gode Udsigt til, at Krigsskuepladsen kunde blive et Land, hvori der ikke i nogen Tid var ført Krig, og hvor der altsaa kunde ventes, at godt Bytte kunde gøres. Dette var Tilfældet med Landene i den nedersachsiske Kreds.

Gustaf Adolph meente derimod, at en Fremrykning igjennem Polen mod Schlesien vilde virke i ganske modsat Retning, hvorfor han opfordrer Christian den Fjerde til at lade en Deel af sin Hær støde til den svenske, som da befandt sig i Leiren ved Dirschau i Preussen¹⁾.

At dette Svar ikke vilde haft Følger, selv om det var fremkommet paa en tidligere Tid, inden Kong Christian var rykket saa langt frem i Tydskland, kan med Sikkerhed antages, da det lignende Svar, som af Gustaf Adolph blev givet paa den nærmest foregaaende Anmodning ikke havde haft nogen yderligere Overveielse, end sige noget Forbund til Følge, og da der overhovedet laae en uovervindelig Vanskelighed for en fælles Optræden til Lands deri, at ingen af Kongerne vilde vige for den anden med Hensyn til Spørgsmaalet om hvem der skulde have Overcommanden over Hæren.

Der findes intet Nærmere angaaende de Forhandlinger, som førte til den lidet betydende Alliancetraktat af 4de Januar 1628, der kun paa mindre gunstige Betingelser stillede til Danmarks Raadighed nogle Orlogsskibe, som aldrig gave Møde og til hvilke det mindre trængte, medens dog

¹⁾ I G. Droysens i flere Henseender interessante Skrift, Gustaf Adolf, 1ste Bind, Leipzig 1869, Side 282—283, findes der om disse Forhold en Beretning, som ingenlunde stemmer med det her anførte Brev. Forfatteren synes her at have tilladt sig en eendommelig Combinåtion, hvis Hjemmel ikke er paavist; vi skjønte nemlig ikke rettere end at han har gjort det, hvad Cronholm (2det Bind Side 98—99, ikke Side 58 som anført hos Droysen) meddeler om den engelske Gesandts Forslag til den danske Gesandts Forslag og derpaa ladet Cronholms Reflexioner være Kongens Svar til begge.

selve den Omstændighed, at en Traktat var afsluttet, gjorde Danmarks Fjender mere føielige.

Derimod findes imellem de meddeelte Breve den allerede tidligere¹⁾ herhjemme fremdragne Beretning om hvad der forhandlede paa det Møde, som Aaret efter, den 23de Febr. 1629, kom istand mellem Christian den Fjerde og Gustaf Adolph i Ulfsbæk Præstegaard, paa Grændsen af Skaane. Den slutter sig som Efterskrift til et længere Brev af 5te Marts 1629 til Kansleren, i hvilket Brev Kongen, ligesom i Fortsættelse af det foran Side 563 omtalte, imødegaaer Kanslerens Anskuelse om, at Krigen mod Keiseren burde føres alene ved Hjælp af Stralsunds Garnison og Flaaden, men derimod angrebsviis i Preussen. Beretningen danner ved sin Fremstilling en stærk Modsætning til Kongens sædvanlige Skrivemaade, og er særdeles mærkelig, da der fremgaaer af den, at Christian den Fjerde, som da alt rigtignok havde sendt sine Fredstilbud til Keiseren, nu ikke vilde slutte sig nærmere til Sverig i et Forbund, og at han, da Gustaf Adolph spurgte om hans Mening angaaende den paatænkte Krig i Tydskland, ikke havde andet Svar end ligesom spottende at spørge, hvorfor Sverig vilde blande sig i det tydske Væsen. Den baade for Mødets Udfald og Gustaf Adolfs Tanker om samme meget betegnende Slutning lyder: „Summa, parturiunt montes, nascitur ridiculus mus.“

I de andre Breve, som findes i Samlingen, træffes hist og her nogle Bemærkninger angaaende de danske Forhold, saaledes om den gjensidige Misforstaaelse, der fandt Sted i 1624, da baade Danmark og Sverig til Trods for den i Begyndelsen af samme Aar truffne Overeenskomst rustede sig imod hinanden blot paa Grund af løse Rygter²⁾; men iøvrigt

¹⁾ Jvf. Nyerup, Christian IV's og Gustav Adolfs personlige Sammenkomster, Skand. Lit. Selsk. Skrifter, XV, og P. W. Becker: Et Øienvidnes Beretning om Sammenkomsten i Ulfsbæk i Dansk Magazin, tredje Række, I, S. 126 ff.

²⁾ Droysen skriver i sit førnævnte Værk om Gustaf Adolph S. 210 ff., som om Danmark virkelig havde begyndt Forhandlinger med Polen om et Forbund; men Beviserne for denne Paastand synes rigtignok at fattes.

findes Intet af mere særlig Interesse hverken med Hensyn til Danmark eller til Krigskunstens Udvikling.

En anden, først i en nærliggende Tid sluttet Samling af Breve, der frembyde Interesse ved Studiet af Begivenhederne under en Deel af Trediveaarskrigen, er

Brefvexling mellan Riks Kansleren Axel Oxenstjerna och Svenska Regeringen.

Denne Brevvexling findes meddeelt i Handlingar rörande Skandinaviens Historia 24de til 38te Deel, 31te undtaget, (Nya Handlingar rörande Skandinaviens Historia 14de til 28de Deel, 21de undtaget), 1840 til 1857.

Af Brevene høre nogle faa til Tidsrummet fra 1628 til Slutningen af 1632, og blandt disse findes ogsaa det tidligere Side 561 omtalte. De øvrige gaae fra Begyndelsen af Aaret 1633 til Juni 1636¹⁾, da Kansleren i Reglen har skrevet og modtaget Breve med kun faa Dages Mellemlum.

Ved den store Udførlighed, hvormed Anliggenderne selvfølgelig ere omhandlede i Brevene, og ved den Klarhed, der altid er udbredt over Oxenstjernas Fremstillinger, vil der i Samlingen findes al ønskelig Oplysning angaaende Bevæggrundene til de fleste Foretagender i det sidstnævnte, for Sverig saa vanskelige Tidsrum. Vi indskrænke os dog her til blot at nævne Samlingen, da der i den kun findes Lidet, som gaaer ud over hvad der vedrører Sverigs ydre og indre politiske Forhold og ind paa det mere særlig Krigshistoriske. Forholdet til Danmark har derhos kun sjeldnere givet Anledning til udførlig Omtale, om end dette Forhold oftere berøres med den stadigt voxende Mistænksomhed og Uvillie, som Oxenstjerna nærrede mod Danmark,

¹⁾ Som en fuldstændiggjørende, ældre Samling kan nævnes: Bref ifrån Svea-Rikes Cancellor Grefve Axel Oxenstjerna til Grefve Johan Oxenstjerna, samlede af Gjørwell, og udgivne i to Bind i Stockholm 1810—15 og 1819. Denne Samling omfatter de Breve, som Rigskansleren skrev i Aarene 1642 til 1649 til sin Søn, medens denne stod i Spidsen for Sverigs Gesandtskab i Tydskland ved Fredsunderhandlingerne.

og som endte med at fremkalde det for os saa ulykkebringende svenske Angreb 1643.

Et andet dette Tidsrum vedrørende Kildeskrift — W. Tham: Sveriges Rikes Ridderskaps och Adels Riksdags-Protokoll, med tillhörande Handlingar, från sjuttonde århundradet I, 1627—1632, Stockh. 1855¹⁾; II, 1633—1636, Stockh. 1856; III, 1636—1644, Stockh. 1857; — nævne vi her kun til yderligere Mindelse om den Kjendsgjerning, at Gustav Adolfs Storhed ikke var af den Art, der ei kan forenes med lovbunden Friheds Hævdelse.

Geschichte des Schwedischen in Teutschland geführten Krieges, zusammengetragen durch Königl. May. zu Schweden Teutschen Historiographum Bogislav Philipp von Chemnitz.

Dette store Værk har haft den mærkelige Skjæbne, at Aarhundreder ere gaaede hen mellem Udgivelsen af dets forskjellige Afsnit. Den første Deel udkom saavel paa Tydsk, som i en af Forfatteren besørget latinsk Oversættelse i Altstettin 1648, anden Deel alene paa Tydsk i Stockholm 1653. De omfattede Tidsrummet mellem Gustaf Adolfs Opræden paa Krigsskuepladsen i Tydskland og Axel Oxenstiernas Afreise til Sverig 1636. Uagtet Værkets to næste Dele bleve færdige fra Forfatterens Haand og afgivne til den svenske Regjering i Aaret 1668, og det blev besluttet at de skulde trykkes, paafulgte dog Udgivelsen ikke, men det blev helliggende indtil videre som Haandskrift. Ved den store Ildebrand, der 1697 ødelagte det kongelige Slot i Stockholm, som tillige indeholdt Rigsarkivet, gik den tredie Deel tabt. Begyndelsen til den fandtes dog i en Afskrift i Midten af forrige Aarhundrede i den Churfyrstelige Bogsamling i Hannover, og senere er der i Sverig blandt de mange historiske Dokumenter, som Axel Oxenstierna havde efterladt, fundet et andet Exemplar af det samme Brudstykke, noget afvigende i Formen, men skrevet med Forfatterens egen Haand. Dette

¹⁾ Jfr. Tham: Bidrag till Svenska Riksdagarnes historia 1626—1629. Stockh. 1855.

Brudstykke tilligemed den fjerde Deel, som fuldstændig havdes i Behold i det svenske Rigsarkiv, ere endelig paa offentlig Bekostning bleven udgivne i Stockholm i Aarene 1855 til 1859. Brudstykket af tredie Deel indeholder Johan Banérs Felttog fra Juni til December 1636; fjerde Deel omhandler Torstenssons Felttog fra Mai 1641 til Juni 1646. Forfatteren ender med at stille en Fortsættelse i Udsigt, og det er blevet paastaet, at han har fuldendt baade en 5te og en 6te Deel, der omhandlede de følgende Begivenheder indtil den westphalske Fredslutning, men de ere ikke senere nogetsteds gjenfundne.

Hvad Forfatteren selv angaaer, da var han fra først af Militair og tjente som saadan i den hollandske Hær og senere i den svenske under Gustaf Adolph. Her opnaaede han Capitains Grad. I 1643, efter at han formodentlig alt i en længere Tid havde opgivet sin militaire Stilling, blev det ham af Rigsraadet overdraget under Kanslerens Tilsyn at forfatte den tyske Krigs Historie, hvilket Arbeide han som nævnt synes at have bragt til Ende. Han døde i sit tre og halvfjersindstyvende Aar 1678, efter i sit Levnetsløb paa mange Maader at være bleven anerkjendt og belønnet.

Hans Værk, der af de ældre Historieskrivere altid nævnes med megen Agtelse, er i Ordets egentligste Forstand et Kildeskrift, idet den førnævnte Brand af Slottet i Stockholm har tilintetgjort en stor Mængde af de Aktstykker, som han har kjendt og benyttet med særdeles Troskab, ifølge Udsagn af Mænd, der have haft Leilighed til at anstille Sammenligninger med de tiloversblevne af de Aktstykker, der ere lagte til Grund for Arbeidet.

Det er meget omfangsrigt, men Omstændeligheden er dog ikke lige vidt udstrakt med Hensyn til ethvert af de behandlede Æmner. Skjøndt Forfatteren som sagt var Militair og formodentlig maa have selv gjort aktiv Krigstjeneste, og skjøndt Værket bærer en Titel, som maa give Anledning til den Forestilling, at Krigsbegivenhederne i og for sig ere Hovedgjenstanden for Fremstillingen, saa træffer man disse dog langt mindre udførligt omhandlede end man nok kunde

ønske. Der findes saaledes vel alle de store Foretagender, deriblandt selvfølgelig de vigtigste Slag og Marcher, men kun færre af de mindre Træfninger, der i Trediveaarskrigen ligesom overalt vare de hyppigste, og som paa een eller anden Maade bør fremstilles i Sammenhæng med de store Begivenheder, naar det rette Overblik skal opnaaes. Endnu sjeldnere træffer man Oplysninger angaaende Hærordningen og Hærstyrelsen, hvilke dog havde været saa lette at give for Forfatteren. Den, der særlig søger Belæring om Enkelthederne ved Krigsføringen i Trediveaarskrigens Tid, vil derfor ikke finde sin Videlyst tilfredsstillet, hvormeget Værd der end vistnok maa tillægges Arbeidet med Hensyn til Fremstillingen af den Tids almindelige politiske Forhold, angaaende hvilke det paa flere Punkter sandsynligviis er saa godt som den eneste Kilde.

Dog synes der med Hensyn til Fremstillingens Betydning i denne Retning at være Anledning til nogen Varsomhed, thi det er stundom vanskeligt at frigjøre sig for den Følelse, at Bogen er skreven vel meget under høiere Tilsyn. Det som fremkalder denne Forestilling er ingenlunde, at Nogetsomhelst findes at være forvansket eller fordreiet, men der findes hist og her Huller, som det er umuligt, at Forfatteren ikke skulde have kunnet udfylde, og de Oplysninger, som gives om Bevæggrundene til Foretagenderne, ere enten i høi Grad talende til Fordeel for Sverigs Optræden eller ogsaa ere de meget tarvelige.

Disse Bemærkninger lade sig særlig anvende paa Fremstillingen af Torstenssons Indfald i Danmark 1643 og 1644. Saameget som mulig synes dette for Sverig rigtignok uhæderlige Angreb skudt tilside, og ikke kan det være fordi en Deel af Krigsskuepladsen laa udenfor Tydskland, thi hvad der foregik i Holsteen er ikke mindre forbigaaet end hvad der foregik i Slesvig og Jydland. Meget Lidet findes angaaende den svenske Regjerings Bevæggrunde til at befale Torstenssons Fremrykken og Tidspunktet, naar Planen kom til Modenhed. Det maa dog bemærkes, at idet Forfatteren omtaler de vistnok kun af lav personlig Interesse fremspirede Meddelelser,

som hidrørte fra den politiske Spion Griesheim, og som utvivlsomt have bidraget Meget til, at den svenske Regjering tog sin Bestemmelse til Danmarks Skade, tilføier han til Slutningen: „Was vnd wie viel nun in warheit daran, stehet zu des vernünftigen Lesers Dijudication“, hvad der rigtignok synes en underlig Bemærkning og næsten fremtræder med en ironisk Virkning, som om den ikke svensk fødte Forfatter nok havde Lyst til at sige noget Mere, naar blot Tilladelsen ikke fattedes.

Ogsaa paa andre Steder synes noget Lignende at fremtræde og at vise Forfatteren som en skarp Iagttaget, hvem kun den strenge Disciplin, der ligesom finder sit Udtryk i Stilens yderst besværlige og indviklede Sætningsbygning, forhindrer i at komme frem med Bemærkninger, der vilde kaste langt klarere Lys over Forholdene, end den tørre schematiske krønikagtige Form, hvori Begivenhederne med megen Nøiagtighed stedse findes indordnede.

Sveriges Historia under Gustav II Adolphi Regering, af Abraham Cronholm, I—IV.

er et andet Arbeide, som vi ville dvæle noget ved, idet i samme Krigsbegivenhederne ere omhandlede ved Siden af andre med forholdsviis stor Udførlighed¹⁾. Der er hidtil udkommet fire Bind, de to første i Aaret 1857, det tredie i 1861 og det fjerde i 1864. De omfatte Tidsrummet fra

¹⁾ Vi forbigaae Hammarstrand, Försök till en historisk framställning af förhandlingarne om Sveriges deltagande i trettioårige Kriget, Upsala 1855—1858, et Arbeide, hvori der ved Hjælp af Kildestudier gives en fortjenstlig Sammenstilling af de Underhandlinger, som fandt Sted i Begyndelsen af det 17de Aarhundrede forinden Svenskernes Optræden i Tydskland. Af dette Skrift er saavidt vides endnu stedse kun udkommet 1ste og 2det Hefte, (jfr. Forfs. i 1855 udgivne akademiske Afhandling: Historisk Öfversigt af förhandlingarne mellan Gustaf II Adolf af Sverige och Kurfursten Fredrik V af Pfalz, åren 1618—1620) og det naaer ikke længer end fra 1609 til 1620, saa at det kun er det i krigshistorisk Henseende Fjernere liggende, der hidtil af Forf. er omhandlet.

1611 til 1629 og omhandle saaledes alle de Krige, hvori Gustaf Adolph kæmpede, inden han optraadte i Trediveaarskrigen. Det er Planen i de paafølgende Bind at fortsætte med hans Virksomhed under denne.

Der kan ikke negtes Forfatteren den Anerkjendelse, at han har gjort sig megen Flid med at samle Oplysninger angaaende det Tidsrum, som han har taget sig for at beskrive. Han har saaledes utvivlsomt Æren af at være den Første, der har givet en udførlig Fremstilling af de Krige, som Sverig førte mod Rusland og Polen umiddelbart før Trediveaarskrigen. Det kan heller ikke negtes, at det har været ham klart, at en blot og bar Opregning af Begivenheder ikke kan tilfredsstille de Fordringer, som man er berettiget til at gjøre med Hensyn til et historisk Værk, og han har anvendt ikke mindre end fuldstændig de to sidst udkomne Bind til at omtale Sverigs indre Tilstande i det nævnte Tidsrum, deriblandt selvfølgelig hvad der angaaer Lovgivningen saavel i Almindelighed, som navnlig med Hensyn til Statsstyrelsen og Hær- og Flaadevæsenet. Men hvormegen Anledning den, der selv skriver Historie, end kan have til at glæde sig over det her indsamlede rige Forraad, den, der blot er Læser i Ordets almindelige Forstand, vil føle sig mindre tilfredsstillet, thi der hviler over den hele Fremstilling en vis Tyngde, som virker piinlig, og der er paa de fleste Sider, tagne hver for sig, en Trippen paa Stedet, til Trods for ganske korte Sætninger, saa at Tanken trættes under Læsningen. Der er en uhyre Sammenhobning af Masse, men Stoffet er ikke lagt til Rette, og for at faae det rigtige Udbytte maa Læseren først selv ligesom gjøre Arbeidet færdigt, rede det Indviklede ud og samle sammen, hvad der staaer adskilt ved Hundreder af Sider. Ikke lidet hidrører dette vistnok fra den eiendommelige Ordning, i de to første Bind at omhandle Begivenhederne i deres Rækkefølge, og i de to sidste Bind at omhandle Forberedelserne og Grundvolden til dem. Denne Behandlingsmaade har utvivlsomt frembudt Lettelser under det vidtløftige og besværlige Arbejde, som Forskningen udkrævede, men den har aaben-

bart tillige været en af de væsentligste Hindringer for, at Læserne uden et for Mange uoverkommeligt Besvær kunne opnaae at danne sig et tydeligt Begreb om Forholdene og Begivenhederne.

Det er derhos saa sin egen Sag udførligt at skrive om Krigsbegivenheder, naar man er uindviet i Krigsvidenskabens Mysterier, som Forfatteren et Steds siger, og, kunde der vel særligt fremhæves, mindre fortrolig med den tekniske Udvikling, som Vaabnene og andre Krigsredskaber have undergaet.

Navnlig gjælder dette, naar der er Tale om ældre Tider, hvor Forholdene vare overmaade forskjellige fra hvad de ere nutildags, og hvor altsaa det, som er den almindelige Læser mere eller mindre bekjendt af egen Erfaring, ikke passer.

En heldig Skildring af de optrædende Personligheder kan gjøre Læsningen i høi Grad tiltalende, og udviist Samlerlid kan have fremskaffet et Materiale, der i flere Retninger er til Nytte, men alt dette bøder ikke paa Savnene, og der vil ligefuldt mangle det Lys, der ene formaaer at forjage de Taager, gennem hvilke Begivenhederne ligesom kun skimtes. Kort sagt, den rige Skat kan være ligesom hævet til Jordens Overflade, men der mangler de sidste Besværgelsens Ord, ved hvilke den alene kan drages fuldstændig op og gjøres tilgængelig for Alle.

Vel er det sandt, at Krigsbegivenhederne ikke ere Alt, og at den Forfatter, som vil skrive et Lands Historie, har meget Andet at fæste sin Opmærksomhed paa, men idet de danne ligesom Resultanten af alle de Kræfter, der findes hos Folkene, og ved en nøiere Forskning aabenbare de Fortrin eller Mangler, som Lovene og Institutionerne og altsaa Folkets og Landets hele Natur have, maae de nødvendigst fremstilles saaledes, at man tydelig seer Forholdet mellem Aarsag og Virkning, naar man ikke idelig skal være tvungen til at sætte den blinde Tilfældighed som øverste Lov.

Disse Bemærkninger ramme Fremstillingerne af alle de tre Krige, som Forfatteren har beskæftiget sig med, nemlig den danske, i hvilken Gustav Adolph begyndte sin militaire

Løbebane, den russiske og den polske, i hvilke han videre udviklede de Egenskaber og den Hær, der senere under Trediveaarskrigen skulde vise sig i sin fulde Kraft, dog i noget forskjellig Grad, idet den førstnævnte Krig i flere Henseender lettere lader sig læse. Det synes som om Aarsagen har været, at Forfatteren angaaende denne har haft Forarbejder at støtte sig til, deriblandt Jahns Calmarkrig. Denne er ganske vist paa sine Steder uredet, som Forfatteren kalder det, og har i Et og Andet kunnet trænge til Berigtigelser, men den har paa den anden Side netop nogle af de Forklaringer, som der saameget trænges til for hos den almindelige Lærer at stille Begivenhederne tydeligere frem. Med Hensyn til de andre Krige have Forarbejder i høi Grad manglet, hvad der naturligviis maa tages i Betragtning, da der altsaa har været den dobbelte Vanskelighed tilstede, at samle hele det store Materiale og at lægge det til Rette.

Forfatteren har temmelig udførlig omtalt Anledningerne til Udbrudet af Krigen mod Danmark. De vare som bekendt navnlig Tvistigheder angaaende Høihedsretten over de nordligste Dele af den skandinaviske Halvø og deres Beboere, om neutrale Skibes Seilads i Østersøen, og om Retten til at føre de tre Kroner i Rigsvaabenet. Vi ville et Øieblik dvæle ved hans Fremstilling, mindre fordi de første af disse Tvistigheder endnu have en vis Interesse, idet Nordlandenes Naturforhold og Beboernes Sædvaner ved given Leilighed kunne fremkalde tilsvarende Stridigheder mellem de Naboer, hvis Grændser her støde sammen, end fordi Forfatteren ved Omtalen af disse Forhold stiller sig paa et særligt Standpunkt og tildeels modsiger den Anskuelse, som er udtalt fra norsk Side af P. A. Munch.

Vel har han nemlig foruden hovedsagelig at støtte sig til Hildebrands Afhandling „Om Nöteborgska Freden och Sveriges gräns mot Ryssland från år 1323 til början af det 17de århundradet“, optagen i Kongl. Vitterhets Historie och Antiquitets Academiens Handlingar, den ældre Rækkes 20de Deel, 1852, blandt andre Kilder benyttet P. A. Munchs Afhandling „Om Grændse Traktaterne mellem Norge, Sverige

og Rusland i det 14de Aarhundrede“, trykt i Norsk Tidsskrift for Videnskab og Litteratur, 5te Aargang, 1851—52, men denne dog kun med et Forbehold.

Forfatteren giver nemlig ikke Medhold til den Paastand, at det norske Finmarken i den ældste Tid adskilte Sverig og Finland, saaledes at der ikke var nogen Forbindelse mellem dem rundt om den botniske Bugt. Han antager derimod, at allerede meget tidlig gik de svenske Nybygder langs med Kyststrækningen af dette Hav, medens ingen Tvivl kan reises om, at Norge besad Kyststrækningen ud mod Atlanterhavet, og videre langs Ishavet og det hvide Hav til et Punkt i Kandalaxbugten, det i Sagaerne saakaldte „Vægestav“ eller „Ægestav“, hvilket antages at have ligget ved eller i Nærheden af det nuværende Umba, omtrent paa 66° n. B. og 52° øst. L.

For at hævde Besiddelserne i disse nordlige Egne havde Norges Konge opført Vardøhus som befæstet Slot, vistnok omtrent Aar 1315.

En særegen Omstændighed bevirkede imidlertid, at det ikke var nok, at Norges Høihedsret over det her anførte Omraade syntes nogenlunde anerkjendt.

Denne Omstændighed var, at Beboerne den Gang som nu for en stor Deel ikke havde faste Boliger, men vandrede om baade for at finde Foder til deres Rensdyrhjorde, for at finde Jagtstrøg og for at drive Handel. Dette medførte, at Skatteopkræverne baade fra norsk og fra russisk Side indfandt sig hos de omflakkende Indvaanere, uden Hensyn til den Grund, hvorpaa de for Tilfældet befandt sig. Medens Norges Konge ansaaes for at have Ret til at kræve Skat ikke alene af Søfinnerne, der vare fast bosiddende ved Kysten, men ogsaa af de omstreffende Fjeldfinner (Finlapper), samt Karelerne af blandet Herkomst, fødte af en finsk Moder, havde de russiske Herskere Ret til at kræve Skat af de andre Kareler, der egentlig hørte hjemme paa Stroget omkring det hvide Hav's sydligere Dele. De russiske Skatteopkrævere indfandt sig saaledes, allerede efter Bestemmelser fra det 14de Aarhundrede, heelt ude imod Kysten indtil

der, hvor Hovedvandskjellet begynder at blive høiere ved Lyngsfjord, og videre mod Vest indtil Maalelven, der falder ud i Malanger Fjord, ja de gik endog ud paa Næssene, saaledes til Lyngstuen mellem Lyngsfjord og Ulvsfjord, de norske Skatteopkrævere kunde færdes indtil et Punkt ved det hvide Hav, formeentlig det nuværende Tetrina eller Tshanoma, der ligger ved det hvide Hav, samt videre ind paa dette Havs Kyst til et andet Punkt, der antages at være det førnævnte Umba ved Kandalaxbugten.

Det Forvirrede i disse Forhold forøgedes yderligere ved, at da ikke blot Fjeldfinnerne eller de, som boede i det Indre af Landet, droge til Kysten for at handle, men ogsaa Søfinnerne ofte droge ind i Landet af samme Grund, gave disse sidste jevnlig Foræringer, der efterhaanden bleve opfattede som Skat, til de russiske og senere til de svenske Betjente, for at der ikke skulde lægges Handelen nogen Hindring i Veien.

Cronholm antyder saaledes vel den Dobbeltthed, som der findes i Betydningen af Ordet Grændse, naar Finmarkens ældre Forhold omtales, idet der i nogle Tilfælde er Tale om Jordbunden, i andre om Beboerne med Hensyn til Skatteopkrævningen; men han afviser eller rettere vil ikke udtale sig om den Hovedpaastand, som Munch opstiller i den ovennævnte Afhandling, og som gaacr ud paa, at om end baade norske og russiske Skatteopkrævere kunde indfinde sig i det betegnede Distrikt, saa var det dog alligevel alene en norsk Besiddelse med Hensyn til Jordbunden, og det ikke alene langs Kysten mod Nord, men ogsaa i det Indre af Landet, ja endog ved Kysten af den botniske Bugt.

Denne Paastand antager Munch at kunne begrunde paa en Sammenstilling af de ældste kjendte Fredslutninger mellem de to Riger paa den skandinaviske Halvø og Rusland, den norsk-russiske af 1326, den svensk-russiske af 1323, og de derpaa følgende Fredslutninger eller Grændsebestemmelser af 1339, 1383, 1473 o. s. v. Der synes nemlig at fremgaa af en saadan Sammenstilling, at en paaviselig Forvanskning har fundet Sted af et med Hensyn til det her Omhandlede sær-

deles vigtigt Stednavn i den ovennævnte ældste Fredslutning mellem Sverig og Rusland.

I denne opregnes nøiagtigt Grændsemærkerne mellem Sverig og Rusland fra Systerbäcks Udlob i den finske Bugt, langs Østsiden af Wiborgs og Nyslots Leen og derpaa videre mod Nord til „Helsinghaf“. Fredslutningen af 1339 ender Betegnelsen af Mærkerne med at udtale, ifølge Munchs Læsning, at de gaae til „det andet Lands“ (Norges) tilliggende Mærker. I en Række af de følgende Fredslutninger findes Navnet „Helsinghaf“ omskrevet paa forskjellig Maade, saasom „Norrbodn“, „dat Norderhoddernsche Haff“, „Mare Koen“, „Kaino Haf“, „Cajana Haf“ o. s. v., Udtryk, der alle skulle betegne den botniske Bugt eller Kvæernes Hav, indtil det pludselig i en Afskrift af 1537 gjengives ved „Norr i hafvet“.

Dette Udtryk giver en heel anden Mening; thi medens ifølge alle de tidligere Traktater Grændsemærkerne efter det her Anførte maae antages at have gaaet fra den finske Bugt et Stykke hovedsagelig fra Syd til Nord og derpaa at have naaet den norske Grændse, der gik fra Øst til Vest mellem Ishavet og den botniske Bugt og havde Betydning ogsaa i Overeenskomsterne mellem Sverig og Rusland, forsaavidt det sidste Lands Skatteopkrævere ogsaa færdedes paa norsk Grund, lader dette Udtryk Grændsemærkerne fortsættes mod Nord indtil Ishavet, altsaa tværs igjennem det norske Territorium. Endnu i 1561 har man ikke lagt Mærke til eller ikke vovet at benytte sig af Redactionsforandringen, idet man denne Gang skrev „Kainos Haf“, men ved Underhandlingen i 1595 tog man Udtrykket fra 1537, og i Fredslutningen til Teusin kom der saaledes til at staae, at Grændsen efter at have fulgt Nyslots Leen skulde gaae ligeindtil Varanger, alt ind i „norra Hafvet“.

Denne Betragtning er det, som Cronholm ikke vil gaae ind paa, men den synes dog ret tydelig at forklare, hvorledes Russerne senere kunde svare paa de Danskes Besværinger, at ingen anden eller større Rettighed var overdraget til de Svenske, end som Russerne selv havde retmæssig Adkomst

til; den synes ogsaa at stemme godt med de paafølgende Begivenheder¹⁾.

Ved Freden i Teusin (1595) havde Rusland tillige afstaaet til Sverig sin Andeel i Herredømmet over Finlapper og Finmarken fra Varanger til Malanger, det vil sige Retten til at opkræve Skat efter de ældre Vedtægter. Stridighederne begyndte da med, at Svenskerne nu gik yderligere i deres Fordringer, saa at de krævede Skat ogsaa hos Søfinnerne og længere sydpaa end før, baade i Senjens og Saltens Leen.

Christian den Fjerde meente da strax at burde sætte en Stopper for Overgrebene. Han forbød derfor Søfinner og Fjeldlapper at give Skat til den svenske Krone, befalede Leensmanden i Nordlandene og Finmarken at boe i Lenet, at gjøre hver Vinter Reiser gennem sit Leen, holde Mandtal, opkræve Skatterne og i Vaaren at reise omkring til Fjordene. Selv seilede han i 1599 til Finmarken og tog alle Havne og Fjorde i Øiesyn.

Snart gik dog Svenskernes Paastande endnu videre end før, idet de stræbte at overføre de Rettigheder, som de i Fredslutningerne med Rusland havde erhvervet med Hensyn til nogle af Nordlandenes Beboere, paa disse Landstrækninger selv ogsaa udenfor det Omraade, der var bleven nævnet i Fredtrakteten 1595. Da nemlig Grændsestridighederne søgtes bilagte paa paa et Møde i Flakkebæk 1601, udtalte de svenske Udsendinge som deres Anskuelse, at Norges Grændse var ved Titisfjord (Tystfjord), og at hele Strækningen derfra over Malanger, Alten, Porsanger, Varanger, Enare Sø til Kola hørte til den svenske Krone, hvorfor de for denne Strækning gjorde Paastand paa Folk og Jord, Land og Strand. De besværede sig ogsaa over, at Nordmændene havde inddrevet Skat i Kemi Lapmark²⁾. Senere nedstemtes disse Fordringer noget, baade paa dette og paa et senere Møde, men dog ikke saaledes, at de Danske kunde gaae ind paa noget af Svenskernes Forslag.

¹⁾ Jvf. P. A. Munch: Norsk Maanedsskrift II, 1857, S. 254 ff.

²⁾ I den nordlige Deel af det nuværende Finland.

Paa dette Tidspunkt forværredes Tilstanden derhos ved den større Driftighed, som i flere Lande begyndte at gjøre sig gjældende med Hensyn til Fiskerierne og til Handelen. Paa den ene Side opretholdt Christian den Fjerdes Norges Overhøiheid over de omtvistede Landstrækninger, deels ved at paalægge baade Fremmede og Indfødte, som vilde fiske ved Nordlandenes Kyster og i Fjordene der, at indhente den norske Krones Tilladelse i saa Henseende, deels senere ved at forpagte Fiskerierne i Tana Elv og Alten Elv til nogle Hollændere. Paa den anden Side gav Carl den Niende Borgerne i den nylig anlagte Stad Götheborg Privilegium paa at fiske i Nordlandenes og Finmarkens Fjorde fra Tystfjord til Varanger, sendte Folk ud for at indrette Fiskepladser og Bygninger og antog ved sin Kroning Titel af Konge over Lapperne i Nordland.

Det maatte nu uundgaaeligt komme til Sammenstød. Svenske Fiskere, som indfandt sig ved Altenfjord, bleve anholdte, og paa samme Sted kom det til Kamp mellem en norsk Foged i Følge med 60 Mand og svenske Betsjente med deres Mandskab. Bygningerne, som disse havde opført, bleve nedrevne eller ødelagte, og det Tømmer, som var ført did til Anlægget af flere Bygninger, brændt.

Samtidig blev der fra Christian den Fjerde tilkjendegivet de svenske Fogeder i de tilgrændsende Strøg, at Alt hvad der kunde betragtes som et Indgreb paa norsk Omraade vilde blive afviist med Magt, og det forbødes Søfinnerne at erlægge nogensomhelst Skat til Svenskerne.

Besværinger over det Forefaldne fremsattes i flere Skrivelser fra svensk Side, som dog kun sjeldnere bleve besvarede fra dansk, indtil endelig Christian den Fjerde i et Brev til Sverigs Rigsraad og Stænder truede med at gribe til alvorligere Midler, dersom ikke Tilstandene forandredes. Dette Brev blev senere trykt og udbredt i Sverig, og Carl den Niende tog deraf Anledning til i en Skrivelse, der sendtes saavel til den danske Konge som til det danske Rigsraad, at yttre sin Misfornøielser over den Fornærmelse,

som var tilføiet ham ved, at Christian den Fjerde havde henvendt sig umiddelbart til hans Undersaatter¹⁾.

Dette skete i Slutningen af 1610, det samme Aar, da de gjensidige Forhold mellem Danmark og Sverig yderligere forværredes ved, at den svenske Konge paa Grund af Krigen med Polen forbød al Seilads paa Liffand og Rusland, hvad den danske Konge ikke vilde finde sig i, ei at tale om, at Svenskernes Paafund at lade et Exemplar af det trykte Forbud opslaae en Nat paa Toldboden i Helsingør var en Fornærmelse mod Danmark.

Forbittrelsen, der længe havde været tilbagetrængt, kunde nu ikke mere dæmpes. Krigen var bleven uundgaaelig. Endnu i Begyndelsen af 1611 søgte Carl den Niende vel ved nogle Henvendelser til Danmark at bevirke en Udsættelse, men de bleve uden Følger. Ved Paasketid sendte Christian den Fjerde sit Feidebrev til Sverig, og den 1ste Mai gik den af Kongen selv anførte Deel af Hæren over Blekings Grændse mod Calmar.

II.

Tage vi for os de krigshistoriske Samlinger og Arbeider, der angaae Carl den Tolvte og hans Krige, finde vi ogsaa her blandt Forfatterne fortrinsviis de samme to Mænd, Prins Oscar og J. Mankell, hvis store Virksomhed for den svenske krigshistoriske Litteratur vi alt have omtalt, og hvem vi ogsaa i det tredie Afsnit af denne Oversigt ville komme til at fremhæve. Men ved Siden heraf kunne vi ikke undlade med et Par Ord at berøre de Mindeskrifter om Carl XII og nogle af hans Mænd, der skyldes den nys afdøde, høitbegavede svenske Akademiker, Friherre Bernhard v. Beskow.

¹⁾ Cronholm erindrer i denne Anledning om, at efter den Tids Brug stiledede Kongen i det ene Rige oftere sine Skrivelser baade til Kongen og til Rigsraadet i det andet, men aldrig til det sidste med Forbigaaelse af Kongen. Naar Kongerne vexlede Breve, skrev Raadet i det ene Rige stundom til Raadet i det andet om den samme Gjenstand.

Några Bidrag till Sveriges krigshistorie åren 1711, 1712 och 1713, författade af H. K. H. Prins Oscar Fredrik.

Dette Arbeide fortjener al Roes. Det støtter sig til fornyede Forskninger af Aktstykker, der for største Delen ere givne som Bilag, og som ere samlede fra mange Steder, nemlig ikke alene fra Værker, hvori de tidligere have været meddeelte trykte, men og fra Arkiver, saavel de svenske, som det danske Geheime-Arkiv og det sachsiske Arkiv; det Hele er derhos behandlet med megen Fordomsfrihed og med historisk Kunst.

Efter en omfattende Fremstilling af den Ordning, som var bleven den svenske Krigsmagt til Deel under Carl den Ellefte, og de yderligere Udviklinger, der bleve forårsagede ved Carl den Tolvtes Krige, gaaer Forfatteren over til Arbeidets Hovedæmne, Stenbocks Overgang til Pommern 1712 og hans derpaa følgende Felttog.

Interessen knytter sig ved dette fortrinsviis til tre Momenter, Raadslagningerne, der gik forud for Toget for at tilveiebringe de fornødne Midler, Slaget ved Gadebusch og Nedlæggelsen af Vaabnene ved Tønningen; og alle tre ere lige fuldstændigt omhandlede. Der har i den nyere Tid været skrevet saa Lidet om disse mindeværdige Begivenheder, at der særlig for os Danske er al Grund til at være taknemmelige for de talrige Oplysninger, som skyldes det her omhandlede Arbeides Forfatter.

Man har af og til, med Tanken fæstet paa Altonas Brand, forestillet sig Magnus Stenbock som en af sin Tids haardeste og grusomste Feltherrer, og man har derhos stundom endog meent, at hans Krigsføring oftere gav Anledning til nedsettende Betragtninger over hans Dygtighed, særlig fordi han ikke forfulgte sin Seier efter Slaget ved Gadebusch, og dernæst fordi han tog den Beslutning at begive sig ind paa den jydsk Halv, der blev en Fælde for hans Hær. Men det er her gaact som saa ofte, at naar alle de samtidige Tildragelser og Tilstande blive sammenstillede og klart belyste, saa at man virkelig kan sætte sig ind i den Tankegang, der har maattet være den ledende,

da opfattes Meget anderledes, end man forud har tænkt sig det, og der fremgaaer en ny retfærdigere Betragtning, som bedre stiller Personerne paa deres rette Plads.

Nederlaget ved Pultava havde tilintetgjort den Krigshær, i Spidsen for hvilken Carl den Tolvte havde fuldbragt saamangen lysende Bedrift, men det havde ikke kuert Kongens Jernvillie. Dette fremgaaer noksom af hans bekjendte Brev til Raadet af 11te Juli 1709, der altsaa er skrevet kun fjorten Dage efter Slaget. Han udtaler deri, at han vel anseer Tabet for stort, men at han ikke desto mindre antager, at man endnu skal kunne tvinge Fjenden til at indrømme Alt hvad man eftertragter, naar man blot ikke taber Modet og med al Kraft griber til paany at udruste en Hær i Sverig.

Dette Sidste var Hovedgjenstanden i alle de Breve, som Kongen skrev hjem fra sit Opholdssted i Tyrkiet, uden, som det synes, altid tilfulde at tage i Betragtning de store Vanskeligheder, som vare forbundne med paany at oprette Hæren hjemme i det ved ni Aars Krig udmattede Sverig, saa at den kunde blive istand til med nogenlunde Udsigt til Held at optage Kampen ikke alene med de tidligere Fjender, men nu ogsaa med Danmark, der havde sluttet sig til dem.

Vel havde Stenbock, tildeels med et uøvet Opbud, slaet de Danske ved Helsingborg 1710 og drevet dem ud af Skaane, og de Danske havde senere opgivet Tanken om paany at angribe Sverig fra denne Side; men efter at Krigens Skueplads var bleven flyttet til de svenske Besiddelser paa Østersøens sydlige Kyst, og da Carls Haab om at beseire Rusland ved Tyrkernes Hjælp ikke gik i Opfyldelse, laa Hovedvægten paa, at en mandstærk Undsætning hurtigt kunde overskibes til Tydskland og aabne Tilbageveien for Kongen over Pommern eller Mecklenburg. Brev paa Brev fulgte fra Kongen om denne Sag, Breve der vare skrevne i Slutningen af 1711, men først naaede til Sverig i Begyndelsen af 1712, og som ikke formaede at fremskynde Togets Afgang mere, end at det i August Maaned 1712 forlod de svenske Havne. Det

havde med, foruden det nye Mandskab, omtrent de sidste Levninger af de Befalingsmænd og Menige, som endnu ikke havde været Vidne til andre Krigsbegivenheder end Seire, og som hørte til de Slægter, der værdig havde baaret Traditionen fra Trediveaarskrigens Tid.

Prinds Oscars Afhandling giver angaaende de Tilstande, som medførte dette lange Ophold for Togets Afgang, en meget anskuelig Skildring.

Fremfor Alt viste sig den Mangel paa en ledende Villie, med Hensyn til Hærens og Flaadens Samvirken og Penge- midlernes Anvendelse, som altid opstaaer i trængselsfulde Tider, naar Styrelsen ikke findes hos en Konge eller hos en Anden, der er udrustet med fornøden Magt, og for hvem Alle bøie sig. Der fandtes i Sverig ingen saadan Mand, og den fraværende Konges Paamin- delser og Befalinger gjorde i mange Henseender kun Ondt værre og forhindrede ikke, at Udrustningen, der skulde have været fremmet med al Kraft, Enighed og god Villie, kun „fortskred langsomt og efter vidtløftige Overveielser, af hvilke kun altfor ofte smaaligt Avind og gjensidig Mistillid fremskimtede“.

Dertil kom den overordentlige Vanskelighed, som Penge- nøden medførte, og som blot i høist ubetydelig Grad kunde af- hjælpes ved udenlandske Laan, selv mod Erlæggelsen af 10 Pro- cent Rente. Den var saa trykkende, at en af Raadsherrerne kunde finde Anledning til at fremsætte det mærkværdige Forslag, at al den klingende Mynt, som kunde overkommes, skulde hemmelig præges om til at lyde paa det dobbelte Værd, et Forslag, der dog strax tilbagevistes.

Sandsynligviis var man aldrig kommen nogen Vei, hvis de kongelige Raadsherrer ikke tilsidst, paavirkede af yderligere Breve fra Kongen deels til Raadet, deels til Stenbock selv, havde tilsidesat deres Uvillie mod denne Mand. Utvivlsomt var han ogsaa den eneste, som havde til- strækkelig Dygtighed og Mod til at paatage sig Styrelsen, men han havde ved sin Virksomhed i Felten været fjernet

i længere Tid fra Raadslagningen, og han var ilde lidt af sine Embedsbredre¹⁾.

Det fremgik tydeligt af Kongens Breve til Stenbock selv, at det var Kongens Villie, at han skulde være øverste Befalingsmand paa Toget, om han end, besynderlig nok, især i hvad der angik Krigsoperationerne, skulde rette sig efter den fordrevne polske Konge Stanislaus' Befalinger, hvis denne, som det ventedes, fulgte med Hæren. Det fremgik ligeledes af Brevene, at det overdroges Stenbock at have Om-sorgen for Transportens Udrustning. Raadet turde derfor i Mai ikke længer tøve med at give ham de Fuldmagter, som i disse Henseender vare nødvendige. Udrustet med dem ilede Stenbock nu til Carlskrona, hvor han først havde at overvinde Admiralitetets passive Modstand, og dernæst at stille i Bero det af Raadet allerede befalede Opbrud af Regimenter til Carlskrona, da det viste sig, at disse Troppebevægelser vare i høi Grad uheldige under de i Virkeligheden forefundne Tilstande. De vare foranledigede af, at Regjeringen ikke vidste stort om, hvorledes det stod til med Flaaden og hvad Admiralitetet tog sig for.

Fra Carlskrona maatte Stenbock derpaa begive sig til Wadstena, Opholdstedet for Kong Stanislaus, som Raadsherrerne, nu for første Gang henvendte sig til, da de troede muligviis ved ham at kunne komme bort fra deres ubehagelige, tilsyneladende underordnede Stilling. Efterat Stenbock ogsaa her havde beseiret den ugrundede Modvillie, fulgte han med de Raadsherrer, der tilsammen med ham havde været hos den polske Konge, til Stockholm, for efter Raadsherrernes Ønske at overtøye sig om, at det ikke fattedes Raadet paa Nidkjærhed og Villie til at udføre Kong Carls Befalinger, men at Pengemanglen lagde uovervindelige Hindringer i Veien.

¹⁾ Der findes anført blandt Andet følgende træffende Yttringer i et Brev fra Stenbock til hans Ven, Generalkrigscommissair Malmberg: »Hade Rådet ej allenast följt mina tidiga och mångfaldiga påminnelser, utan ock i fjol updragit mig öfverbefålet i Pomern, det hade genom Guds nåd varit till deras eget bästa.

Det angives at være ikke usandsynligt, at et Parti af Raadherrerne haabede nu endelig at kunne til Bunds fortrædige den besværlige Stenbock ved under Skin af en udviist ubegrændset Tiltro at tvinge ham til selv at indsee Umuligheden af at tilveiebringe de nødvendige Midler; thi der stilledes Forslag om, at Stenbock skulde, ledsaget af flere Raadherrer, begive sig til Statscontoiret, for der at gjøre sig bekjendt med Regnskaberne og med Finansernes øieblikkelige Tilstand.

Var dette et ondskabsfuldt Paafund, saa blev Ondskaben dog til Intet, thi Stenbock lod sig ikke paavirke af den forvildende Mængde Regnskaber, man forelagde ham, eller af Opgivelsen om, at der ikke fandtes rede mere end omtrent 12000 Daler Sølvmynt. Han begjærede derimod at faae at vide, hvilke der vare Rigets sikkreste og først indflydende Indtægter. De opgaves at være i Alt omtrent 1,5 Million, og han indfandt sig derpaa igjen i Raadet, hvor han stillede det Forslag, at man skulde søge Forskud paa disse Midler hos selve Rigets Undersaatter til saa stort et Beløb, som der behøvedes til Expeditionen, samt vaage over, at Overeenskomsten ubrødelig holdtes og Laanet nøiagtig afbetaltes med Renter. Til yderligere Betryggelse skulde samtlige de kongelige Raader selv underskrive Obligationerne.

Dette Forslag kom uventet og maatte finde Bifald.

Der opnaaedes ogsaa virkelig paa denne Maade ikke mindre end omtrent 350000 Daler Sølvmynt, og da nogle yderligere Indtægter indfløde fra andre Sider, blev det hele Beløb, som kunde anvendes paa Rustningerne, 450000 Daler, hvad der i Forhold til Datidens Priser omtrent vilde svare til 1,7 Mill. Rdl. dansk i nærværende Tid.

Dermed vare Hindringerne for en stor Deel fjernede. Orlogsflaaden forlod de svenske Havne den 23de August og fordrev fra Østersøen den danske Eskadre, der var ud-

Hade de ock i år strax mig derom budit at följa transporten, jag hade kunnat göra stor tjänst; men det synes, som man heller såge land och rike förstört, än min gloire i något mål förökt.*

sendt til at bevogte Farvandet, hvornæst Transportflaaden gjorde sig klar. Efter i nogen Tid at være bleven opholdt af ugunstigt Veir, landsatte den endelig den 16de September paa Rügen det første Hold, hvortil Skibsrum fandtes, nemlig 7600 Mand Fodfolk og 1800 Ryttere.

Disse Tildragelser, hvoraf vel en Deel har været tidligere bekjendt, men som dog først her i Prinds Oscars Afhandling ere blevne fuldstændig belyste, fremvise andre Sider af Grev Stenbocks Evner, end dem, man sædvanligviis har havt Øie for, og stille ham høiere, end man jevnlig har villet indrømme.

Og den Plads, han saaledes har indtaget, nedsættes ikke, naar man gaaer videre i Beretningen om Felttoget.

Uheld, som ikke kunde lægges Stenbock til Last, begyndte som bekjendt øieblikkelig, efterat Udskibningen af Tropperne var gaact for sig, og inden endnu den medførte Proviant og de for Stralsunds Garnison høist nødvendige Udrustningsgjenstande vare bragte i Land, idet en dansk Flaade, der imidlertid var kommen til, i den svenske Flaades Paasyn og uden at den kunde forebygge det, tilintetgjorde eller adspredte hele Transportflaaden. Der findes sammenstillet flere Beretninger om Tabet, grundede paa nyere Meddelelser fra forskjellige Sider, blandt Andet de Rapporter, som findes i det danske Geheime-Arkiv. De afvige indbyrdes ikke lidet, men det fremgaaer tilstrækkelig tydeligt, hvilken der saa end er den rigtigste, at Tabet var og blev overordentlig stort. Det medførte derhos som en Nødvendighed, at den svenske Hær ikke blev staaende længe i Stralsund.

Ved den Forsinkelse, som Togets Afgang havde lidt, var for det Første det rette Tidspunkt til virksomt at gaae frem mod Fjenderne, gaact tabt. Det udvikles, hvorledes det tidligere paa Aaret vilde have været forholdsviis let fra Rügen eller gjennem Stralsund med samlet Styrke at marchere over Greifswalde, Wolgast og Usedom til Stettin, der opheve Blokaden og adsplitte den kun nogle tusinde Mand stærke Beleiringshær. Herved vilde Stenbock have været

saa godt som i Ryggen paa Fjendens Hovedstyrke, og Intet vilde sandsynligviis da have kunne hindret ham i at fortsætte Marchen til Polen¹⁾. Kongen af Preussen havde endnu ikke aabent erklæret sig mod Sverig, og en heldig Begyndelse af Felttoget havde sandsynligviis formaaet ham til at iagttage en foreget Forsigtighed. I Polen kæmpede desuden Stanislaus' Partigængere imod Augusts og ventede blot paa Stenbocks Hær for at udbrede Reisningen over hele Landet.

Nu stillede derimod Sagen sig anderledes. Den lange Tid, som var gaaet hen, havde tilladt Sverigs Fjender at fremføre Forstærkninger, saa at deres Hær nu talte henimod 30000 Mand, medens den svenske Hær i og ved Stralsund kun talte omtrent 6400 Mand Rytteri og 11000 Mand Fodfolk kampdygtige²⁾. Derhos havde Kongen af Preussen begyndt at vise mere aabenbart Fjendskab. Han havde forsynet Russerne med svært Beleiringsartilleri, som disse sav-

¹⁾ Om Sammenhængen mellem Stenbocks Tog og Sverigs hele politiske Stilling jfr. Carlson: Om Fredsunderhandlingerne åren 1709—1718, Stockholm 1857.

²⁾ De som Bilag anførte Styrkelister af 15de Oct. 1712 give et meget godt Indblik i Tilstanden blandt Hærens Personnel. Hvad Fodfolket angaaer, da fandtes en særdeles stor Mængde vacante Nummere i flere Regimenter. Uheldigst stillede sig Wrangels Regiment, der af en planmæssig Styrke af 1000 Mand Corporaler og Menige havde 895 vacante Nummere og 89 Kampdygtige; dernæst Ribbings, der ligeledes havde en planmæssig Styrke af 1000 Mand Corporaler og Menige, og heraf 528 vacante Nummere og 330 Kampdygtige. Blandt samtlige tilstedeværende 13 Regimenter Fodfolk, hvis planmæssige Styrke var 14892 Mand Corporaler og Menige, fandtes af disse 9932 Kampdygtige, 1191 Syge, 2949 vacante Nummere, de Øvrige commanderede (o: i forskjellig Tjeneste udenfor Afdelingerne), i Arrest, blevne tilbage i Sverig o. s. v. Af Deserteurer findes kun 1 opført, noget der under disse Forhold taler overordentlig til Fordeel for de svenske Tropper. Blandt Befalingsmændene var Sundhedstilstanden forholdviis langt gunstigere, thi der fandtes kun 5 syge Capitainer mod 113 kampdygtige, 16 syge Lieutenanter og Fændriker mod 248 kampdygtige, 29 syge Underofficerer mod 580 kampdygtige. Rytteriet var i det Hele taget heldigere stillet end Fodfolket.

nede, og han vilde nu ikke tillade Stenbocks Gjennemtog gjennem sine Lande.

Hertil kom endnu Aarstiden, som forhindrede, at den svenske Transportflaade med det næste Hold af Tropper og med Tilførsel af Krigsfornödenheder kunde komme til Hjælp. Den gik under Seil to Gange og kom den sidste Gang saa langt frem, at man fra Skibene kunde see den tyske Kyst, men Uveir tvang den til at vende om igjen; og da den sidste Gang, den 1ste Januar 1713, atter havde maattet søge Havn i Carlskrona og Carlshamn, var Kulden begyndt for Alvor at indfinde sig, og Isen forhindrede ethvert yderligere Forsøg.

Allerede længe inden det var kommet saa vidt, var det blevet uundgaeligt for Svenskerne at forlade Stralsund. Midt i October fandtes der ikke stort mere end Levnetsmidler til omtrent en Uge for hele Styrken, og da det var aldeles utænkeligt, at et Angreb paa den vel forskansede Fjende skulde kunne faae noget heldigt Udfald, var der intet Andet tilbage end at gjøre et Forsøg paa at bryde igjennem. Dette kunde lettest skee paa Fjendens venstre Floi ved Stranden, hvor Bevogningen var svagest. Lykkedes dette, kunde man yderligere ved et dristigt Tog trænge ind i Mecklenburg, et neutralt og hidtil af Krigen næsten uberrørt Land, for der at sætte sig fast med Rostock og Wismar til Støttepunkter og afvente yderligere Undsætning fra Hjemmet.

Der var vel paa samme Tid begyndt Underhandlinger om Vaabenstilstand eller Fred, men deres Udfald beroede paa, om Kong Stanislaus, der var fulgt med Hæren til Stralsund, vilde frasige sig Kronen. Dette var imidlertid en Umulighed uden foregaaende indhentet Samtykke fra Kong Carl. Det laa derfor ikke i Svenskernes Interesse i Stralsund at oppebie Udfaldet af Underhandlinger, der fuldt

Der fandtes af en planmæssig Styrke af omtrent 7700 Mand menige Ryttere 5966 Kampdygtige, 1195 vacante Nummere, men kun 200 Syge.

saa vel kunde fremmes, naar Svenskerne først havde faaet fast Fod i Mecklenburg. I den Stilling, de i Øieblikket havde inde, vilde Underhandlinger kun forhale Tiden til Fordeel for de Allierede og til Skade for dem selv.

Forfatteren dvæler noget ved disse Underhandlinger, der gave det første Stød til Kong Stanislaus' senere udførte Beslutning at reise til Bender for at nedlægge Kronen i Kong Carls Hænder.

Stenbocks Marche fra Stralsund, det lykkelige Udfald af Overgangen over Moserne ved Damgarten, hvor de Allierede ved Stenbocks dristige Bevægelse bleve overraskede og ikke kunde holde Stand, den paafølgende Indmarche i Mecklenburg, Erobringen af Rostock, Indtagelsen af en Stilling omkring Wismar, den derpaa følgende 14 Dages Vaabenstilstand, Gjenoptagelsen af Fjendtlighederne og endelig Slaget ved Gadebusch udgjøre de derpaa følgende Tildragelser. De ere skildrede med et Liv, som uafbrudt holder Læserens Opmærksomhed fangen.

Navnlig er Stenbock bleven dadlet for sin Uvirksomhed umiddelbart efter Slaget, ved hvilket han for en Tid havde skaffet sig fri for de Fjender, som dannede de Allieredes venstre Fløi imod Wismar. Man har nemlig meent, at Stenbock derefter kunde ligeledes have slaaet de Fjender, der stode i Midten og paa høire Fløi, og skaffet sig Luft, saa at han ikke havde behøvet at rette sin senere Marche ind i Holsteen, altsaa ad en Vei, hvorved han fjernede sig fra Østersøens Kyster og gav de Allierede Leilighed til at stænge ham inde.

Denne Dadel vil dog ikke findes befoiet, naar Sagen sees i det Lys, som Prinds Oscars Fremstilling kaster over Begivenhederne.

Det fremhæves, hvorledes vistnok det danske Fodfolk og Artilleri, der havde kæmpet ved Gadebusch, vare næsten tilintetgjorte; men det danske og sachsiske Rytteri var under Slaget kun blevet adspiltet. I Forening med Russerne vilde de Svenskes Fjender snart paany have kunnet optræde med over 20000 Mand, medens Stenbock ikke havde

flere end 10000 Kampdygtige i den sidste Uge af December. Inden det kunde være lykkedes at naae Russerne, vilde disse paany have indtaget deres fordeclaglige Stilling ved Güstrow, og mod denne havde det da været nødvendigt at vove igjen et Slag, efter en anstrengt Marche og med det danske og sachsiske Rytteri bagved sig. Endvidere nærrede Stenbock atter et svagt Haab om, at den saa længselsfuldt ventede anden Transport fra Sverig skulde komme, og han troede at have Grund til at oppebie den.

Da dette Haab viste sig at være en Skuffelse, var der ingen anden Udvei end at vende sig mod Danmark, den Fjende, som der var mest Udsigt til at gjøre uskadelig, og i dette Øiemed at bevæge sig frem ad den samme Vei, som Torstenson havde fulgt under Trediveaarskrigen og Carl den Tiende efter ham.

Det anfores, at disse tvende for Sverig saa heldige Felttog endnu vare i frisk Minde i Stenbocks Hær og fristede til at forsøge en Gjentakelse, og det tilføies, at det vel var sikkert, at et Foretagende af denne Art var voveligt og forbundet med Farer, men at det var ligesaa sikkert, at for den lille svenske Hær fandtes ingen anden Udvei end Valget mellem de største Farer.

Iøvrigt fulgte Stenbock, da han bestemte sig til at bryde op til Holsteen, tillige derved de Raad, der bleve givne ham af den tidligere svenske Generalgouverneur i Bremen, Grev Wellingk, som nu opholdt sig i Hamborg. Wellingk ansaaes for meget erfaren i politiske Sager, og til hans Raad var Stenbock alt fra Begyndelsen af Felttoget henviist af sin Regjering.

Det var kun faa Dage efter Indmarchen i Holsteen, at den grusomme Daad at afbrænde Altona blev udført, dels som Gjengjæld fordi de Danske tidligere havde bombarderet Stade, dels som en Trusel, der skulde vække Frygt for, at samme Skjæbne vilde times alle de holsteenske Byer, hvis de Danske ikke rommede Stiftet Bremen.

Denne Daad, der, som alle lignende Ødelæggelser, var uklog og tilsidst kun bragte Svenskerne Skade, blev udført

efter Wellingks Tilskyndelse, og det maa ansees godtgjort, at den var meget imod Stenbocks egen Hu. Der findes saaledes anført et Stykke af et Brev¹⁾ fra Stenbock til Carl den Tolvte, i hvilket det hedder:

„Denna ovanliga execution, som skiedd är i Altona, ställar jag der hän, och må jag bekiänna at til förtigandes andra skiähl och omständigheter, jag eij annat kan finna än E. Kongl. Maj:t bättre varit betient med 50000 Rdl. til siorter, skoor och strumpor med mehra för sina arme soldater än med en hand full aska och föraktelig låga, som upptänder om E. Kongl. Maj:ts vapen förhatelige omdöme, sed quod factum est infactum fieri nequit.“

Der anföres ligeledes följande Ord af Stenbocks Relation af 1716:

„Jag fruktar att denne²⁾ välsignelse öfverdrog mig Guds vrede, ty förutan att Hans Maj:t, min Allernådigaste Konung af denna röken aldrig haft den ringaste nytta, der jag likvisst på den stunden var så fattig som en kyrkrätta och armeen led nöd, så är ock mången oskyldig enka och faderlös genom denne olyckeliga branden ej allenast kommen om lifvet, utan om alt deras, bragte til tiggarsstafven, jag, Gudi klagadt, sen den dagen stört i den ena olyckan efter den andra, och har alt sedan aldrig haft en glad eller hel-sosam stund; ty Gud vet at jag och hvar redelig man bär horreur for sådana executioner, der intet yttersta nöden och sjelfva krigs-raisonen det kräfver.“

Hvorvidt Wellingk gav sine Raad alene af Hensyn til Sverigs formodede Bedste, er endnu ikke bleven ret opklaret. Det findes oplyst, at Wellingk strax efter Branden

¹⁾ I det danske Geheime-Arkiv.

²⁾ Herved sigtes til Provsten Sass, der tilligemed Byens Øvrighed havde indfundet sig hos Stenbock for at afværge Ødelæggelsen, da de fordrede 100000 Rdl. Brandskat ikke kunde erlægges med mere end Halvdelen, og som derpaa, da Stenbock svarede: „Jag tvætter i denna sak mine händer med Pilato och låter mine ordres gå“, havde foreholdt Svenskerne deres syndige Adfærd, og endt med at lyse den præstelige Velsignelse over Stenbock.

ikke vilde vedkjende sig nogen Deelagtighed i den, og det synes af Breve, der endnu findes, som om han baade mundtlig og i sine Skrivelser til Kongen har beskyldt Stenbock for alene at være Ophavsmanden, medens det fremgaaer af andre endnu tilværende Breve, at han virkelig har stillet stærke Opfordringer til Stenbock i saa Henseende. Det paastodes af Samtidige, at Wellingk af Hamborgerne havde modtaget Gaver for at virke hen til, at Altona blev ødelagt, og det berettes af en ældre Skribent, at Wellingk paa sit Dødsleie skal angerfuldt have hentydet til sin Skyld.

De sidste Afsnit af Afhandlingen omhandle Stenbocks Marche gjennem Holsteen, Overskridelsen af Eideren og Hærens Indeslutning i Egnen omkring Frederikstad.

Efter at det havde viist sig, at Wellingks Antagelse, at Russerne ikke vilde overskride de danske Grændser, kun var en Skuffelse, medens samtidig den danske Hær daglig forstærkedes, blev denne Egn valgt, dels paa Grund af den Dækning, som Trenen, Eideren og Mørsken frembøde, dels paa Grund af den Understøttelse, som Tønningen kunde yde.

De derpaa følgende Tildragelser indtil Indeslutningen i Tønningen og Overgivelsen, hvormed Værket slutter, ere omstændeligt gjengivne, tildeels ved Hjælp af adskillige hidtil ikke benyttede Aktstykker, der ere meddeelte fra det danske Geheime-Arkiv. Det viser sig, at Stenbock endnu to Gange har forberedt sig paa at rykke ud og vove et Forsøg i Marken; men hans Kraft begyndte nu at svigte, et stedse voxende Tungsind beherskede ham efter Altonas Brand, og Vanskelighederne forøgedes endnu mere ved, at Veirliget gjorde enhver Fremrykken umulig, naar der var nogetsomhelst Haab tilstede om, at den kunde lykkes.

Det findes sammenstillet, hvormegen Andeel den Hertugelige Regjerings Rænker havde i, at Tønningens Commandant aabnede Fæstningens Porte for Stenbock; derimod er det endnu ikke blevet muligt at udrede, hvorledes egentlig Baron Görtz, den hertugelige Regjerings betroede Raadgiver, har forholdt sig, navnlig, om det er sandt, at han for

at skaffe det hertugelige Huus større Fordele, end den svenske Krone nu formaaede at give, har solgt eller forsøgt at sælge Svenskerne.

Begivenhederne i de sidste Dage før Capitulationen ere fremstillede med den samme Omhyggelighed, som de tidligere, saa at man Skridt for Skridt kan følge deres Udvikling. Skildringen kaster angaaende mange Enkeltheder et fortrinligt Lys over den Tids Krigsføring, medens angaaende selve Hovedsagen noie Overeensstemmelse findes med de ældre kjendte Beretninger.

Af nyere Samlinger, tjenende til Oplysning af Carl den Tolvtes Krigshistorie kunne nævnes:

Brefvexling mellan konung Carl XII og Rådet. I Historiska Handlingar till trycket befordrade af Kongl. Samfundet för utgifvande af handskrifter rörande Skandinaviens historia I—V, 1861—1866.

Denne Meddelelse begynder med Carl den Tolvtes Forordning af 13de April 1700 om hvorledes der skal forholdes med Styrelsen under hans Fraværelse og er naaet til October 1710. Trods Kongens langvarige Fraværelse fra Hjemmet medførte saavel Carl den Tolvtes hele Personlighed som Enevoldsmagten, at Raadets Stilling var langt mindre betydende end i tidligere Dage under Kongerne før Carl den Ellefte, og vi træffe derfor i Samlingen mindre Oplysning angaaende Krigene og de politiske Forhold end i de tilsvarende Samlinger, som vedrøre Gustaf Adolfs Tid. Imidlertid findes her ikke blot mange Bidrag til Anskueliggjørelse af Carl XII's Personlighed, men og forskjellige vigtige Oplysninger med Hensyn til Krigsmagtens Ordning og Underhold. Nogle faa Breve angaae Krigstildragelserne, men ere kun temmelig kortfattede Meddelelser om hvad der er foregaaet.

Koskinen: Handlingar till upplysande af Finlands öden under det Stora nordiska kriget. 1ste Deel. Helsingfors 1865.

Denne Samling, der vilde have været lettere at benytte, hvis Udgiveren ikke havde troet alene at burde holde sig til det finske Sprog i Alt hvad der gaaer udenfor selve Akt-

stykkerne, giver et ypperligt Indblik i den Tids militaire Forhold og Krigstildragelser, forsaavidt de vedkomme Finland.

Ogsaa i adskillige andre Samlinger og Skrifter vil man finde ikke uvigtige Aktstykker til Carl XII's Regjeringshistorie¹⁾. I det Hele ere disse dog langt fra saa betydelige, som den store klinckowström-mankellske Samling til Gustaf Adolphs Historie. Men til Gjengjæld møder der os — selv uden Hensyn til Fryxells omfattende Beretning om Carl XII — en Række interessante Arbejder af en eiendommelig Art om Carl XII og adskillige af hans Samtidige.

Medens enkelte historiske Personligheder strax ere blevne bestemt og rigtigt opfattede af deres Samtid, saa den af denne fældede Dom i Hovedsagen uden Indsigelse er bleven godkjendt af Efertiden, gives der andre, om hvilke der længe ikke kan danne sig en Dom, som vinder almindelig Anerkjendelse. Til disse sidste hører Carl XII.

Ingen har nogensinde bestridt hans store Tapperhed, hans Redelighed og Uegennyttighed, hans Standhaftighed i Modgang. Men Mængden, der dømmer efter Udfaldet, bryder Staven over ham allerede paa Grund af den Tilstand, hvori han ved sin Død efterlod Sverige; og selv uden Hensyn til den endelige Udgang af den lange Kamp have Mange ikke sjældent snarere søgt Forklaringen til hans ofte paafaldende Beslutninger i et egenraadigt, halsstarrigt, lidet beregnende Sind, end i en uhildet Betragtning af de politiske og militære Kjendsgjæringer, ligeoverfor hvilke han var stillet. Andre have netop beundret hans politiske Fremsyn og i det

¹⁾ Jvf. de af Cygnæus udgivne Bidrag till de nordeuropeiska folkslagens historia hämtade ur sydeuropeiska källor, I, Helsingfors 1848; samt G. Andersson: Handlingar ur v. Brinkman'ska Archivet på Trolle-Ljungby, I, II, Örebro 1859—1865, i hvis første Deel Friherre Casten Feifs Breve til Grev Nicodemus Tessin ere optagne; jvf. C. F. I. Wahrenberg: Om Sverges yttre politiska förhållanden under de tre första åren af Konung Carl XII's regering till freden i Traventhal, Stockh. 1856, og C. G. Malmström: Handlingar rörande Sveriges Historia under åren 1713—1720, Upsala 1854.

Hele villet opfatte ham som en langt ideellere Personlighed, tillægge ham en langt mere omfattende Begavelse, end man — i det Mindste udenfor Sverige — har været tilbøielig til at troe paa.

Alt for flere Decennier siden har denne Opfattelse af Carl XII udtalt sig gjennem flere af Sverigs første Forfattere. Carl XII var — hvad man nu end ellers dømmer om ham — utvivlsomt en poetisk Natur, Carolinerne, hans Mænd, vare „et poetiskt Folkefærd“, det kan Ingen nægte, i hvem der er endog en Gnist af Evne til at see det Poetiske i Livet. Hvad Under da, at det Billede af Carl XII og hans Mænd, der levede i det svenske Folks Phantasi, greb de store svenske Digtere, som vare unge i de skjæbnesvangre Aar 1809—1814. Hvilke Sammenligninger paatrængte sig ikke mellem 1718 og 1809, mellem 1719—1721 og 1813—1814? Hvilken Forskjel mellem Carl XII og Gustav IV Adolph? Hvilken Forskjel mellem Frederik af Hessen og Carl Johan? Hvad Under, at det svenske Folk blev begeistret af Digte som Geijers Carl XII (1812)

Jag stod en yster Pilt i höga Norden etc.
eller Ordene til Narva-Marchen (1818)

Viken tidens flygtiga minnen

og Tegnér's

Kung Carl den unga hjelte (1818),

eller hans Axel

Den gamla tiden är mig kär

Den gamla carolinska tiden

Ty glad han var som samvetsfriden

Och modig såsom segren är.

Tungt faldt over Kritikerne de Ord, som Geijer lagde i Carl XII's Mund

Nu på min graf de Vise sig församla
och tala klokskaps ord och vilja rätta
Min ban, för den ej är den platta gamla.

Och narrar, kärrets grodor likt, sig sätta
upp utur egennyttans pöl — då larmar
den hela Pöbel, som blott vill sig mätta.

Det varede imidlertid ikke saa kort en Tid, inden der blev gjort alvorligt Forsøg paa ad Granskningens Vei at give denne Folke- og Digter-Phantasiens Opfattelse af Carl XII et fastere Grundlag. Geijer selv naaede desværre ikke i sin Historie saavidt. Som de Første, der begyndte at give Bidrag til Carl XII's Historie efter en fornyet Undersøgelse af Kilderne, navnlig og de haandskrevne Kilder, maa vel nævnes R. M. Bowallius¹⁾ og den geniale Hans Järta²⁾. Men den, der fremfor Alt har sat sig denne Opgave, er den Mand, hvis vigtigste Arbejder i denne Retning vi have stillet i Spidsen for denne Anmeldelse, Bernhard v. Beskow.

Beskow: Minnesbilder I, 1860. II, 1866. Karl den Tolvte. En Minnesbild. Förra Afd. 1868. Svenska Akad. Handl. 25. 26. 28. 31. 38—40. 43.

Det er, som man vil see, væsentlig Mindeskrifter, bestemte til Oplæsning i det svenske Akademi paa dets aarlige Høitidsdag, eller i alt Fald til Meddelelse i Akademiets Skrifter. I adskillige Aar angik disse Beskows Skildringer enten mindre fremtrædende Mænd blandt Carolinerne saasom G. F. v. Rosen (Mindeskriftet er oplæst 1851 og trykt 1852), eller Mænd, som vel og komme i Berøring med Carl XII, men hvis Hovedvirksomhed falder enten efter Carl XII (som den under Frihedstiden saa bekjendte Samuel Åkerhjelm, meddeelt 1851, trykt 1853) eller før ham (som Carl XI's navnkundige Medhjælper, Fabian Wrede, meddeelt 1854, trykt 1856). Da begyndte Fryxell sin ædruelige Skildring af Carl den XII, der med stor Udførlighed tilendebragtes i forholdsviis kort Tid. Igjennem dette Arbejde gik en heel anden Aand, end den, de store Digtere havde tolket. Det synes næsten,

¹⁾ Berättelse om Riksdagen i Stockholm 1713—1714, meddeelt 1844, trykt i Svenska Akad. Handl. XXII, 1847, S. 211 ff. En Blick på Borgareståndet vid början af frihetstiden i Frey, 1846, S. 299 ff. Om svenska Statsskickets förändring efter Konung Carl XII's död, och om ståndens inbördes ställning vid början af den såkallade frihetstiden i Vitth. Hist. och Antiquitets-Academ. Handlingar I, 1857. S. 221—330.

²⁾ Minne af Riksrådet Grefve G. Cronhjelm, meddeelt 1846, trykt i Sv. Ak. Handl. XXIII, 1850, S. 21 ff.

som det er Fryxell¹⁾, der har kaldt Beskow noget tilbage fra de Studier over Gustav III, hvori han havde fordybet sig. Dertil kom ydre Tilskyndelser. I 1862 høitideligholdt man i Rusland — ikke uden Føie — Mindet om Pultava. Man veg i Sverig ikke tilbage for at følge Exemplet. Og det besluttedes at reise en Mindestøtte for Carl XII paa 150 Aarsdagen efter hans Fald. Allerede i det Mindeskraft over Carl Gustav Tessin, som Beskow oplæste ved Akademiets Høitid d. 20de Decbr. 1863, kom han ind paa flere Betragtninger over Carl XII's Regjeringstid; næste Aar skildrede han En af Carolinerne, Sven Lagerberg, og Aaret derpaa fulgte hans Hovedarbeide Carl den Tolvte i Alt-Ranstadt (meddeelt 1865, trykt 1866), som skulde udkomme i ny Bearbejdelse i Anledning af Festen d. 30te Nov. f. A., men hvoraf Forfatteren inden sin Død i Octbr. forrige Aar kun naaede at gjøre første Afdeling fuldfærdig. Efter Forfatterens Død har det i Decbr. 1868 udkomne Bind af Akademiets Handlingar endnu bragt en af ham udført Skildring af Görtz, som Statsmand og Statsoffer.

Disse Arbeider have altsaa heeltiggennem et eiendommeligt Præg; de have den svensk-akademiske Charakter. Det feiler ikke, at der i Danmark raader en vis Forudindtagethed mod denne Art af Litteratur. Man frygter der at finde noget Forkonstlet, en vis Tilsløring af Sandheden, en overveiede Rhetorik. Og det kan vel næppe nægtes, at hele denne Art af Foredrag er udsat for farlige Fristelser i de nævnte Retninger. Men det maa ei heller glemmes, hvor Meget der her afhænger baade af Forfatterens Personlighed og af det Emne, der behandles. Der er Rhetorik i disse Beskows Arbeider, men der er tillige sand Veltalenhed, en Veltalenhed, som er det storslaaede Emne værdigt. Det er ikke Historiens fulde Sandhed, der her træder os imøde, men dog er det en sandhedskjærlig Undersøgelse og omhyggelig Granskning, hvis Resultater Forfatteren i et veltalende Foredrag

¹⁾ Af Fryxells berättelser udkom 21—29de Bind (om Carl XII) i Aarene 1856—1859. De to følgende Bind, der handle om de nærmeste Aar efter Carl XII's Død, udkom 1862—1863.

forelægger os med fuld og inderlig Overbeviisning. Det Løfte, som Beskow gav, da han i 1824 indviede sit af det svenske Akademi kronede Digt, Sverges anor, med disse Tegnér's Ord:

Jag vörddar, forntidsminnen! ännu er

Och tändar åter er förtärda lampa.

er han i Sandhed bleven tro til sit Livs Aften. Han har navnlig i de sidste 20 Aar udfoldet sine rige forskjelligartede Kræfter for at frede om Carl XII's og om Gustav III's Minde. Hans Forsøg paa at vinde den offentlige Mening for Gustav III kan her ligesaa lidt omtales som hans øvrige litteraire Virksomhed; men hans forskjellige Skrifter vedrørende Carl XII's Tid kunne vi ikke forbigaae i denne Oversigt; thi Carl XII's Historie er fra det 18de Aarhundredes Begyndelse af en til hans Død fortsat Krigshistorie, saa den Forfatter, der saaledes gransker de forskjelligste Momenter i Carl XII's Liv, som Beskow har gjort det, uimodsigelig ogsaa hører Krigshistorien til.

Det har ikke fra først af været Beskows Formaal at skrive en sammenhængende Historie af Carl XII's Regjerings-tid; hvad han har villet er navnlig at fremhæve de Momenter i Kongens Liv, der have været mindre bekjendte eller paaagtede, og at belyse de Handlinger, som have været Gjenstand for de mest stridende Domme. Hovedbidraget, Carl XII i Alt-Ranstadt, er et forholdsviis kortfattet „Tidsbillede“, men dertil slutte sig 19 Bilag, af hvilke vi her fremhæve deels de Undersøgelser, der anstilles om Czar Peters polske Politik (Bil. 1), om Kong Augusts Manifest ved Fredsbrudet 1709 (Bil. 4), om Carl XII's Ophold i Tyrkiet og hans tyrkiske Politik (Bil. 9 og 13), om Slaget ved Pultava (Bil. 12), om Nøden ved Carl XII's Død (Bil. 14), om Dommen over Patkul (Bil. 16), deels de mere almindelige Betragtninger om Carl XII's Personlighed, saasom om Carl XII som Kriger (Bil. 5 og 6), om Carl XII var forud for eller efter sin Tid (Bil. 10), om Carl XII's private Brevvexling (Bil. 11), jvfr. Bil. 7 (Frederik II's og Gustaf III's Domme over Carl XII) og Bil. 18 (om Vanskeligheden ved at skildre Carl XII) o. s. v. Paa denne

Maade kommer Forfatteren dog i Virkeligheden til at betragte de fleste betydningsfulde Momenter i hans Liv, og det er derfor intet Under, at det har viist sig gjørligt blot ved en Omflytning at tilveiebringe det samlede Billede af Carl XII, hvorefter vel paa Grund af Forfatterens Død kun den første Afdeling er udkommen, men som dog maa antages heelt at ville blive udgivet. Naar Beskow ikke har indladt sig nærmere paa Carl XII's Dødsmaade, kan det ikke betvivles, at ogsaa han erkjender, at det ved den fortrinlige Afhandling, som Dr. Paludan-Müller for en Snees Aar siden meddeelte i dette Tidsskrift¹⁾, og den derved fremkaldte, i 1859 foretagne offentlige Undersøgelse²⁾, endelig er bragt paa det Rene, at Carl XII faldt ikke for en Snigmorders, men for en Fjendes Haand.

Vi kunne iøvrigt kun med faa Ord betegne det nærmere Indhold af Beskows Betragtninger. Han søger først at rive Læseren ud af den sædvanlige Forestilling, efter hvilken man nærmest tænker sig Carl den Tolvte stormende frem i Spidsen for sine Krigere, kæmpende paa Jagterne med de nordiske Skoves vilde Dyr eller ifærd med anden, stor fysisk Kraft og Mod fordrende Idræt, saasom Riddet fra Tyrkiet til Stralsund, 286 Mile i 14 Dage.

Beskow minder om, at der ved Siden heraf er meget Andet, som ikke tør forglemmes, og som tilstrækkeligt godtgjør, at Carl den Tolvte var alt Andet end en raa Kriger³⁾. Han fremhæver saaledes, at Kongen elskede de skjøne Kunster,

¹⁾ Nyt historisk Tidsskrift I. Bd. 1847, udgivet paa Svensk af Swederus, jfr. Pal. Müllers Bemærkninger om Carl XII's Død i det svenske Tidsskrift Frey, Upsala 1848, S. 1—12.

²⁾ Protokoll vid öppnandet af Konung Carl XII:s likkista d. 31 Aug. 1859 i Kgl. Vitt. och Hist. Antiqu. Akademiens Handlingar V. 1867. Jfr. P. A. Munch: Den sidste Undersøgelse af Kong Carl XII's Lig tilligemed Bemærkninger over hans Dødsmaade i A. Munch og P. A. Munch: For Hjemmet. Christiania 1862, II, S. 385—434.

³⁾ Jfr. Beskows Mindeskrifter over Urban Hjärne (Sv. Ak. Handl. XXIX, 1857) og Swedenborg (Sv. Ak. Handl. XXXI, 1859) samt Atterbom: Carl XII betraktad i sitt förhållande till vitterhet, vetenskap och skön konst. Supplement till Svenska Siare och Skalder. Örebro 1864.

hvorfor han i de yngre Aar fandt Fornøielse i at overvære Fremstillingen af de store franske Mesters Skuespil, lod det første franske Skuespillerselskab komme fra Frankrig til Sverig, anvendte Omhu paa Anordningen af Hoffesterne, anlagde den Park, der nu bærer Navnet „Kungsträdgården“, og i det Hele opmuntrede og understøttede Videnskabsmænd og Kunstnere, med hvem han gjerne samtalte om Kunstens og Videnskabens høieste Spørgsmaal; fremdeles at han under sine Felttog vedblivende beskæftigede sig med Rigets indre Anliggender og dette med saa megen Iver, at han, naar Tropperne laa i Vinterkvarterer, stundom indtil 6 Maaneder ad Gangen, arbejdede i sit Cabinet fra Kl. 2 om Morgenen til han red ud i Leiren, og efter Tilbagekomsten ofte anvendte hele Resten af Dagen til at høre Referater, saa at hans Feltliv ikke lidet lignede Frederik den Andens og Napoleons; endvidere, at han baade under Felttogene, under Opholdet i Tyrkiet og senere efter Hjemkomsten til Fædrelandet lod udarbejde mangfoldige Forslag til Forandringer i Rigets indre Forvaltning, vedrørende baade de civile og de militaire Anliggender, Forslag, der næsten udelukkende gik i fremadskridende Retning, men som efter Kongens Død lagdes hen for først igjen at optages og udføres mange Aar derefter.

Forfatteren vil særligt oplyse, at det ikke bør bebreides Carl den Tolvte, at han skjød rimelige Fredsmuligheder fra sig. I den Henseende fremdrager han den Forskjel, der var imellem Kongens og Rigsraadets Anskuelse med Hensyn til de Fredsunderhandlinger, som stadig, men frugtesløst i ikke mindre end ni Aar fulgte ved Siden af Krigene. I Spørgsmaalet om Fred adskilte Kongen sig efter Forfatterens Mening ikke fra Raadet deri, at han ei ønskede Krigene tilendebragte, men i den Maade, hvorpaa han vilde have Freden sluttet. Begge ønskede Freden, men Raadet ønskede den snart, Kongen derimod fremfor Alt ærefuld og sikker. Sin Berettigelse til at fremstille Kongen paa dennē Maade søger Forfatteren at godtgjøre dels ved almindeligere Betragtninger dels ved mangfoldige Smaatæk, som formentlig tale for hans Opfattelses Rigtighed.

Fremfor Alt søger Forfatteren at vise, at de Beslutninger som Carl XII tog paa de afgjørende Vendepunkter i sit Liv, ikke vare lunefulde og vilkaarlige, men at de havde sin Rod i en fremsynet Politik.

Beskow følger vel ikke i saa Henseende Carl den Tolvte Skridt for Skridt, men han fremdrager dog de vigtigste Begivenheder i hans Liv, og undersøger dem fra dette Standpunkt, saaledes hans første Felttog, hans Forhold til Czar Peter, Kong August og Kong Stanislaus, Fredsunderhandlingerne i Alt-Ranstadt, Patkuls Domfældelse, Toget til Ukraine, hans Ophold i Tyrkiet og hans tyrkiske Politik, Kalabaliken i Bender og endelig Sveriges Stilling ved Kongens Død.

I et af de sidste Bilag har Beskow udtalt sig om Carl XII.'s Yndlinge¹). Det var ikke Yndlinge i dette Ords sædvanlige Betydning, men det var betydelige Mænd, deels i civile, deels i militaire Stillinger. Til den navnkundige Görtz har Forfatteren som alt anført viet et eget Arbejde²), det sidste, der haves fra hans Haand. Dette ligger imidlertid, ligesom det et Par Aar ældre Mindeskrift over Carl Gustaf Tessin saa meget udenfor nærværende Anmeldelses Grændser, at vi ikke kunne inklade os nærmere paa de vigtige Spørgsmaal, som her ere behandlede. Til en Kritik af disse Afhandlinger udfordres en omhyggelig Undersøgelse af alle de militaire og politiske Forhold i de sidste Aar før og de første Aar efter Carl XII.'s Fald. Saameget tør dog her siges, at Danmarks Stilling i Aaret 1718 var alvorlig truet; Rusland havde alt dengang givet Sverige Anvisning paa Norge; hvis Carl XII ikke var falden for Frederikshald, var der næppe sluttet en Fred som Frederiksborgfreden af 1720. Carl XII.'s farlige Storhed aabenbarer sig ret ved al den Elendighed, der bryder frem ved hans Død.

Som Motto har Beskow stillet foran sit Billede af Carl den Tolvte følgende Udtalelse af Gustav den Tredie:

¹) Jfr. selv Atterboms Udtalelse i det interessante Tilbageblik paa Carl X.'s, Carl XI.'s og Carl XII.'s Historie i Mimer 1839, S. 540.

²) Jfr. alt A. Fryxell: Om olagligheterne under rättegången mot Görtz i Nordisk Universitets tidskrift 1854—1855, IV, S. 149 ff.

„Carl den Tolvtes Karakter synes ved første Øiekast meget let at beskrive, men naar man seer nøiere til, vil man finde, at den er en af de vanskeligste, som Historien kan opvise“.

Denne Udtalelse er vistnok fuldstændig rigtig, men med den faaer man dog ingen virkelig Hjælp til at forklare sig de store Modsætninger i de Domme, som ere udtalte over denne Konge. Lader man Blikket løbe hen over Rækkerne af dem, der have udtalt sig angaaende ham, er der en Særegenhed, som strax træder frem. I den ene Gruppe finde vi nemlig alle de fortrinsviis kritiske Historieskrivere; i den anden Gruppe, hans Forkæmpere, stille sig navnlig de digterisk begavede Naturer. Men skulde det ikke netop herved være antydet, at der i Carl den Tolvtes Natur er Elementer, som vanskelig komme til deres Ret igjennem strengt videnskabelige Undersøgelser, medens der udfordres en egen Begavelse, den særegne Divinationsevne, som digterisk anlagte Naturer fortrinsviis besidde, for i disse Retninger fuldkommen at forstaae ham. Beskow anfører i sin Afhandling om Görtz et Citat fra Riddertiden: „Ære og Lykke for Fædrelandet! Ære — selv uden Lykke! Lykke — men kun med Ære“! Dette Valgsprog kunde Carl den Tolvte unegtelig have taget sig, men dermed er dog den historiske Dom over hans hele Personlighed ikke given.

Skulde vi driste os til her med faa Ord at betegne det Hovedindtryk, vi have modtaget af Beskows Undersøgelser, vilde vi sige: I mange Enkeltheder har Forfatteren seirrig godtgjort sin Opfattelses Riglighed, overalt varmer og interesserer han, men — i sin Heelhed fyldestgør han os dog ikke. Vi savne navnlig hos Beskow en utvetydig Anerkjendelse af Carl den Tolvtes eiendommelige Begrænsning; vi troe, at en fuldt upartisk Granskning af Carl den Tolvtes Karakter maa føre til den Erkjendelse, at det ikke var reent tilfældigt, at saa lysende Kræfter gik tilgrunde paa en for Norden saa lidet tilfredsstillende Maade. Den Anskuelse, der har paatrængt sig os, have vi nylig fundet udtalt af en begavet yngre svensk Historiker; da vi gjerne ville lade denne vor Anskuelse komme til Orde netop gjennem en svensk Mands

Mund, tilegne vi os de Ord, som Odhner¹⁾ nylig har udtalt ved den d. 30. Nov. 1868 i Lund afholdte Mindefest: „Detta är den förening af egenskaper hos Carl XII, som utsatt honom för så stridiga omdömen, men som äfven rätt fattad innehållar förklaringen af denna sällsamma gåtolika karakter — nemligen föreningen af fornnordisk kämpakraft, obeveklig energi och hänsynslös rättskänsla med ett skarpt framtiden omfattande förstånd, ett spekulativt hufvud, mäktigt af stora idéer. I denna förening af egenskaper ligger Carl XII.'s på en gång styrka och svaghet. Att deri ligger en omätlig kraft, det finnar enhver, men hur är det möjligt, at den kan på samma gång innebära svaghet? Behöfves det väl någonting annat för att nå målet, änn ett skarpt genomträngande förstånd, som klart skådar målet framför sig, och en okullig viljekraft som banar vägen och undanrödjer hindren. Ja det behöfves i den politiska verlden ännu en tredje egenskap, som utgör förmedlingen, bindelänkan emellan de båda andra, och som först skänker fulländning åt en politisk karakter, det är förmågan att bedöma längden och svårigheterna af den väg, som leder till målet, att i hvarje fall välja de bästa medlen och begagna dem i det gynnsamma ögonblicket, samt at rätt omgåås med de personliga krafter, som möta på vägen. Utan denna förmåga, som i sin vanliga form kalles omdöma och i sin högsta yttring är et slags inspiration, utan den förmår ej ens det skarpaste förstånd at verka fruktbringande och undvika ensidighet, utan den skal äfven den starkaste viljekraft brytas emot verklighetens många stötestenor utan at nå målet. Det var just denna förmåga, som felades Karl XII eller kanske rättare aldrig kom till utbildning, utan trängdes åt sidan genom hans i stort mått tilltagna öfriga egenskaper. Han egde ej denna ingifvelsens slagruta, som osvikligt ledde Gustaf Adolf genom alla svårigheter; han förmådde ej som denna at samla

¹⁾ C. Th. Odhner: Karl den Tolfte. Tal vid Akademiska Föreningens och Studentcorpsens i Lund minnesfest på den 150de årsdagen af Karl XII.'s död, i Hamilton Nordisk tidskrift 1868, S. 776—777.

omkring sig och uppfostra en krets af utmärkte medhjelpare, hvilka kunde hafva fortsatt och fulländat hans verk. Både i behandlingen af saker och personer saknade Karl XII det jemnmått, som utmärker en harmonisk utbildad natur¹⁾.”

Den Tid nærmer sig, da der maatte kunne skrives et Hovedværk over Carl XII. Fryxell begynder nu andet Oplag²⁾ af sine Berättelser om Carl XII, for her at give en gennemgaaende Kritik med Hensyn til de Hovedpunkter, hvori han er uenig med Beskow, nemlig den polske Afsættelseskrig, Toget til Ukraine, Kalabaliken ved Bender, det lange Op- hold i Tyrkiet, og den görtziske Styrelse, og Sandheden kan kun vinde, hvis det forundes den utrættelige Forfatter at føre sit Gjennemsynsarbeide tilende. Naar det er skeet, ligger, i det Mindste for Historiens Venner, det Ønske nær, at den Mand, der fremfor Andre synes kaldet til at skrive Carl XII.'s Historie, ikke for stedse ved offentlige Forretninger maa blive forhindret fra at fuldende sit Hovedarbeide: Sverige under Konungarne af Pfaltziska huset. De enkelte Bidrag til Carl den Tolvtes Historie, som denne Mand, den nuværende svenske Kirke- og Underviisningsminister F. F. Carlson har fremdraget af sine forberedende Undersøgelser³⁾, ere vel skikkede til at give Ønsket om det hele Værks Fuldendelse forøget Liv og Nærværelse.

¹⁾ Til en saadan Erkjendelse af Carl XII, som Odhner her udtaler, synes Bowallius i sin Anmeldelse af Beskows Carl XII (i Nybloms svensk literaturtidsskrift 1867) endnu ikke at være naaet.

²⁾ Berättelser ur svenska historien. XXI. Andra uppl. med flera om- arbetningar och tillägg samt ett bihang om försöken att rättfär- diga polska afsättningskriget. Stockh. 1868.

³⁾ See det alt oven nævnte Skrift: Om fredsunderhandlingarne åren 1709—1718. Stockh. 1857 og Afhandlingen: Om Sveriges infly- tande på Konungavalet i Polen 1704 i Upsala Universitets Års- skrift 1861 (Philosophie, Språkvetenskap och historiska Vetenskaper). Med Hensyn til den hele statsrettlige Baggrund for Carl den Tolvtes Styrelse kan ligeledes jævnføres Carlsons tvende Afhandlinger: Om Statshvålfningen i Sverige under Carl XI.'s Regering, Nordisk Universitets tidsskrift 1855, IV, S. 35—76, og: Om den svenska Statsförvaltningens förändrade skick under Konung Carl XI.'s re- gering, Vitt. Hist. och Antiq. Acad. Handlingar II, 1861, S. 151—194.

Om Carl XII, såsom fältherre, jemte en öfersigt af de strategiska grunddragen af hans fälttåg, af I. Mankell, meddeelt i Kongl. Krigsvetenskaps-Academiens Tidsskrift, 1857.

Dette lille Arbeide har en fleersidig Interesse. Ikke alene giver Forfatteren en god Oversigt over Gangen i samtlige Carl den Tolvtes Felttog og knytter dertil Betragtninger, af hvilke det sees, at han kun i en betinget Grad billiger Kongens Fremfærd i de sidste af dem, skjøndt Dommen ikke ligefrem udtales; men der er tillige stedse sammenstillet Styrkeforholdene i Svenskernes og i deres Modstanderes Hære, og man faaer stundom især paa denne Maade et noget andet Begreb om forskjellige Forhold, end tidligere har været det sædvanlige.

Forfatterens Betragtning af Slaget ved Narva er ny og meget interessant. Han gjør for det Første i Forbigaaende den Bemærkning, at Kampen snarere burde kaldes Stormen paa Circumvallationslinierne ved Narva end Slaget ved Narva, thi den russiske Hær laa i Leir mellem den mod Undsætningshæren opførte Circumvallationslinie og den mod Staden anlagte Contravallationslinie, hvilke begge vare $\frac{3}{4}$ danske Mil lange. Den russiske Hær var sammensmeltet til 30000 Mand, hvoraf 6000 Ryttere. Da Fodfolket skulde besætte Circumvallationslinierne, fandtes det saa utilstrækkeligt, at der blot kunde opstilles 3 Mand dybt, medens det Sædvanlige ellers var 6 Mand. Ingen Reserve var dannet. Da Czar Peter Aaret iforveien havde tilintetgjort de sidste Levninger af de fordums tappre, men oprørske Strelitser, bestode hans Tropper for største Delen kun af nyudskrevne Livegne; der endnu savnede al Krigsvane og derhos vare i høi Grad frygtomme. Hele Rytteriet flygtede strax over Floden, da Artilleriilden begyndte. Forfatteren finder det derfor kun lidet underligt, at Carl den Tolvte med de to Stormcolonner, som hans 5000 Mand stærke Fodfolk udgjorde, og som vanskelig kunde sees paa Grund af et stærkt Snefog, formaaede at gjenembryde den svage Linie i Midten og trænge den nordligst staaende Halvdeel af de fjendtlige Tropper

mod Broen, der brast under Trængselen. [Den følgende Nat maatte hele den russiske Hær give sig fangen.

At man senere har angivet Styrkeforholdet imellem Svenskerne og Russerne som 1:10 tilskriver han, at man ikke har gjort sig den Uleilighed at tælle Fangerne, men nøiedes med at beregne dem paa Slump og saa bagefter for at smigre den unge seirende Enevoldsherre fremstillede Russernes Antal for ham som 80000. I denne Overdrivelse seer Forfatteren Roden til de urigtige Forestillinger om Svenskernes store militaire Overlegenhed over Russerne, som næredes af Carl den Tolvtes Soldater og vedligeholdt sig til stor Skade for Sverig, da Russerne senere efterhaanden havde lært sig alle den europæiske Krigskunsts Hemmeligheder.

Carl den Tolvte, Tal vid Militärselskabet i Stockholm Minnefest på den etthundrafemtiende Årsdagen af Hans død. Af Prins Oscar Frederik.

Efter at have omtalt, hvorledes Carl den Ellefte ved sine Omdannelser af Rigets Styrelse og dets Krigsmagt itide gav Sverig Styrke til at bære overordentlige Anstrengelser, følger Taleren Carl den Tolvte paa hans mærkelige Løbebane og fremstiller med sit sædvanlige Talent, i Omrids, hvorledes Kongens Færd trods de Anker, der have været reiste imod den, i mange Tiffælde fyldestgjørende kan forklares af de Forhold, hvorunder han var kommen paa Tronen, og under hvilke han senere blev nødt til at handle. Han søger at udfinde, hvormeget der bør tilskrives Kongens egen Attraa og hvormeget de Vilkaar, under hvilke han virkede, og om han end ikke har kunnet frigjøre Carl den Tolvtes Adfærd for Indsigelser, saa har han dog viist, hvorledes det stundom falder vanskeligt at afgjøre, om det havde været Kongen muligt til den givne Tid og under de givne Omstændigheder at handle stort anderledes.

Man sporer i den hele Tale, som Prindsen har havt den Opmærksomhed at tilegne sin fordums Lærer, Historiegranskeren Carlson, en dyb Anerkjendelse eller maaskee rettere Begeistring for Carl den Tolvtes heroiske Egenskaber,

og man mærker den Omhu, hvormed Forfatteren stedse har søgt at fremdrage hvad der kunde vække den samme Opfattelse hos hans Tilhørerkreds.

Alligevel fordøjer han ikke den store Forskjel, som er kjendelig ved Gustav Adolphi og Carl den Tolvtes Død, idet den førstes Aand endnu ligesom var tilstede efter hans Fald blandt udmærkede og trofaste Lærlinge, der fuldendte hans begyndte Værk, medens Carl den Tolvte ikke formaaede at skabe politiske eller militaire Efterfølgere, saa at hans Virken kom til at tilhøre „et afsluttet Levnet“, som Geijer først har udtalt Ordene, samtidig med, at den blev afsluttende for Sverige med Hensyn til den Tidsalder, da dette Rige var en Stormagt.

III.

Som tidligere anført udmærker Sverigs krigshistoriske Litteratur sig ikke blot ved Samlinger af Aktstykker og Bearbejdelser angaaende visse Tidsrum, men der findes tillige sammenstillede Studier over Udviklingen i bestemte Retninger for den hele nyere Tid, og over den Rolle, som Hærens enkelte Afdelinger have spillet i de store Begivenheder. Det er disse Arbejder, som vi i dette Afsnit nærmere skulle omtale.

Berättelser om svenska krigshistoriens märkvärdigaste fältslag, af J. Mankell.

Det er Planen i Mankells Arbejde at fremstille Udviklingen af Krigskunsten, saaledes som den er foregaaet i de svenske Hære under Trediveaarskrigen og indtil den nyeste Tid, hovedsagelig i taktisk Henseende.

Fremstillingen skulde gruppere sig om de vigtigste Slag i Trediveaarskrigen, Carl den Tiendes Felttog mod Polen, Carl den Ellevtes og Carl den Tolvtes Krige mod Danmark, Krigene mod Rusland i forrige og Begyndelsen af dette Aarhundrede, samt endelig Krigen mod de Franske 1813. Som Rammer for den meget detaillerede Beskrivelse af Slagene har Forfatteren villet give en kort Fremstilling af Felt-

togenes Gang, og Beskrivelsen skulde ledsages af en Udsigt over Taktikens særlige Udvikling i hvert Tidsrum for sig. Det hele Værk skulde ledsages af Kaart over Slagene, fremstillede saa nøiagtigt som muligt, deels efter de gamle Tegninger, der findes spredte i Arkiverne, deels efter de Oplysninger, som de nyere Tidens Opmaalinger i Forbindelse med Besøg paa Stedet kunne give. Der skulde ikke lægges mindre Vægt paa Kaartene end paa Fremstillingen af Begivenhederne i Ord, og denne nøie Forbindelse mellem de to Fremstillingsmaader er udtrykt i Værkets Titel, idet Beretningerne angives at være Text til Atlasset, en vel beskeden Benævnelse, idet Texten for sig fremtræder som et meget betydeligt og omfattende Arbeide. Desværre er denne smukke Plan ikke endnu gennemført i sin Heelhed. Der foreligger, saavidt vides, for Offentligheden endnu kun de tre første Hefter, udgivne i Stockholm 1857, 1858 og 1859, men disse danne tilsammen allerede et anseeligt Bind paa henved 900 Sider. Begivenhederne i det 17de Aarhundrede vise sig ved dette Arbeide saameget mere i et sandt Lys, som Mankell er den første krigshistoriske Forfatter, der har kunnet benytte de store Skatte, som findes i de i vort første Afsnit omhandlede, fra Arkiverne udgravede Aktsamlinger.

Bindet omfatter Trêdiveaarskrigen, det polske Felttog under Carl den Tiende og Carl den Ellevtes Krig. De ledsagende Kaart fremstille Slagene ved Werben og ved Leipzig 1631, Overgangen over Lech 1631, Slagene ved Nürnberg, Alte-Feste og Lützen¹⁾ 1632, ved Nördlingen 1634, Wittstock 1636, Leipzig 1642, Jankowitz 1645, Slaget ved Warschau 1656, ved Lund 1676 og ved Landskrona 1677.

Dette Bind udgjør saaledes et temmelig afsluttet Hele,

¹⁾ Droysens Afhandling: die Schlacht bei Lützen (i Forschungen zur deutschen Geschichte, V, S. 69—236, Göttingen 1865), der er en særdeles nøieregnende Undersøgelse af alle Forfatteren bekendte Aktstykker og Beretninger, tjener ligesaa lidt som hans Studien über die Belagerung Magdeburgs 1631 (i Forsch. z. d. Geschichte, III, S. 435—606, Göttingen 1863) til at give bedre Oplysninger; de vise kun, hvorvidt Kritiken kan drives — uden noget Udbytte.

der omfatter den Udvikling af Krigskunsten, som skyldes Gustaf Adolph, og den Anvendelse, Svenskerne gjorde af den i tre Krige, indtil endelig Nabomagterne efterhaanden tilegnede sig den i sine Hovedtræk. I disse traf Svenskerne Modstandere, der vel ikke gavede dem Noget efter i Tapperhed, men som ikke havde fulgt med Tiden og antaget de Forbedringer, der vare afgjørende for Kampen i aaben Mark. Af de tre Modstandere antog Tydskerne dem først og opnaaede derved i Slutningen af Trediveaarskrigen i mange Kampe Ligevægt; Polakkerne stode halvveis udenfor Civilisationen, havde ikke bekymret sig stort om hvad der foregik andesteds, saa at deres Hobe selvfølgelig umuligt kunde tage det op med Svenskerne; og hvad endelig angaaer de Danske, saa havde de vel i nogle Henseender antaget Svenskernes Forbedringer, men ikke i alle, og de bleve, til Trods for den i det Hele taget uheldige Stilling, hvori Sverig befandt sig under den skaanske Krig, vistnok mere af denne Grund end fordi deres Anførere stundom viste mindre Omsigt, Behjertethed og Erfaring end Svenskerne, sjeldent Seierherre i aaben Mark.

Ligesaa naturligt, som det er faldet Svenskerne fortrinsviis at beskæftige sig med dette Tidspunkt, ligesaa heldigt træffer det for os og alle Andre, der ville søge Belæring i deres Arbejder. Man faaer aldrig det rette Blik paa sin egen Tids Begivenheder, naar man ikke er istand til at sammenligne dem med tilsvarende Begivenheder i ældre Tid, og Meget af det, som det her omhandlede Værk beskæftiger sig med, kan stilles sammen med hvad der er foregaaet netop i vore Dage med Hensyn til den Forandring i Krigskunsten, som de hurtigskydende Vaaben have bevirket — og ville bevirke.

Om end disse Forhold ere af en mere reen militair Natur, tør det dog maaskee være tilladt at gaae noget nærmere ind paa Sagen, thi den har en Interesse, som gaaer langt udover Exerceerpladsens Grændser.

Da Gustaf Adolph optraadte paa Krigsskuepladsen, havde hans Modstandere endnu den Fægtningsmaade, som

havde udviklet sig hovedsagelig i det 16de Aarhundrede, og som endnu ikke havde gjort Anvendelsen af Skydevaabnene til noget videre Væsentligt. Efter at Oldtidens og den tidlige Middelalders Folkevæbning tilligemed den dertil knyttede Samfundsorden var bleven for største Delen kuldkastet omtrent fra det 12te Aarhundredes Begyndelse ved det pansrede Rytteris Overlegenhed, og efter at dette længe havde været eneraadende, var der fulgt en Tid, hvor man havde opfundet en Slagorden for Fodfolket, store Firkanter, i hvilke det ved Hjælp af Spyd og senere tillige Geværild kunde modstaae Rytteriet, men ikke angribe det.

Artilleriet var dernæst kommet til som et tredie Vaaben. Man vidste dog endnu ikke at anvende det anderledes end i store Batterier, der opstilledes paa Valpladsen i et Antal af kun et eller to, saavidt mulig mod Fodfolkets Firkanter. Det bestod hovedsagelig af tunge Kanoner, der ikke let lode sig flytte fra det Sted, hvor de een Gang vare stillede op.

Ligeoverfor den Modstand, som Fodfolket, understøttet af Gevær- og Artilleriild, saaledes kunde gjøre, havde Rytteriet maattet opgive sin gamle Fremgangsmaade at storme løs med Lanserne. Det havde selv begyndt at antage Skydevaabnene, og da disse, ogsaa naar Rytteri kæmpede mod Rytteri, med stor Fordeel kunde anvendes, havde det maattet lægge Vægt paa at opnaae Bevægelighed. Det havde derfor næsten ganske opgivet Lansen og tilsidst aflagt de Dele af Harnisket, som ikke beskyttede Legemets ædlere Dele.

Der havde saaledes udviklet sig en Slagorden, som uden at tage synderlig Hensyn til Jordsmonnets Former var temmelig eens overalt, idet selvfølgelig Rytteriets Brug altid betingede et temmelig aabent og fladt Strøg til Kampplads. I Midten stilledes Fodfolkets Spydevæbnede i Firkanter, der vare omsluttede af nogle faa Geleder Musketerer, og paa hvis Hjørner desuden mindre Grupper eller smaa Firkanter af Musketerer anbragtes for at kunne bestryge de store Firkanters Sider. Foran eller ved Fodfolket stilledes Artilleriet, og paa Fløiene stod Rytteriet. Kampen gik nu oftest for sig paa den Maade, at Rytteriet først angreb Rytteriet. Som Regel

skete dette, idet Angriberne geleddviis rede frem, afskøde deres lange Pistoler eller Karabiner mod Modstanderne og derpaa vendte tilbage bag de endnu ikke fremrykkede Geledder, for at samle sig paany og gjentage Manoeuvren. Naar Modstanderens Holdning syntes at indbyde dertil, gik man over til et Haandgemæng, hvori baade de blanke Vaaben og Skydevaabnene brugtes. Af dette afgang som oftest Slagets Skjæbne; thi naar Rytteri-Reserverne havde været anvendte, og det var lykkedes den ene kæmpende Deels Rytteri at forjage den andens fra Valpladsen, var det i Reglen let for det seirende Rytteri at bemægtige sig Fjendens Artilleri. De erobrede Kanoner brugtes da stundom tilligemed den Seirendes egne, hvilke sidste i ethvert Tilfælde nu uhindrede kunde frembringe blandt det fjendtlige Fodfolk en Uorden, som benyttedes af det seirende Rytteri til i Forbindelse med de Seirendes Fodfolk at tilintetgjøre enhver Modstand. Udfaldet af den hele Strid afgang i den Grad af Rytteriets Optræden, at der som Regel aldrig kom noget Artilleri eller Fodfolk frelst bort paa den Side, hvor Rytteriet var blevet slaet paa Flugten. Det var Fløiene af Slagordenen, der udfægtede Kampen, medens Midten spillede en temmelig passiv Rolle. Som oftest var det endog kun den høire Fløi, hvor de bedste Tropper efter Vane opstilledes, og hvor Hovedanførerne gjerne opholdt sig, der afgjorde Sagen; thi havde den først slaet den ligeoverfor staaende fjendtlige venstre Fløi, vendte den tilbage til Understøttelse for sin egen venstre Fløi, som derved blev Fjendens overlegen. Ikke sjældent indtraf det, paa begge Sider, at den høire Fløi seirede, medens den venstre blev slagen, og det Heles Udfald afgang da i høi Grad af, hvor hurtigt den seirende Fløi kunde fuldstændigt fordrive Fjenden og komme tilbage for tidsnok at gribe ind i Kampen, naar den venstre Fløi havde begyndt at vige.

Den her skildrede Opstilling og Fægtningsmaade anvendtes af de Modstandere, som Gustaf Adolph havde ligeoverfor sig i Tydskland, og deres fortrinlige Ryttere, blandt hvilke Pappenheims vare særlig berømte, havde hidtil stedse viist sig som uovervindelige.

Gustaf Adolph havde dog, inden han optraadte i Kampen, udtænkt eller bragt i Indøvelse flere Forbedringer, som hans Modstandere ikke havde beredet sig paa, og som bleve af en afgjørende Virkning. Navnlig gjælder dette tre af hans Forbedringer, hvilke vi derfor særlig skulle fremdrage.

Den første og vigtigste var at lade Afdelinger af Musketerer være saaledes blandede med Rytteriet, at de ved Geværilden kunde forhindre nogen væsentlig Meen af Angribernes ovenfor beskrevne Kampmaade. Naar det fjendtlige Rytteri red frem og afskød sine Pistoler eller Karabiner, led det meget mere Skade ved Musketerernes gode Sigte og tunge Kugler, end ved de Skudvaaben, som Rytteriet selv kunde føre.

Den anden, ikke synderlig mindre vigtige Forbedring, bestod i at lade Rytteriet i det Hele taget afholde sig fra Skydefægtning. Gustaf Adolph lod sit Rytteri istedetfor, naar Leilighed gaves, ride i stærkeste Fart frem med udstrakt Værge mod det fjendtlige; dette, som bevægede sig i en langsommere Gangart, maatte derved altid komme uheldigt fra det, saaledes som senere Erfaringer noksom have godtgjort.

Den tredie, høist vigtige Forbedring bestod i Anvendelsen af et let Artilleri, de saakaldte Regimentskanoner, der kunde følge Fodfolket overalt, og saaledes yde det en langt bedre Understøttelse end det tunge, faststaaende Skyts.

Andre Forbedringer, der havde ikke ringe Indflydelse, vare Forandringer i Fodfolkets Opstilling og Bevæbning, saa at der kom et større Antal Musketerer i Forhold til Spydbevæbnede fremfor før, og saa at det ikke længer anbragtes i Firkanter, men i Linier, der endnu dog stedse af Hensyn til den Tid, som Geværrets Betjening udfordrede, vare 6 Mand dybe. Endvidere en forbedret Ladningsmaade ved Skytset og Geværerne, Benyttelse af Feltværker og Hensyntagen til Jordsmonnets Former.

Disse Forandringers Betydning gjorde sig øieblikkelig gjældende i det første store Slag paa tydsk Grund, ved Leipzig 1631. Dette Slag har ved den Pludselighed, hvor-

med i samme en ny Fægtningsmaade lagde sin Overlegenhed for Dagen, ikke ringe Lighed med Slaget ved Königgrätz, som i det Mindste for Europas Vedkommende i vor Tid har været det første, hvormed et nyt Tidsrum i Krigskunstens Historie er begyndt.

Af alle de Slag, der ere omhandlede i Bogen, og som heelt igjennem ere fortrinligt skildrede, er det maaskee det bedst gjengivne. I det Mindste træder dette klast frem i sine Enkeltheder for Læserens Øie.

Medens Svenskerne Bundsforvante, de sachsiske Tropper, der vare opstillede og fægtede paa samme Maade, som de Keiserlige, knap nogle Øieblikke-formaaede at holde Stand, blev Udfaldet et ganske andet for Angriberne, overalt hvor de fik Svenskerne imod sig.

Gustaf Adolph, der godt kjendte sin Opstillings store Fordele i defensiv Henseende, havde vel maattet bevæge sig et Stykke frem som til Angreb, fordi de Keiserliges svære Artilleri var overlegent, og saaledes forhindrede ham i at staae stille og oppebie Fjenden; men da han ved denne Fremgang havde tildeels mistet den Sidedækning, som nogle Landsbyer gave, og de Keiserlige derfor antog, at det var rette Tid for dem at gaae angrebsviis frem, da stod han øieblikkelig stille paany og oppebiede Anfaldet; stolende paa, at hans især med Hensyn til Forsvaret stærke Slagorden nok skulde modstaae Angrebet.

Denne Forventning skuffedes ikke heller. De 5000 Ryttere, hvormed Pappenheim gik frem mod den svenske høire Fløi, hvor knap 2000 Ryttere fandtes, bleve modtagne saaledes af Ilden fra de mellem de svenske Rytterafdelinger blandede Musketerer, at de aldeles maatte opgive deres tilvante Fægtningsmaade og ethvert umiddelbart Angreb. De forsøgte da en omgaaende Bevægelse, men uden at have mere Held, og da Svenskerne nu paa deres Side gik over til Angreb, idet de saavidt muligt anvendte Hestfolkets Fremrykken i stærkeste Løb, kom Pappenheims Ryttere i en saadan Forvirring, at de ilsomst maatte søge at redde sig ved

Flugten. De lede et Nederlag, saa at kun 1400 kunde samle sig igjen efter Slaget.

Ikke heldigere var det keiserlige Fodfolk i Midten, da det omtrent samtidig med Pappenheims første Angreb gik frem mod det svenske Fodfolk. Ved denne Bevægelse kom det først til at skjule sine egne Kanoner og forhindrede disse i at skyde. Det blev derefter modtaget af en saa voldsom Ild fra Svenskernes lette Artilleri og Musketerer, at det skyndsomst maatte trække sig tilbage. Det forsøgte nu, efterat det keiserlige Rytteri paa høire Fløi havde kastet Sachserne, tilligemed dette at angribe den egentlige svenske venstre Fløi; men tiltrods for at derved opstod en saadan Overmagt, at der paa denne Side kæmpede 17000 Mand Keiserlige mod 7000 Svenske, lykkedes det dog disse sidste ved deres Vaabens Ildvirkning og ved en heldig Benyttelse af en Landveisgrøft at holde ud, indtil Gustaf Adolph kunde fremføre baade let Artilleri og Fodfolk fra sin hidtil temmelig urørte Midte og tillige komme til Hjælp med sin seirende Fløis Rytteri. Dette erobrede snart hele Tillys Artilleri og vendte det mod hans egne Folk; og da nu Kuglerne fra disse svære Kanoner tilligemed det svenske Artilleris Kugler sloge ned blandt de Keiserlige, der hæftigt bleve trængte fra alle Sider, opløste efterhaanden Fiirkanterne sig, Mandskabet flygtede under Svenskernes Forfølgelse, og den hele keiserlige Hær led et Nederlag, værre end noget, Tilly nogensinde havde tilføiet sine Modstandere.

Vi have selvfølgelig kun i den størst mulige Korthed gjengivet Slagets Gang, men det vil sandsynligviis dog være tilstrækkeligt til, at Indvirkningen af Forandringen i Krigskunsten tydelig vil kunne opfattes.

Mankell vil søge Aarsagen til Seiren ogsaa i de svenske Troppers høiere moralske Standpunkt. Ganske vist var den Mandstugt, Gustaf Adolph strengt søgte at opretholde, af stor Betydning, men vi antage dog, at den mere viste sin Indflydelse under Marcherne og Cantonningerne, altsaa i strategisk og administrativ Henseende, end just paa selve Kampdagene. I ethvert Tilfælde kan Yttringen ikke forstaaes, som om Slaget

skulde udvise nogen væsentlig Forskjel med Hensyn til de kæmpende Nationaliteters moralske Standpunkter; thi af de 6000 Ryttere, Gustaf Adolph førte i Ilden, vare kun omtrent 1800, og af hans 13000 Mand Fodfolk kun omtrent 3000 fra det egentlige Sverig med Finland, medens de Øvrige for største Delen vare Tydskere, og forresten Skotter, Kurlændere og Liflændere.

Vi antage derfor, at Hovedvægten maa lægges paa Gustaf Adolfs taktiske Forbedringer, og det var utvivlsomt ogsaa disse, der gjorde Udslaget i den polske Krig, i hvilken Svenskerne Modstandere aldeles ikke vare forberedte paa at imødegaae Fodfolkets og Artilleriets Ildvirkning.

Hvad den skaanske Krig angaaer, da havde Danskerne vel for største Delen antaget alle de Forbedringer, som Svenskerne havde indført, men der fattedes een, hvis Forsømmelse synes at have været den nærmeste Aarsag til, at de Danske næsten altid tabte i aaben Mark. Det danske Rytteri fægtede nemlig endnu paa den gamle Maade. Det red geledviis frem for at give Ild med Karabinerne eller Pistolerne, og anvendte ikke den øieblikkelige Fremrykning i stærkt Løb, som Svenskerne havde lært sig. Det fik følgelig samme Skjæbne som det keiserlige Rytteri i Slaget ved Leipzig 1631.

Det fortjener at fremhæves med Hensyn til det her omhandlede Værk, at Forfatteren har vidst at bryde den Eensformighed, som saa let udbreder sig over reen militaire Beskrivelser af Krigstog og Slag, ved hist og her at give Skildringer af de mest fremtrædende Mænds Personligheder. Som han selv siger ere disse Skildringer ikke altid stemmende med den Opfattelse, som oftere er kommen til Orde, saaledes angaaende Johan Banér, men de bære i sig selv et Troværdighedens Præg, der bevirker, at man uvilkaarlig holder til Forfatterens Mening. Han viser derhos i disse Skildringer sit Talent som historisk Forfatter¹⁾ fra en anden Side end den reent militaire.

¹⁾ Mañkell har ogsaa af og til givet nogle vellykkede populære krigshistoriske Skildringer, saaledes: Gustaf Adolph ved Lützen.

Henning Hamilton¹⁾: Afhandling om krigsmaktens och krigskonstens tillstånd i Sverige under konung Gustaf II Adolphi regering.

Dette Skrift, der vandt det Kongl. Vitterhets-Historic- och Antiquitets-Academies høieste Priis (1839) og er trykt i Akademiets Handlingar, den ældre Rækkes syttende Bind, 1846, giver, især paa Grundlag af trykte Skrifter, en Fremstilling af Alt, hvad der vedrører Hærordningen og Taktiken paa Gustaf II Adolphi Tid.

Som Aarstallet for Udgivelsen viser, er den gaaet forud for Mankells Beretninger om den svenske Krigshistories mærkværdigste Felttog og det i første Afsnit omtalte krigshistoriske Arkiv. Man kunde derfor paa Forhaand være tilbøielig til at antage, at det i Et og Alt vilde være overflødigt at tyde til denne Afhandling for at søge Oplysninger.

Dette er dog ikke Tilfældet. Ganske sikkert er der mange Punkter, angaaende hvilke de andre nævnte Arbejder give en større Fuldstændighed og Klarhed, men paa den anden Side findes der hos Hamilton fremdraget ikke Lidet, som de af Mangel paa Tilknytningspunkter ikke have kunnet omhandle med Udførlighed. Dette gjælder især Krigsbygningskunsten samt Angrebet og Forsvaret af Fæstningerne.

Grev Hamiltons Arbejde har saaledes endnu stedse et ikke ringe Værd for dem, som ville skaffe sig et Overblik over hin Tids Krigskunst uden at gaae til Studier af Kildeskrifter. Dette Overblik erhverves derhos her med saameget større Lethed, som Stoffet heelt igjennem er behandlet med stor Omhu og Smag og tillige med den Indsigt, som kun en

(i Folkekalenderen Svea for 1860), og iblandt de saakaldte Øreskrifter for folkläsning: Karl den Tolfte vid Pultava (Svea for 1863), Öfvergången af Stora Bält, og Från Pultava till Bender. Jfr. og Forfatterens Öfversigt af Kriget i Danmark 1848—1850 med særskilt afseende på de strategiska förhållanden, i Krigs-Vetenskaps-Academiens Tidskrift 1864, S. 501 ff. og 565 ff., 1865, S. 17 ff. og 63 ff.

¹⁾ Forfatteren er den bekjendte Statsmand Greve H. Hamilton, dengang Lieutenant i det Kongl. topografiske Corps.

med Krigskunstens Væsen særdeles fortrolig Militair kan være i Besiddelse af¹⁾.

Uppgifter rörande svenska krigsmagtens styrka, sammansättning och fördelning sedan slutet af femtonhundratalet, jemte Öfversigt af svenska krigshistoriens vigtigaste händelser under samma tid, af J. Mankell.

Dette Værk danner et Supplement til det nærmest foregaaende af samme Forfatter, men har den Fordeel at være afsluttet.

Som allerede Titlen angiver, indeholder det en sammentrængt Fremstilling af Begivenhederne i den svenske Krigshistorie fra Begyndelsen af det 17de Aarhundrede eller nøiere angivet fra Aaret 1591.

Ifølge Arbeidets Plan indlader Forfatteren sig ikke paa Beskrivelser af Slag eller andre taktiske Begivenheder, men holder sig alene til det Strategiske og Organisatoriske. Det er i denne Henseende, saavidt skjønnes, fuldstændigt og har som Bilag en stor Mængde Fortegnelser (630 Nummere) over Hærens og Flaadens Inddeling, Styrke og høiere Befalingsmænd til de forskjellige Tider. Samtlige Fortegnelser ere uddragne af Aktstykker, som findes i de svenske Arkiver, eller af historiske Beretninger.

Adskillige af disse Bidrag ere af stor Interesse ogsaa for danske militair-historiske Forfattere, idet de fuldstændiggjøre hvad der andetstedsfra vides.

Dog vil der formeentlig efterlades et Savn, som gjør Studiet af disse Værker mindre frugtbringende end ellers kunde været Tilfældet. Dette Savn, som nærmest det her omhandlede Værk skulde have bødet paa, fremstaer ved, at der kun meget svagt findes Antydninger af Forbindelsen mellem Krigsvæsenet og Samfundsforholdene. Og dog er det vistnok paa denne Side af Sagen, at Vægten især ligger, naar man i Spørgsmaal angaaende Hærens Ordning fra de tidligere Tider vil søge at uddrage Erfaringer, som aabne Øiet for hvad der

¹⁾ Jfr. en Anmeldelse, mærket H. I., af Grev Hamiltons Skrift i Frey, Upsala, 1846, S. 152 ff.

foregaaer i vor Tid. Kun derved kan man nemlig tilveiebringe en Ledetraad, som viser det Spor, hvori man bør blive for at gaae videre frem i en heldbringende Udvikling. Har man ikke denne, udsætter man sig for at forlade det faste Grundlag, som er givet, og altsaa for i en længere Tid aldeles at savne Støtte. Det kan vel være, at denne Betragtning falder mere naturligt for en dansk Forfatter end for en svensk, men vi kunne dog ikke undlade at fremsætte den. Der findes vel som sagt Antydninger i denne Retning, saaledes naar det nævnes, at det allerede i det 16de Aarhundrede havde været Brug, at alt Krigsfolk i samme Landskab eller større Landsdeel, saavel Fodfolk som Rytteri, stod under Befaling af een Mand, der stundom kaldtes Oberst; men disse Antydninger vise ikke Sagens Kjerne, den Omstændighed, at Sverig under Kampen for at løsrive sig fra Danmark blev tvungen ind paa en national og stedlig Ordning af sit Hærvæsen, længe forend der kunde tænkes paa nogen saadan i Danmark og i de andre tilgrændsende Lande. Sverig fik derved et Forspring og en Overlegenhed, der udøvede sin Virkning gennem Aarhundreder. Vistnok var dette fremfor alt Andet Hovedaarsagen til Sverigs Fremgang og Danmarks Tilbagegang.

En anden Anke, som tildeels træffer allerede det foran nævnte af Mankells Skrifter, men i Særdeleshed dette, gjælder, at der synes at være lagt vel megen Omhu paa at glide let hen over de Tildragelser, under hvilke de svenske Tropper have været uheldige, og paa at dvæle ved dem, hvor deres Vaabenlykke viser sig i sin hele Glands. Vi nævne eksempelvis, at de for den dansk-norske Hær saa smukke Bedrifter i Bohus Leen i Aaret 1676 kun løselig ere omtalte, medens det omvendt ikke sjeldent er netop dem, hvilke de danske Forfattere fremhæve. At denne Fremgangsmaade er fulgt kan imidlertid have været uvilkaarligt. Den kan stamme fra de benyttede Kilder, som selvfølgelig give mindre Oplysning, hvor der er skeet Tilbagegang eller tabt Slag, end hvor det Omvendte har været Tilfældet. Vi kunne derfor ikke tillægge Forfatteren alt Ansvar i saa

Henseende, men kunne paa den anden Side ikke heller undlade at udtale som et Ønske, at Opmærksomheden havde været noget ligeligere deelt imellem samtlige Begivenheder, hvad enten Svenskerne eller deres Modstandere i dem havde baaret Prisen.

Endnu en Anke, som den danske Læser ikke vil lade ubemærket, hvor ubetydelig den i og for sig er, gjælder, at de danske Stednavne ikke ere skrevne, saaledes som det i nogle Tilfælde med Hensyn til Mellemyærendet mellem Dansk og Tydsk og i nogle faa andre med Hensyn til Tydeligheden maatte ansees for ønskeligt. Vi finde saaledes Navnene paa nordslesvigske Byer jevnlig givne med den tydske Skrivemaade, saaledes f. Ex. Sonderburg, Hadersleben, og Navnene fra Kongeriget Danmark stundom skrevne i altfor gamle Former, en sjelden Gang endog i en heel urigtig Form, saaledes „Runsta“ for Runsted (eller Rungsted).

Studier öfver Svenska Skärgårds-flottans historia, krigssätt och användande vid Sveriges försvar, af en Infanteri-Officer (J. Mankell¹⁾). 1855.

Dette Arbeide deler sig i tre Afdelinger; en historisk, der omfatter de Forandringer, som den svenske Skærgaardsflaade har været underkastet fra sin Oprindelse i Begyndelsen

¹⁾ Med dette Skrift, som Forfatteren senere offentligt har vedkjendt sig, (see Mankell: Hvilket bör ändamålet vara med Stockholms befästade. Stockholm 1859, S. 70), begynder en anden Række Arbeider af Forf., nemlig de, der gribe Ind i Nutidens Spørgsmaal med Hensyn til Ordningen af Sveriges Forsvarsvæsen og altsaa her kun kunne nævnes, men ikke blive Gjenstand for nærmere Omtale; jfr. Sveriges Central- och Sjöförsvar af M. B., Artilleri-Officer, Stockholm 1855; J. A. H (azelius): Bör Stockholm befästas? 1856; J. Mankell: Svar på M. B:s brochy om Sveriges Central- och Sjöförsvar, Stockholm 1856; Öhmann: Om Stockholms försvar i dess samband med landets almäna försvarssystem, Stockholm 1858; J. Mankell: Hvilket bör ändamålet vara med Stockholms befästade? Stockholm 1859; Hugo Raab: Om ändamålet med Stockholms befästade, Stockholm 1860; Öhmann: Hvilka äro de hufvudsakliga vilkoren för befästandet af Stockholm i dess egenskap af nyckel til Mälaredalen. Stockh. 1860;

af forrige Aarhundrede og til Tidspunktet for Arbeidets Udgivelse, samt de større Foretagender, som den har udført; en anden Afdeling, der er betitlet „Theori“, og som gaaer ud paa at paavise de almindelige strategiske og taktiske Regler, der maae ansees gjældende for en Samvirken mellem Hæren og en ikke dybtgaaende Flaade; endelig en tredje Afdeling, hvori der søges udfundet, hvorledes den svenske Skærgaardsflaade vil være at anvende særlig under en Krig mod Rusland, og hvilke Fordringer der i dette Tilfælde maa stilles til Landets Befæstningsanlæg og Forsvarsplan for at sikre denne Flaades heldigste Brug.

Arbeidet er væsentlig et Bidrag til Forhandlingerne angaaende de meget omtvistede Spørgsmaal om Skærgaardsflaadens bedste Ordning ¹⁾ og Sverigs Befæstningsvæsen. Det første af disse Spørgsmaal er senere blevet afgjort omtrent i Overeensstemmelse med Forfatterens Anskuelse ved den i 1866, efter daværende Marineminister v. Platens Forslag, truffene Ordning. Det andet Spørgsmaal er, saavidt vides, endnu ikke rykket synderligt videre frem henimod sin endelige Afgjørelse ²⁾.

Siden Forfatteren udgav det nævnte Arbeide, er en Mængde Omstændigheder traadt til, som maae tages med i Betragtning, naar Talen er om et Lands Kystforsvar i vore

Mankell: Forslag till Stockholms befästande i Krigs. Vet. Akad. tidskrift 1866, S. 41 ff. og S. 106 ff.; Mankell: Tankar om villkoren för svenska krigshärens utbildning till en nationalbevåpnning, i Krigs. Vet. Akad. tidskrift 1866, S. 621 ff. og 1867, S. 1 ff. og 57 ff. Se og Mankells Årsberättelser som Föredragande i Taktik i Krigs. Vet. Akademiets Handlingar 1866—1868.

¹⁾ Et omtrent samtidigt Arbeide, der blandt Andet omhandler Skærgaardsflaadens Udvikling og i Henseende til dens Ordning indtager væsentlig det samme Standpunkt, er Lavén: Tvenne afhandlingar i sjökrigs-vetenskapen (roddvapnets utveckling från äldsta till närvarande tider og sjövapnets strategi), Stockholm 1854.

²⁾ Jfr. C. Stål: Något om fästningar, Stockholm 1845, S. 57 ff. med Hensyn til Carlsborg Centralfästning, og Uddrag af den i 1867 under Grev Henning Hamiltons Forsæde nedsatte Befæstnings-commissions Betænkning i Krigs. Vet. Akad. Tidskrift 1868, S. 427 ff. og 491 ff.

Dage, saaledes Opfindelsen af Bepansringen for Skibe og Forter, det deraf fulgte sværere og stundom eiendommeligt indrettede Artilleri, Torpedoerne, Telegraferne, Udvidelsen af Jernbaneanlægene o. s. v.

Men selv om det ikke var Tilfældet, at disse Spørgsmaal om Skærgaardsflaaden og Befæstningerne nu maatte faae en i flere Henseender afvigende Behandling, fremfor da Forfatterens Arbeide udkom, ligge de Afsnit af Bogen, som omhandle dem, dog saa fjernt fra nærværende Anmeldelses Omraade, at en nærmere Betragtning af dem ikke har sit Sted her.

Derimod bør vi omtale den historiske Fremstilling, der paa en Maade danner et Hele for sig; men det bør dog stedse erindres, at Forf.'s historiske Skildring i Virkeligheden kun er et Led af et større Arbeide, hvis Formaal var at belyse et af Nutidens brændende Spørgsmaal¹⁾.

Saavidt de tilgængelige Kilder have gjort det muligt²⁾, har Forfatteren fremdraget Alt, hvad der er af større Interesse ved Betragtningen af den svenske Skærgaardsflaades Udvikling. Disse Kilder have ikke altid været rigelige, men det er dog lykkedes Forfatteren med sædvanlig Klarhed at fremstille de mærkværdige Svingninger, som fra Tid til anden fremtraadte i Betragtningen af dette Vaabens Stilling til Hæren og den dybtgaaende Deel af Flaaden, Svingninger, der tydelig vise, at hvor meget end en god Samvirken mellem Hær og Flaade ved mange Leiligheder er ønskelig, saa frembyder dog Spørgsmaalet om, hvorledes en saadan Samvirken bør forberedes ved Ordningen af Hærens og Søværnets Anliggender, særdeles store Vanskeligheder, saa at Enighed om Besvarelsen ikke er let at opnaae.

¹⁾ Jvfr. Tidskrift för Sjöväsendet XIX, 1856, S. 40 ff., 69 ff., 255 ff.

²⁾ Jfr. C. A. Gyllengranat: Sveriges sjökrigshistorie i Sammen- drag I. II. Carlscrona 1840; Kreuger: Kort framställning af svenska Skärgårdsflottans Bedrifter, Stockh. 1845; H. v. Steyern: Upplysningar rörande de från 1722 till närvarande tid för sjöförsvarets ordnande vidtagna åtgärder. Stockh. 1851.

Ikke Svenskerne, men derimod Russerne under Peter den Store, vare de første, som indsaae, hvor nyttigt det var under en Krig at have Skibe, der ikke vare dybtgaaende, paa de store Indsøer i Rusland og Finland og i Skærene omkring det sidste Lands Kyster. Russerne udrustede i Krigen mod Carl den Tolvte Flaader af saadanne Skibe og benyttede dem med Fordeel, selv efter at Svenskerne havde begyndt at følge det givne Exempel. Ogsaa paa Sverigs Vestkyst, da Carl den Tolvte angreb Norge, anvendtes baade paa Havet og paa Idefjorden lignende Fartøier af Svenskerne, men her ligeledes uden Held, nærmest fordi de i Tordenskjold fandt en Modstander, der mødte dem med lige Vaaben, men med større Dygtighed. I al denne Tid hørte den svenske Skærgaardsflaade under Søværnet, uden at danne nogen særlig Deel af dette.

Efter Krigens Ophør bevirkede dog Frygten for en Fornyelse af de Hærgninger, hvormed Peter den Stores Galeier i 1719—21 havde hjemsogt de svenske Kyster, at man stillede Skærgaardsflaaden som et selvstændigt Vaaben. Da Linieflaaden, om end den russiske meget overlegen i Skibenes Antal og Beskaffenhed, ei ene formaaede at afværge de fjendtlige Galeiers Hærgninger, fordi den ikke kunde gaae ind i Skærgaardene, dannedes der af den svenske Galeiflaade en særlig Deel af Søværnet. Den var den Gang dog kun bestemt til at værne om Sverigs østlige Kyst, og paa Finlands Forsvar tænkte man ikke. Denne Flaade lagdes i Havn i Stockholm for at være ved Haanden paa dette vigtige Punkt.

I den næste Krig gjorde 1741—42 et nyt Krav sig gjældende, og en ny Bane aabnede sig for Galeieskadrens Virksomhed. Den finske Hær, hvis Hoveddeel opererede langs med Finlands sydlige Kyst, behøvede i de for Linieflaaden utilgængelige Skærgaarde en umiddelbar Beskyttelse for sin høire Fløi og for sin egentlige Operationslinie, den Vei nemlig indenfor Skærene, ad hvilken alle dens Fornødenheder førtes frem fra Sverig. Man opstillede da et Forsvarssystem, hvis tre Led vare Hæren paa Finlands Kyst, Galeieskadren og udenfor denne Linieflaaden. Men, da den

sidste paa Grund af Mangel paa Vand og andre Livsfor-
nødenheder gik tilbage fra Grændsen, antog Galeieskadren,
at den var nødsaget til at gjøre ligesaa, og da Hærens For-
bindelser indenfor Skærene derved blottedes, maatte ogsaa
den tilsidst gribe til samme Udvei. Den gik ligesaa langt
tilbage som Flaaden, nemlig til Helsingfors. Her fornyedes
dog det samme Optrin. Først veg Linieflaaden, derpaa
Galeieskadren; Hæren, som allerede iforveien var indesluttet
til Lands, blev nu af den fjendtlige Galeieskadre berøvet al
Tilførsel til Søs og maatte af Mangel paa det Nødvendigste
capitulere.

I Aaret 1743 vilde de svenske Kyster, paa Grund af
Galeieskadrens Ubetydelighed i Forhold til den russiske,
have været udsatte for de samme Plyndringer, som i den
foregaaende Krig, hvis Freden ikke forinden var bleven
sluttet.

De dyrt købte Erfaringer lod man nu ikke være spildte.
For det Første maatte Galeieskadren forstærkes for at kunne
maale sig med den fjendtlige, dernæst maatte den flyttes
nærmere Grændsen for at være mere ved Haanden, naar
Krig udbrød. Sveaborg blev anlagt og bestemt til Station
for en Deel af Skærgaardsflaaden, medens de andre Dele
fik Stationer i Stockholm og Göteborg. Man begyndte til-
lige at ansee Galeieskadren som nærmest bestemt til at
understøtte en Hær i Finland; som Følge heraf, og da man
havde seet de skadelige Virkninger af, at Eskadren fulgte Linie-
flaadens Bevægelser, skilte man den 1756 fra denne og ind-
lemmede den i Hæren. Den fik nu Navnet „Armeens flotta“,
og dens Forvaltning henlagdes fra Admiralitets- til Krigs-
collegiet. Af dens Officerer, udvalgte deels af Søværnet,
deels af Hærens Artilleri, dannedes et eget Corps med en
General til Chef. Posten tildeltes Artilleriøverst Ehren-
svärd, som var Sjælen i hele denne Ordning¹⁾.

¹⁾ Jfr. Grefve Aug. Ehrensvärds defensionsplan öfver storfurstendömet Finland 1766 i Krigs-Vetenskaps-Akademiens tidskrift 1859, S. 1 ff. og J. Mankell: Beträktelser med Anledning af Ehren-

Længe varede denne Stilling dog ikke, og Aarsagen hertil var nærmest, at man begyndte at udvide Fordringerne til Skærgaardsflaaden paa en betænkelig Maade. Under en Søfægtning paa Stettiner Haff i Aaret 1759 havde det viist sig, at den Udvikling, som Artilleriet havde faaet i de nærmest foregaaende Tider, gjorde det nødvendigt at forøge Skærgaardsfartøiernes Artilleri, baade hvad Egenskaber og Mængde angik. Galeierne, der vare for lette og ubekvemme til at modtage flere og sværere Kanoner, bleve afskaffede som egentlige Stridsfartøier, og istedetfor byggedes andre, sværere Skibe, der skulde udgjøre Skærgaardsflaadens egentlige Krigsstyrke, medens Galeierne kun skulde bruges som Transportskibe. Fra dette Skridt gik man snart videre, og Ehrensvärd opstillede den Anskuelse, at Østersøen med den finske Bugt var et grundt Indrehav, som tildeels opfyldtes af Skærgaarde, hvorfor Søkrigen i Østersøen burde være en Skærgaardskrig. Som særdeles egnede til at optræde i denne, ansaae han de nye Slags Fartøier, da de ved deres Takling, lig Fregatters og Briggers, kunde holde den aabne Sø, medens de tillige vare grundgaaende, ligesom de ældre Skærgaardsfartøier, og som disse kunde bringes frem ved Roning.

Denne Tanke var efter Mankells Opfattelse i sin inderste Rod urigtig, som alle, ved hvilke man med samme Middel vil opnaae to høist ulige Formaal. De nye Fartøier vare hverken skikkede til Skærgaardskrigen eller til Krigen i aaben Sø, og gave kun Ehrensvärds Avindsmænd Vaaben i Hænder mod ham.

Da Ehrensvärd 1765 ved en af de bratte Omskiftelser af Magtēn, som fandt Sted under Frihedstiden, mistede sin politiske og derved ogsaa sin militaire Indflydelse, besluttede hans Modstandere at tilintetgjøre, hvad han havde dannet, og

svärds defensionsplan af Finland, sammesteds S. 49 ff. Se og Sveriges försvarswerk 1765 i Krigs-Vet.-Akad. Tidskrift 1850, S. 437 ff. og 501 ff., samt F. d. Finska armeens indelning och förläggning, sstds. 1852, 545—562.

tildeels at vende tilbage til det Ældre. De nybyggede Fartøier lod man forfalde og bestemte Galeieskadren som før til ene at danne et Flankeværn for Hæren i Finland. Eskadren skulde atter betragtes som en integrerende Deel af Linieflaaden. Eskadrens Forvaltning flyttedes derfor atter til Admiralitetscollegiet, Officeerscorpset opløstes, og Befalingsmændene bestemtes at være Søofficerer; dog skulde Eskadren i Krigstid i sidste Instans adlyde Chefen for Landhæren.

Ved en ny Omskiftelse fik Ehrensvärd sin tidligere Indflydelse tilbage. Alt førtes da (1770) tilbage igjen i det af ham først afstukne Spor.

Feilene ved dette System viste sig imidlertid efter Forfatterens Mening, da Gustaf den Tredie, der hyldede Ehrensvärds Anskuelser, i 1790 befalede, at Skærgaardsflaaden, formeget udvidet baade paa Hærens og Linieflaadens Bekostning, skulde anvendes selvstændigt i den finske Bugt, uden Forbindelse med Hæren. Om den end oftere optraadte heldigt, navnlig i det glimrende Slag ved Svensksund, der blev afgjørende med Hensyn til Fredslutningen, var den dog iforveien, og for dens Skyld tillige Orlogsflaaden, kommen i en saa farlig Stilling, at begge kun med Nød undslap. Ved denne Krigsføring vænnede man sig imidlertid i den Grad til at see Skærgaardsflaaden udføre sine Operationer adskilt fra Hæren, og derimod paa det nærmeste forenet med Orlogsflaaden, at en ny Svingning indtraadte, og Skærgaardsflaaden traadte atter ind under Søværnet, denne Gang saa fuldstændigt, at der end ikke blev nogen Antydning tilbage af, at den i paa-kommende Tilfælde i Krig kunde blive stillet under Hærens Overcommando.

Da Sverig havde mistet Finland, og en Commission¹⁾ nedsattes efter Freden til Frederikshamn 1809 for at gjøre Forslag til Ordningen af Sverigs Forsvar saavel til Lands som til Søs,

¹⁾ Iblandt dennes Medlemmer vare Adlercreutz, Lagerbring, Wrede, Puke, Platen, jfr. den berømte Baltzar Bogislaus v. Platens mærkelige lille, i Christiania forfattede Skrift: Om Sveriges försvar, Stockh. Decbr. 1828. S. 8.

udstrøges „Armeens flotta“, som nu ikke mere anvendelig, af Forsvarsmidlernes Liste. Der dannedes istedetfor som Deel af Søværnet en saakaldet Kystflaade, navnlig bestaaende af Brigger og Skonnerter og uden Kanonbaade, maaskee de vigtigste Fartøier for den i hiin Tid. Man gik ud fra den Anskuelse, at Linieflaaden skulde kunne gjøres stor nok til at optage Kampen med Nabomagternes Flaader, og bestemte Kystflaaden til alene at afslaae mindre betydende Angreb.

Efterhaanden viste det sig dog umuligt at holde Linieflaadens Styrke saa stor, som det herefter var Planen. Alt som Aarene gik, formindskedes den mere og mere, og som et Nødanker fremtraadte da Haabet i Sverig, at man, ved fortrinsviis at anvende Kræfterne paa de mindre Fartøier, skulde gennem dem kunne naae et Vederlag for hvad man mistede ved Linieflaadens Svækkelse. Kystflaaden, der 1809 blot skulde bestaae af 177 Fartøier, forøgedes i 1816 til 232 og i 1826 til 302¹⁾, samtidig med, at Linieskibenes Antal, der i 1809 var foreslaaet at være 16, nedsattes i 1816 til 12 og i 1826 til 10, medens i 1836 i Virkeligheden kun 4 brugbare fandtes²⁾.

¹⁾ Med Hensyn til Forhandlingerne 1828—1829 jfr. foruden Platens nysnævnte Skrift, C. H. Anckarsvärd: Tankar om Sveriges Försvansanstalter, Stockh. 1828; J. Lagerbjelke: Erinningar vid de Sjö-Försvaret särskilt rörande delar af Hs E. Grefve v. Platens Skrift: Om Sveriges försvar o. s. v. 1829; (G. Lagerbjelke): Tvifvelsmål rörande H. E. Grefve v. Platens Central-Försvans-System samt dess Nationalbevärning, Stockh. 1829; G. Montgomery: Anmärkingar och ideer i Anledning af Friherre Anckarsvärd's Tankar om Sveriges Försvansanstalter upplästa i Högl. Ridderskapets och Adels Plenum, Stockh. 1829; Jemförelse emellan sjöförsvaret som seglar och sjöförsvaret som ror, Stockholm 1829; C. R. Nordensköld: Mundteligt anförande rörande Sjöförsvaret i Ridderskapets och Adels Plenum d. 2. Marts 1829, Stockh. 1829. Disse og de fleste senere anførte Brochurer, som tildeels ere meget sjeldne hertilands, findes i Rigsdagens Bibliothek.

²⁾ Om Flaadens Tilstand i 1861 jfr. den officielle Undersøgelse i Tidsskrift for Sjöväsendet XXIV, 1862.

Spørgsmaalet havde endnu ei naaet sin Afgjørelse¹⁾, da Forfatteren skrev sin Udvikling. Den Tanke fremtraadte stærkere, at Skærgaardsfartøierne ogsaa paa Sverigs store Indsøer vilde have stor Betydning. Forfatteren, der erklærer sig for denne Anskuelse, fører Ordet for, at Skærgaardsflaaden adskilles fra Orlogsflaaden, at den faaer sit eget Officeerscorps, der ikke anvendes til Tjeneste andetsteds, samt at den vedblivende, baade under Fred og under Krig, henhører under Sjöforsvars-Departementet, dog saaledes, at Hærens Overcommando i Krigstilfælde har Myndighed til i Hovedtrækkene at bestemme, hvilke Foretagender der til enhver Tid skulle udføres. De af ham forfægtede Anskuelser godkjendtes i den yngre v. Platens Reorganisationsforslag²⁾, hvilket, som

¹⁾ Ogsaa i Mellemtiden, inden den yngre Platen i 1850 forelagde Kongen sin Beretning om Søværnet, var det svenske Sjöforsvars Ordning Gjenstand for mange Forhandlinger; jfr. Sverges Sjöforsvar med afseende på de öppna Kustarna, Stockholm 1838; Claes A. Cronstedt: Tankar om Sverges Sjöforsvar, Upsala 1840; (Uhr): Erinringar vid de af Herr Grefve Claes A. Cronstedt, samt Herr Commendör-Capten C. Lagerberg utgifne Afhandlingar, rörande Sjöforsvaret. Af en f. d. Sjöofficeer, Stockh. 1841; C. R. Nordensköld: Skall Sverige fortfarande bibehålla ett Sjö-Försvar, Stockh. 1840; Tankar om svenska flottan af en svensk Sjöman, Ystad 1840; Uhr: Forsök at besvara den frågan: Skall Sverige fortfarande behålla ett Sjöforsvar, samt en blick uti en skrift: Tankar om Svenska flottan af en Svensk Sjöman, Stockh. 1841; Hjelm: Svar på en af närvarande tids viktigaste frågor rörande Sjökrigsväsendet, Stockh. 1844; Ehrenstam: Erinringar ved Herr Komm.-Kapt. Hjelm's Svar på o. s. v., Carlscrona 1844; Hjelm: Gensvar på Kapt. Ehrenstams erinringar vid K.-K. Hjelm's Svar, Stockh. 1845.

²⁾ Jfr. B. v. Platens allerunderdånigste Rapport til Hans Maj. Konungen, Stockholm 1851; C. Lagerberg: Erinringar vid en del af de åsigter rörande Sveriges Sjöforsvar, Stats-Rådet och Chefen för Sjöforsvars-Departementet Hr. Grefve v. Platen utvecklat inför Kgl. Maj:t i Statsrådet d. 13 Nov. 1850, Carlscrona 1851; Erinringar vid Hr. Stats-Rådet Grefve B. v. Platens förslag till Sveriges Sjöforsvar, Stockh. 1851; Noter till de såkallade Erinringar vid Statsrådet Grefve B. v. Platens förslag till Sveriges Sjö-Försvar, Stockh. 1851; Svar på de såkallade Noter till Erinringar vid Platens för-

før nævnt, blev Grundlaget for den under Platens andet Ministerium i 1866 besluttede Ordning, ved hvilken „Skär-gårdsartilleriet“ paany stilledes som et selvstændigt Vaaben.

Anteckningar rörande svenska regementernas historia af J. Mankell.

Dette Værk indeholder en fuldstændig Beretning om de Forandringer, som de nu bestaaende Regimenter og Corps have undergaaet fra deres Oprindelse eller de ældste Tider, i hvilke de nævnes, desuden om de Krigstog og Slag, hvori de have deeltaget, og om de berømte Mænd, der have tjent i dem, samt de Chefer, som de have haft.

Den nationale og stedlige Ordning, som ifølge tidligere berørte Forhold indførtes i den svenske Hær, længe førend noget Lignende fandt Sted i de fleste andre Lande, og som den har bevaret til vore Dage, er en Hovedaarsag til, at der kun meget sjældent er indtraadt større Forandringer i Hæren. Endog Regimenternes Navne have i de fleste Tilfælde bevaret sig omtrent eens gennem Aarhundreder. Traditionen om de mindeværdige Gjerninger, som den enkelte Afdeling har udført eller deeltaget i, har saaledes med Lethed holdt sig i Live.

Vi Danske ere i denne Henseende saa uheldigt stillede, at et møisommeligt Arbejde udfordres for gjennem de talrige Omvexlinger, som Hærens Afdelinger have været underkastede, at fastholde Traaden, saa at man af Beretningerne om de ældre Tidens Bedrifter kan see, hvorvidt der omtales

slag; Stockh. 1851; C. A. Gyllengranat: Anförande uti K. Örlogsmanna-Sällskapet d. 15. Nov. 1858, Tidskr. for Sjöväsendet XXI, 1858, S. 136 ff.; Underdånigt betänkande angående et tidsenligt ordnande af Rikets sjöförsvär afgivet d. 23de Mai 1862 af i Nåder förordnade Kommitterade, Stockh. 1862; Br. Abr. Lejonhufvud: Hvad kan och bör Sverige fordra af sitt sjöförsvär under den närmaste framtiden, Stockholm 1863; Adlersparre, Tidskr. f. Sjöväsendet XXIV, S. 120 ff., XXV, S. 9 ff., 33 ff. og 153 ff., XXVII, 1864, S. 1 ff.; B. v. Platen: Grunder för ombildning af Sverges Sjöförsvär. Framställda och med Hans Maj:t Konungens tillstånd till trycket befordrade. Den 12 Mai 1865. Stockh. 1865.

en endnu i Live værende Afdeling eller ikke. Det er saaledes ikke muligt, uden at et Studium er gaaet forud, f. Ex. iblandt de Afdelinger, som have kæmpet i Christian den Femtes skaanske Krig under Navnene Livregimentet, General Weyhers og senere Prins Frederiks Regiment, Prins Christians Regiment o. s. v., at gjenkjende vor nuværende Livgarde tilfods, 2den, 6te Bataillon o. s. v. Derhos ere vi selv ved de af vore Afdelinger, som ere af ældst Oprindelse, ikke istand til ved Hjælp af det Materiale, som haves almindeligt tilgængeligt, at føre Beretningerne længer tilbage, end omtrent til Aaret 1660¹⁾.

Ganske anderledes forholder det sig hos Svenskerne, thi saa godt som uden nogetsomhelst Arbeide kan Enhver, naar han læser de ældre Beretninger, gjenfinde i dem de Afdelinger af Hæren, som endnu ere i Live. Derhos er der i Tidens Løb saa faa Regimente nedlagte og nye oprettede, at saa godt som ethvert af de nu bestaaende har en smuk og rig Historie. Beretningerne om dem gaae desuden ikke blot tilbage til de Tidsrum, som vi nys have nævnet ved Omtalen af de tilsvarende danske Forhold, men i Reglen ogsaa til de endnu ældre, til Tredivaarskrigen og før denne.

Vi skulle som Exempel fremsætte et kort Uddrag for et af de Regimente, som have ældst Oprindelse, og det vil sikkert findes, at kun faa Steder skal man kunne vise, at en endnu bestaaende Afdeling har deeltaget i saamange store og mindeværdige Begivenheder.

Vi vælge det nuværende Kongl. Vestgöta Regiment, der indtil Aaret 1811 henhørte til Rytteriet.

Allerede under Gustaf Wasas Befrielseskrig findes der Spor af, at Vestgöta Ryttere have været med. De udgjorde senere en Deel af den Hær, der under Grevefeiden sendtes Christian den Tredie til Hjælp mod Lybekkerne og det Parti,

¹⁾ Det synes ikke umuligt, at nogle af de nærværende danske Afdelingers Historie maatte kunne føres tilbage til Christian den Fjerdes Tid, men der vilde hertil udfordres i Arkiverne et Arbeide, som endnu ikke er gjort.

der vilde sætte Christian den Anden igjen paa Thronen. De deeltog da i Slaget ved Helsingborg 1535.

Den nordiske Syvaarskrig er den næste, hvori Regimentet nævnes. Det kæmpede da blandt andre Steder i Slaget ved Svarteraa (Axtorna, Falkenberg's Hede) 1565 og i Slaget ved Alingsås 1566.

I Stridighederne mellem Sigismund og Hertug Carl kæmpede Vestgöta Rytteri ved Linköping 1598 og var senere med paa Toget til Lifland, hvor det fægtede i Slaget ved Kirchholm 1605.

Det deeltog dernæst i Calmarkrigen, overførtes efter Freden i Knäröd til Ingermanland og kæmpede i Krigen mod Rusland til 1615, vendte saa hjem, men overførtes atter til Østersøens østlige Kyster, da Krigen udbrod mellem Sverig og Polen 1621. Det deeltog her i Rigas Beleiring og adskillige Slag indtil 1626.

Efter et kort Ophold i Sverig deeltog det i Felttoget i Preussen indtil 1629, vendte hjem og gik derpaa i 1630 ud med Gustaf Adolph, da han optraadte i Trediveaarskrigen. Under denne Konge kæmpede Vestgöta Ryttere i Slagene ved Leipzig 1631, ved Lech, Nürnberg (Alte Feste) og Lützen 1632, gik senere til Nederlandene, for at staae Prindsen af Oranien bi, kæmpede paany i Tydskland og vendte først fuldstændig tilbage til Hjemmet 1643, hvor det da tildeelttes den Hær, hvormed Svenskerne gik frem i de danske Provinser Øst for Sundet. Det deeltog her blandt Andet i Fægtningen ved Getinge, Expeditionen til Hisingen og Malmø's Beleiring 1644.

Vestgöta Ryttere antages at have været med i Carl Gustafs Felttog i Böhmen 1648, vare derpaa i Ro hjemme, indtil de droge ud med Kongen 1655 i den polske Krig, hvor de kæmpede i mange Slag, saaledes ogsaa ved Warschau 1656. Regimentet fulgte derpaa Kongen paa Toget til Danmark, gik med ham paa Isen over Belterne og var senere tilstede under Stormen paa Kjøbenhavn. Nogle nye Compagnier, der under Krigen vare dannede i Sverig, hørende

til samme Regiment, deeltog i Slaget ved Gennevads Bro 1657.

I den skaanske Krig mellem Christian den Femte og Carl den Ellefte kæmpede Regimentet ved Halmstad og Lund 1676, samt ved Landskrona 1677. Regimentet var med, da Carl den Tolvte gjorde Landgang paa Sjælland 1700, var derefter hjemme og deeltog ikke i den nævnte Konges polske og russiske Felttog; det optraadte først igjen i Kampen, da Danmark blandede sig i Stridighederne. Det var da med i Slaget ved Gadebusch 1712, fulgte med Stenbock til Holsteen og maatte tillige med ham give sig fangen ved Tönningen 1713. Det oprettedes derefter paany i Sverig og fulgte Carl den Tolvte paa hans Tog mod Norge.

Under Krigen mod Rusland 1741 til 1744 var Regimentet i Finland og under Syvaarskrigen i Preussen.

Dets sidste Bedrifter udøvedes i Krigen mod Frankrig og Danmark 1813 og 1814. Regimentet deeltog da i Slagene ved Grossbeeren, Dennewitz og Leipzig, gik derefter til Holsteen, saa til Belgien og endelig til Norge, hvor det løsnede de sidste Skud i Fægningen i Tistedal 1814.

Naar det erindres, at dette Regiment ikke har deeltaget i nogle af Sverigs alvorligste Kampe, nemlig Carl den Tolvtes i Polen og Rusland og Krigen i Finland 1808—1812, saa at det ikke har været mere med end de fleste andre Regimenter, vil det skjønnes, hvor indholdsrig i det Hele taget hvert enkelt Regiments Historie maa være.

Aldeles et Sidestykke til det her omhandlede Værk findes i

Historiska upplysningar om svenska och norska arméernas regementen och kårer jemte flottorna, under ledning af H. K. H. Oscar Fredrik författade af H. O. Prytz.

Der foreligger af dette Arbeide for Tiden to Hefter, omfattende de fleste af den svenske Hærs Afdelinger.

I og for sig vilde det være mindre fatteligt for den Udenforstaaende, at der har kunnet være Anledning til indenfor samme korte Tidsrum at udgive to Værker, der som

dette og det foregaaende behandle et og samme temmelig specielt Æmne og aabenbart for største Delen støtte sig til de samme Forarbejder, hvis ikke det her omhandlede i sit Anlæg og sin Behandling af Stoffet fjernede sig noget fra det foregaaende.

Det er nemlig vel Planen i dette som i det foregaaende Værk at afhandle hvert Regiments eller hver Afdelings Historie for sig, med Omtale af de Begivenheder, hvori det har deltaget; men der er i det her omhandlede tillige lagt an paa at medtage langt flere Enkeltheder angaaende Organisationsforandringer og at give Skildringerne af de krigshistoriske Begivenheder et betydeligt større Omfang. Læseren af dette Værk vil saaledes allerede blot ved dette, uden at ty til de større, her i disse Anmeldelser tidligere omtalte Arbejder, kunne faae en ikke ringe Indsigt i Sverigs Krigshistorie. Derhos findes der hist og her Oplysninger om Tildragelser, hvis Enkeltheder i Almindelighed ere mindre bekjendte og blandt disse findes der nogle, som særlig ville have Interesse for Danske, saaledes f. Ex. Beretningen om Indtagelsen af Fredericia (Frederiksdodde) i October 1656.

I og for sig bærer det Præget af at være affattet med stor Omhyggelighed og Troskab, og de Begivenheder, der omtales, ere stedse skildrede med Livlighed og Anskuelighed. Det er paa enkelte Steder, angaaende Tildragelser og Styrkeforhold i Tiden før Trediveaarskrigen, ikke aldeles overeensstemmende med den af Mankell forfattede Regimenternes Historie.

Særdeles Roes synes det Afsnit at fortjene, der omhandler Artilleriregimenterne og i den Anledning tillige det svenske Artilleris Udvikling i Tidernes Løb. Det er nemlig ikke alene meget klart affattet, saa at man hurtig faaer det ønskeligste Overblik, men det har tillige i det Mindste for Anmelderen heraf kastet det Lys, som savnedes, over een af de for os Danske vigtigste Tildragelser i Slutningen af Carl den Tolvtes Tid. Vi sigte herved til de af Cronstedt gjorte Opfindelser og den Indflydelse, som de fik paa Udfaldet af Slaget ved Gadebusch 1712. De have vel tidligere

i Skrifter været fremdragne, saaledes navnlig i de i vor Anmeldelses andet Afsnit omhandlede Bidrag til Sverigs Krigshistorie; men det forekommer os, at det først er ved det her Givne, at man tilstrækkelig klart seer deres Betydning. De ere nemlig her sammenstillede med hvad der ellers har tildraget sig indenfor det svenske Artilleris Omraade, og man faaer derved det rette Blik paa, at ved Cronstedts Arbejder skete der atter en pludselig Udvikling, efter at Vaabnet havde omtrent staaet i Stampe siden Gustaf Adolphs Dage. Denne Udvikling bidrog fremfor noget Andet til den for Svenskerne heldige Udgang af Slaget, i hvilket de med en Styrke af 12000 Mand kæmpede mod 17000, men paa den anden Side havde Overlegenheden baade i Artilleriets numeriske Styrke, nemlig 30 Stykker imod 14, og, i maa-skee endnu høiere Grad, i dets Egenskaber.

Der findes ogsaa i det her omhandlede Værk nogle enkelte Gange dansk-slesvigske Navne givne i tydsk Form, f. Ex. „Hadersleben“, og et kongerigsk Navn givet i en gammel-dags, nu for de Fleste ukjendelig Form, nemlig „Brunns-høj“ (for Brøndshøj eller Brønshøj ved Kjøbenhavn); men da disse Former ere sjeldne Undtagelser, og iøvrigt god Skrivemaade følges, kan det vel antages, at de kun have indsneget sig fra Kilderne.

Om Bedømmelsen af et mindre Spørgsmaal i Bothwells Historie.

Om det Tidspunkt, hvorpaa Dronning Maria Stuarts Ægtefælle, Jarlen af Bothwell kan antages i Danmark at have endt sine Dage, har der allerede længe foreligget tvende Rækker af modsatte Vidnesbyrd.

I een Retning gaves saaledes det egentlige Støttepunkt i den Deel af den franske Minister Charles Dancays Beretninger, som man forlængst har trykt, forsaavidt det nemlig her allerede i November 1575 hedder, at Bothwell var af-